

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 10
1936

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

6-ий рік видання.

З М І С Т

10 (67)-го числа за жовтень 1936 р.:

стор.

<i>Б. І. Антонич:</i> Знак лева; Терен співає; Літній вечір; Півонії	361—362
<i>Н. Королева:</i> Карнавальні настрої	363
<i>Роман Дмоховський:</i> Тіням Великої Матері Великого Сина	377
<i>Д-р Я. Гординський:</i> Жіноче питання в повісті радянської України (продовж.)	379
<i>О. д-р Л. Глинка:</i> Родина й держава в світлі католиць- кої науки (продовж.)	385
<i>Д-р В. Левицький:</i> Свобода волі в світлі сучасної фізики	391
<i>Проф. В. Генц:</i> Білянс італійського фашизму	394
ХРОНІКА: † о. Тимотей Бордуляк. — Інавгурація в Греко- кат. Богословській Академії (П. І.)	398
РЕЦЕНЗІЇ: <i>Д-р М. Рудницький:</i> Від Мирного до Хвилю- вого (М. Гнатшак). — <i>Д-р М. Конрад:</i> Основні на- прямки новітньої соціології. І. ч. Лібералізм (І. Ви- танович)	401
ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ	408
НОВІ КНИЖКИ	3 стр. окл.

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол.
в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зол., подвійне 2'50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

Богдан І. Антонич

ЗНАК ЛЕВА

Умерлих квітів царство — спить пустиня
в піску сорочці золото-червоній.
Малюк осот — рослини чортівиння,
екстаза сонця й блискавок погоні.

Живі свічки понад землі труною,
шорсткий бурян нараз кушем горючим.
Немов кущі розхилені рукою,
розхилиться безденні віри кручі.

І бачиш вічність — небо опалеве
і шум червоних подумя потоків.
З-за гір століть веде сузір'я Лева,
цей знак монархів, воїнів, пророків.

Тьмяніє сонце в хмарі птахів сизих,
його вінчають лаври бурі сині
і грім, мов підпис золотий у книзі,
лишається на сторінках пустині.

Автограф грому в царській книзі левів
написаній віршами з-під Синаю
у стіп гори, що шпиль пісків парчевий
вінками Божих блискавиць квітчає.

Синайський вітре, бий в відкриті карти!
Без тебе я порожній посуд форми.
Ввесь день над віщим джерелом на варті,
а ніч, мов біблія червона й чорна.

ТЕРЕН СПІВАЄ

Мій друже лавре, що вінчаєш осяги поетів,
солодкий после муз із листям, що подібне лезам,
твоя міцна, безсмертна зелень, о зеленолезий,
за гарні форми нагорода і за творчий безум.

О, дубе, князю пуш, достойне дерево монарше
в короні осени — пурпурі листя, з пнем рапавим,
коли, щоб відпочити в тіні, спиняться у марші,
схиляєшся до уст вождів шорстким причестям слави.

І ти, оливний кущу, що не вянеш і ряснієш
 зеленим золотом, в триванні свого самоцільний,
 учиш замирення з життям і зелені надії
 і Ноям, що блукають, шлеш у далеч шум прихильний.

Проте не ви: цвітучі, славлені, рослин вельможі,
 а я — покірний терен, покруч дерева приземний,
 нелюблений, погорджуваний, сірий і буденний
 зазнав найвищої із ласк — чоло вінчати Боже.

ЛІТНІЙ ВЕЧІР

Від спеки місто важко дише
 й чоло його шорстке й червоне
 під віялом нічної тиші
 поволі стигне і холодне.

Тремке надхнення віддзвеніло,
 застигло в мудрій вірша брилі.
 Твоє чи не твоє це діло,
 ти сам збагнути вже не всилі.

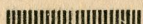
Крізь гамір дня незмінне „завжди“.
 Заснеш,
 заснеш без зір, поете,
 життя на звуки розмінюючи,
 мов золото в дрібні монети.

ПІВОНІЇ

Червона молодість півоній.
 Яка краса! Яке п'яніння!
 Візьми моє чоло в долоні
 й оборони, моя весіння!

Бо переслідує крізь морок,
 ще крок, ще крок, мене поцілить
 мій друг найкращий і мій ворог
 найзавзятіший, Боже милий!

Надхнення темне, музо вічна!
 Бє ніч у тіней чорні дзвони.
 На чорнім тлі, мов кров трагічна,
 півоній молодість червона.

Н. Королева

КАРНАВАЛЬНІ НАСТРОЇ*

„Фіка“ оженився. „Бунтарство“. Треба не хотіти знати! Два Артури. Чужинецька тактика. „Котятко“ - Аліна. „Донощиця“ Варя. Чужа. Квіти й книги. Гості. Чому квіти не вмістились на віварі.

Лекції проходили, як звичайно. Але ж і тут було дуже помітно, що суха суворість дисципліни порушена. Нестримно-веселий дух „масляної“ (карнавалу) пробивався за інститутські мури й наповняв собою всі щілини, не минаючи навіть і застарілих та запеклих клясових дам.

Але ж прийшов день справді вийнятковий не тільки для Ноель, а й для цілого інституту...

Почалося з самого ранку. Фройляйн Оттилія, перевівши по сніданню щоденні півгодинні вправи з німецької мови, попрохала вихованок відповідно поводитись, якщо вона трохи затримається вдома. До неї мала прийти на перерві швачка міряти нову, святкову сукню на баль. Виходячи ж із кляси, вона все таки обернулася на порозі й додала кілька сентенцій, конечних, щоб вдержати порядок. Якщо вона затримається довше — найбільше десять хвилин, то інститутки-шляхтянки мусять пам'ятати, що вони — „дорослі панни“, а не „вуличні хлопчиська“. При тих словах її кам'яна фізіономія спробувала виявити якусь тень усміху. Цього було досить, щоб усім враз захотілося пустувати. Але покінь радилися та обміркували проєкти чергового „скандалу“, різкий дзвінок спрямував усі думки в інший бік. На сходах з'явилася довгоного постать учителя географії, Федора Павловича Нестоміна, або „pro domo sua“ — Фіки. Зо всього інститутського персоналу Фіка був найнещасливіший *souffre douleur* (предмет, щоб зривати злість).

Мав він мяку й добру вдачу, але ж усі добре знали, що він, хоч довгі роки вчителював, ніяк не звик до дівочого товариства, боявся інститутських жартів і незвичайно соромився дівочого глузування чи сміху. Саме тому ніколи не пропускали дівчата нагоди, щоб взяти Фіку „на мушку“.

Тож, ледве він зачинив за собою двері, як ціла кляса з перебільшеною чемністю вже присідала перед ним у глибокому поклоні, й тридцять шість дівочих голосів радісно вигукувало:

— Гратулюємо! Гратулюємо!

Була це стара штучка. Фіку звичайно кілька раз до року вітали чи з іменинами, чи з днем народин, щоб тільки викликати його сміховинне засоромлення. Бо ж звичайно йому червоніла

* Вийнятки з V. і VI. розділу споминів про київський інститут для дівчат-шляхтянок. — *Ред.*

лисина, брови під круглими окулярами лізли на чоло, обличчя ж червоніло так дуже, що очі аж заливало слізьми. Тоді він знімав свої окуляри в золотій оправі й дуже дбайливо протирав їх. Інститутки ж тішились, що тоді можна йому відповідати несотворені речі, бо ж Фіка отямиться й почне розуміти відповіді хіба що аж на третій лекції. Але ж, здається, найбільш чудернацьке було те, що в цього дитинно-соромливого чоловіка, що мав понад сорок літ і виплекав собі довжезну бороду, як біблійний пророк, — була дитяча вимова: він вимовляв „С“ замість „Ш“.

Тепер професор не встиг ще піднести догори брови, як несподівано для всіх із першої лавки виступила наперед Катря Витовська. Її обличчя було повне зворушення й гідності. Це одурило навіть товаришок. Але ж за хвилину по всіх лавках уже порскав стриманий сміх. Тим часом Катря виголошувала промову — імпровізацію. Вітала сердечно „нашого любого професора“ з вчорашнім „найурочистішим днем у житті кожної людини“.

— Дай вам Боже, Федоре Павловичу, щастя й довголітнього віку в оточенні милої й численної родини. І не тільки побачити, а й одружити дітей ваших, та й... дітей їхніх...

Хтось із останніх рядів потику, але ж зовсім виразно й чутно заспівав: — „Многая літа“, — як співалось у „табельні дні“, тобто дні свят царської родини.

У Фіки враз виступили сьози під окулярами, а стряпки волосся довкола лисини піднеслися вгору. Він певне відчув те, бо ж намагався лівою рукою пригладити залишки колишньої чуприни, а правою махав на Катрю.

— Що ви? Що бо ви, Панно Витовська?! Які діти? Яке одруження?

— Яке?... Таки ж ваше, Федоре Павловичу! — вдавала здивовання Катря. — Ми ж бо вже всі чули, що вчора ви зволили одружитись. І... такий ви недобрий, нам, що вас так люблять, навіть ні словечка не сказали наперед! Ми тому не встигли навіть букета приладити, як слід...

— Та, що ви? Тож — чисті вигадки. Запевняю вас, Mesdemoiselles — притискав обидві руки до грудей розгублений Фіка. — Таж слово чести...

Катря почервоніла.

— Ну, як же це можна говорити, Федоре Павловичу?! — з сумним докором промовила вона. — Ми так раділи тому, що, нарешті, ви знайшли своє щастя, а ви... ви й тепер ще затаюєте це перед нами. Хіба ж ми заслужили на таку поведінку? Правда, медам? — звернулася до подруг. — Не сподівалися ми, не сподівалися!...

Катрин голос тремтів щирими слізьми. В той мент її прийдешня кар'єра була цілком вирішена. Справді, скінчивши школу, вона стала прекрасною драматичною артисткою, а потім перейшла до опери й навіть співала в славнозвісній Мілянській „Скалі“.

Але Фіці було ближче до плачу, як Катрі.

— Mesdames, ну, навіщо ж так? Я не розумію... Я ж бо кажу вам, що таки й справді я ні в чому не повинен...

Тепер уже хтось не витримав і почувся незамаскований сміх. Із задньої лавки вирвалася виразна репліка:

— Одначе, яке лукавство!

Тоді Катря змінила тон. Вона вже почала, ніби якась старша тіточка, менторським тоном:

— Та чого ж, справді, тут бентежитись?...

Не знати, що ще говорила б була Катря, якби в тій хвилині не відчинилися двері й на порозі не з'явилася панна Оттилія.

А Фіка, зовсім приборканий, ще відмахувався руками. Він мовчки силкувався вмотитися за столом, на катедрі. Але, схвилюваний, не бачив, куди посуває величезний клясовий денник, і патичком від мапи — зачепив каламар. Одначе вхопив його, таж зате денник летів додолу, як птах, простягнувши крила.

Кілька вихованок метнулися помагати...

Добре, що панна Оттилія мала вдоволенний вигляд: її сукня лежала, як слід. А на обличчях інституток пробивалася така скромність, що вона в душі порівняла золотоволосу княжку Каратову з Гетовою Гретхен. А Фіка того дня поводився „тихше води, нижче трави“. Кого викликав — не писав у деннику менш, як 11,* навіть легковажній баронівній Келер-Жакомельській, що ніколи не могла знайти на мапі річку Волхов, бо ж відразу пригадувала при цьому „Царівну Волхову“, оперу „Садко“ й інші, непотрібні в той мент, але цікавіші від географії річч, що не мали з землезнанням нічого спільного.

Того дня Катря почувалася героїнею й була така опянена своїм імпровізованим виступом, що не чула, як учитель історії Володимир Зенонович звернувся до неї:

— А цю дату пригадає нам панна Витовська.

Але панна Витовська навіть не ворухнулася: вона вся потонула в надхнінню, бо писала під лавкою жартобливий вірш, що їй того дня дуже повівся.

Володимир Зенонович не хотів робити вихованкам якихнебудь прикрощів; навпаки, — де міг, раз-у-раз рятував їх із неприємних ситуацій. Взагалі був він людина гаянтна. Коли ж хтось не знав лекції, він не записував двійки, а викликав її кілька раз, аж поки лінива, чи неухажлива учениця відповідала поправно. З ліпшими ж своїми ученицями танцював він навіть мазурку на інститутських вечірках, дарма, що та мазурка не годилася з його не меншою, як у Фіки, бородою та кучерявою авреолею довкола блискучої лисини.

Учитель перевів погляд із Катрі на панну Оттилію: вона нічого не чула. Її думки вітали десь у недалекому прийдешньому, й уже втретє порола вона своє сьогоднішнє вишивання. Тоді професор вказав олівцем на її сусідку:

* Тоді записували оцінки відповідей у клясовім деннику. Число 11 — було доброю оцінкою.

— Царицю Катерину другу забив український козак у 1796-ім році... на фотелю, що був, властиво, польським престолом. Це зробив він із націон...

Професорів олівець упав і покотився по підлозі. Та й сам професор мало що не покотився за своїм олівцем.

— З-з-звідки в-в-ви це взяли?.. Хто це вам... — але професор нагло урвав, злякавшись, що Ноель може наговорити ще більших страхіть, або назвати особу, від кого почула такі злочинні речі.

Тим часом Ноель спокійно дивилася на професора й, відгадавши його недокінчений запит, відповідала:

— Так ми вчилися в школі, пане професоре...

Володимир Зенонович ледве помітно хитнув головою й потер собі лисину:

— Так, так... Я забув, що ви вчилися десь там... у Швайцарії, здається.

— Ні, пане професоре, у Франції... На Півдню.

— Умгу... На Півдню. Прованс... Прегарна сторона й люди, що мають у собі багато залишків колишнього римського кольориту. Так, так... Були ви в Арлі, в Німі? — професор відтягав увагу вихованок від сказаного, „затерав“ непорозуміння. — В Німі такий прегарний будинок музею, що зветься...

— *Maison carrée* („квадратовий дім“) — втішилася Ноель, почувши любі назви.

Тим часом професор пригадав Антонія Пія й пустився в подробиці. Ситуація була врятована. Але ж, коли скінчилася лекція, що була останньою перед „масницею“ й балем, професор попрохав у клясової дами дозволу, щоб одна з вихованок допомогла йому поскладати в інспекторській кімнаті випозичені звідтіля книжки. Панна Оттилія охоче згодилася й уже покликала одну вихованку.

— Ні, ні, коли нема якихось перешкод, я попрохав би мадам-уазель Медину Челі. Ми вже раз складали ті самі книжки, то вона вже знає, як.

Це була свідомо неправда, бо ще ніколи Ноель не була навіть у інспекторській світлиці, але не запротестувала, бо ж, зрештою, професор, що має стільки учениць та учнів, міг легко забути прізвища. Саме Володимир Зенонович був одночасно професором ще й у Духовній Академії та в університеті.

Коли професор переконався, що інспекторська кімната порожня, а двері щільно зачинені, в коридорі ж не чути ні голосів, ні кроків, — повернувся він до своєї учениці, тепер ніби помічниці.

— Панночко, я не забув ні вашого прізвища, ні того, що ви мені ніколи не помагали. Але мусів якимось вас остерегти. Ніколи й нікому не говоріть і ніколи не повторяйте того, що ви сьогодні сказали мені в клясі.

Чуєте, панночко? Ніколи нічого подібного про російських царів, ані про „мотиви національні“. Дуже вас прошу пам'ятати, що ніякий російський цар не вмер не своєю смертю,

крім одного Олександра II-го. Всі ж інші померли цілком природно, бо так говорить російська історія. Протиставитись цьому дуже небезпечно, і для вас, і... для всіх, вам близьких. Також буде добре, коли ви не забудете, що „мотиви національні“ вас цікавити не можуть.

Ноель бачила схвильовання професора, а проте не зовсім розуміла його слова: був це наказ, чи добра рада? А тому, хвилюю поміркувавши, спитала:

— Пане професоре, а як же, наприклад, польське повстання, акція Мазепа, чи хоча б, скажім, смерть царя Павла?

— Дитино моя! — прошепотів професор. — Ви мене, бачу, не розумієте. — Я вам говорю: Бог із ним, із усім тим, що ви отсе згадуєте. Ми цього не знаємо. Ми й не хочемо знати. У Франції — то інша річ. Там можна знати й такими речами цікавитись. Також там може є багато цікавого й дечого іншого. Але, мила панночко, не забувайте ж, що тут — не Франція. І не забувайте цього не тільки тут, але й потім, поза стінами інституту. Бо ж, повторюю вам, як ваш учитель, багато ми не знаємо, не хочемо й... не можемо знати.

Ноель повернулася задумана до своєї „сепаратки“ в шпиталі. Дивна країна, і дивні в ній люди! Вони радять „не хотіти знати“! І це радять професори. Коли ж і знають, то вдають, що не знають... Ось уже майже рік, як вона в цій країні, а тим часом їй усе довкола незрозуміле й цілком чуже. Так сумно тут і шорстко. Тут ніби бояться виявити до когось ласкавість, приязнь, щирість. Тут у всьому шукають провини й намагаються все заборонити. Тут навіть вважають за трохи неслухні веселощі, безжурність, радощі... Це — по-тутешньому:

— „Нехарашо“.

— „Глупо“.

— „Радуеться, как дурак“!

— „Тільки обмежена людина задоволена з того, що має. Найліпше ж прямувати до того, що неясно собі уявляєш і чого, може, взагалі не можна досягнути“...

Ноель сперлася на вікно й дивилася на голі ще дерева в садку. Обривки думок, як обривки цинових хмар на небі, плили в її голові. Усміхнулася криво:

— І це — місяць лютий... Карнавальні дні!...

А „там“!... Там цвітуть солодко запашні мімози, вулиці повні гамору, сміху, жарту. Маски, походи серед пісень і сміху, сміху, сміху... На майданах вихряться „фарандоля“ й „ригодон“. Кожен, що принагідно опинився на майдані, може заточити в танці котрунебудь найближчу жінку, знайому, чи незнайому — може запросити й, очевидно, ніхто не буде ображатись, пиндючитись, робити драму, як тут роблять із усього... А далі прийде травень... Знову всюди — на майданах, на вулицях, в садках танці завітчанних трояндами дівчат... І це — щовечора! А перед тим — урочисті Марійські співи з костьолів, уривчасті акорди органів...

Служниця Катерина внесла обід — для Ноель і для сестри-

жалібниці. Розставляла на столі принесену страву й, не чекаючи запиту, розповідала свіжі новини, здобуті в „буфеті“.

— Полковник Унгер ходили сьогодні до їдальні й потім питалися панночок, чому мало їдять? Може недобре, а може несмачне? Панночки спершу ніяковіли, а потім сказали геть чисту правду: погане, говорять, несмачне...

Ноель глянула на принесений обід. У порцеляновій мисці, загорнені серветою й прикриті покришкою лежали „бліни“ — млинці. До них — розтоплене масло, сметана й кілька сухих, чорних вуджених рибок у темно-золотистій шкурці, що їх інститутки звали — „чортики“, або „капчушки“. У вазі росіл, на півмиску — велетенські вареники з сиром. На заїдки — тістечко з битим, білковим кремом.

Ноель уже знала від „сестри“ Аліни Михайлівної про звичай їсти з млинцями всякі солоні рибні закуски й прохала Катерину принести бляшанку з кав'ярком. Як хворій, дозволяли їй „ліпше“ їсти, й привозити додаткову їжу з дому. Можна було мати всякі смачні ласощі, тільки не печені, чи зладжені вдома. З домашніх виробів дозволене було тільки варення...

Одночасно з сестрою вступив у pokій доктор, а за хвилину задзвонили й остроги полковника Унгера. Вони обидва часто сходилися з доктором у кімнаті Ноель. Полковник мав щоденно малу нараду з директоркою в господарських справах. А мешкав він у іншому будинку, тож не оплачувалося йому йти додому, а потім знову вертатися „до служби“. А що він і доктор були земляки з „Дойч-фатерлянду“ й випадково мали ще й цілком однакові наймення — були обидва Артури Олександровичі, — то вони не пропускали нагоди, щоб щодня поговорити з півгодини в лікарні. До Ноель ставилися вони з симпатією, дарма, що вона була вихованка французької, а не німецької школи, бо все ж була це школа європейська, а до того ж Ноель говорила зовсім вправно по-німецьки. Тому й поводитися з нею, не як із вихованкою, а як з знайомою.

— Що ж, панночко, смакують вам млинці? — питав чепурний полковник.

— Де там! — відповіла за Ноель сестра. Погляньте: он вона мастить хліб кав'ярком, а до млинців і не діткнеться: годі їй при звичаїтися до нашої їжі.

Лікар усміхнувся й запитав Ноель про здоров'я.

— Дякую, пане докторе. Нічого мені не болить. Все добре... Хіба що...

— Хіба що... трохи сумно? Чи так?... і закінчив: Was hat man dir, du armes Kind, getan!... („Що тобі, бідна ти дитино, вдіяли?“)* й розклав у повітрі руки.

— Нема що робити, „фройляйн“ Міньон, тільки одне: треба витривати. А як скінчите інститут...

— Та вийдете заміж, — жартівливо докинув полковник...

* Вірш Гете з пісні „Міньон“.

Але доктор похитав головою:

— Це було б найгірше. Коли б це дівчатко одружили тут із кимсь тутешнім, то тільки продовжалось би теперішнє непорозуміння. Чужинці ніколи не можуть щільно зійтися в подружжі.

— Хе-хе, докторе! А хіба Herr Doktor...

Розмова вже перейшла на німецьку мову, як це й звичайно бувало, коли розмовляли два російські урядовці інтелігенти.

— Так, Herr Oberst... Я був жонатий з росіянкою, що може була найліпшою жінкою в цілій Російській імперії, — зідхнув доктор. — А проте в багатьох, і навіть у дуже багатьох, питаннях ми ніколи не могли зрозуміти одно одного.

— Це мабуть „проклятіє впроси“? — сказав по-московськи полковник.

— Саме вони, — охоче відповів доктор. — Що для мене було ясне, як Боже сонце, те для неї було темніше від темряви. Mein Fräulein, — обернувся він до Ноель. — Ну, скажіть мені, якщо б ви були залежні тільки від себе самої, як ви почали б недільний день?

— Як годиться, пане докторе. Взяла б недільну одіж, пішла б до церкви.

Лікар ляснув себе рукою по коліні:

— Ото-то-тож бо й є! Da haben wir! — (От тут саме це маємо!). Це ж самозрозуміле для кожної нормальної дівчини. Але для тутешніх так само самозрозуміле, що в неділю треба спати до півдня, зрештою... як і в будні. Потім накинути на себе якесь „desabillé“, поснідати без апетиту й нарікати на нуди, а опісля лягти на канапу й нудитися далі, тільки вже з книжкою в руці і з песиком під боком. Така панюня не хоче навіть завдати собі труда, щоб одягтися. Де ж би вона вийшла на вулицю в неділю? А до церкви... Та це ж „банально“...

Полковник засміявся: — Що правда, то правда. Ви їх добре вистудіювали. Але, Mein Herr Doktor, я теж їх студіював, і мені здається, що хіба не в них, а... у вас.

Цебто як?

— Та хоч би так: тутешніх людей, усіх без винятку ніколи не слід „брати в серйоз“, як тут говориться, однак слід удавати, що з ними цілком поважно числишся. Це чудова й випробувана тактика. В дійсності ж треба бачити у них одиниці, що всього, зрозумілого людині культурній, розуміти не можуть і... не мусять. Практично ж зовсім вистарчає, коли вони не протиставляться вашій волі, або при тому ще й хочуть її сповнити. Більш від них нічого не слід вимагати... Aber — gar nichts! (Але, рішуче нічого!).

Доктор глянув на Ноель, що уважно слухала. Потім перевів погляд на полковника:

— Herr Oberst, чи ви не гадаєте, що... ми могли б і менш критично ставитися до народу в присутності його представниці?...

Полковник знизав плечима:

— Фройляйн — представниця цього народу? Чи це ви, док-

торе, жартуєте? Таж ви самі звете її „фройляйн Міньон“, що сумує тут за „своїм“ краєм.

— Ну, все ж таки, десь там, в душі...

— В душі, Mein Lieber, в душі — фройляйн Міньон не менш їм чужа, як і ми, і не менш критикує їх, як ми. А я ще вам, фройляйн, додам від себе, — згадаєте колись моє слово: — „вони“ подбають про те, щоб вас якнайбільш відчужити. Москалі ніколи не можуть прийняти „за свого“ католика. — Він витяг годинник. Um Gottes Willen! Вже без чверти перша! — Підвівся й оглянув стіл із незідженим обідом. — І хто впав би на думку давати дівчатам ці „капчушки“! Ну, хто ж, прошу вас, може їх проковтнути без доброї чарки горілки? Ні, буде цьому кінець! Від завтра сам укладаю меню. Нехай дівчата їдять як слід, то матимуть добрий настрій і успіхи в науці...

*

Щодня, коли дзвінок на вечірній чай сповіщав, що день праці вже скінчився, приходила до Ноель сестра Аліна. Сідали вони при столі й „по-родинному“, а не „по-інститутському“ пили чай, тобто вечеряли, розмовляли, переглядали книжки та заборонені в інституті часописи, що їх потиху посилав для Ноель з дому батько, часто й у великій кількості.

Молода сестричка з провінційальної й небагатої родини скінчила „червоно-хресний“ курс на те, щоб мати фах і заробіток. Ніде й ніколи не бувала вона, хіба у своїм містечку та в Києві, але й там нічого визначнішого не бачила й не пізнала. За ціле своє життя ще ні разу не була в опері. Бо ж у так званій „общині“ — тобто в інтернаті сестер режим був дуже суворий, подібний до монашого. Тому Аліна знала тільки свої лекції і практичні вправи, пильнувала німечних і трохи розумілася на кухарстві. Ввечері не можна було виходити з „общини“, а в день не було коли і вгору глянути. Коли Аліна скінчила курс, усміхнулося до неї щастя: вона дістала працю в інституті шляхтянок. Тут вона може, коли хоче, жити аж до старости, мати добру платню й бути „під рукою“ лікаря, — доброго й сердешного чоловіка. — До того ж і старша сестра Юлія Миколаївна мала ангельську душу, що теплом сповила молоду помічницю. Тому сестра Аліна почувалася в інститутському шпиталі зовсім щаслива. З нею симпатизували всі інститутки, що називали її ласкавим словом „котятко“. Дуже раділа Аліна ще й зо свого гарного ясноблакитного однострою, що був прикрашений червоним шовковим хрестом, та дуже їй лицював.

З часу, коли їй доручили доглядати zagrożену сухотами Ноель, сестра Аліна придбала ще й цікаву приятельку. Ріжниця між ними в віці була тільки 2—3 роки. Але Ноель бачила багато нового, цікавого, екзотичного. Що те все існує, того Аліна здебільша й не догадувалася. Тому сестричка нетерпляче очікувала вечора, як дитина приємної гри, щоб якнайшвидше бігти „пити

чай" до Ноель. Часами заходила до них Юлія Миколаївна, іноді приходила ще й „шпитальна дама" — Настася Максимівна. Але обидві гостили недовго, бо старша сестра мала дуже багато щоденної праці. В дійсності вона кермувала цілим шпиталем і давала всьому лад. Настася ж Максимівна виховувала хворих інституток, тобто пильнувала, щоб дівчата й у недугі трималися доброго тону та добрих манєр. Вона звичайно ховалася до свого покою, як тільки скінчила обов'язкові зайняття. Це не диво, бо її ніколи ніхто не зміняв: вона все своє життя, день-у-день, пильнувала хворих, а вже кінчався їй шостий десяток літ.

Таким чином сестрі Аліні й Ноель ніхто не перешкоджав сидіти „за чаєм", хоча б і до світанку, бо ж сестра мала приходити до праці аж у 8 годині вранці, так як і Ноель — до своєї кляси...

І того вечора Аліна прийшла, як звичайно, але Ноель мовчала. В шпиталі вже знали про подію з чотками*, тільки ж, видима річ, ніхто ні словом не натякнув Ноель про те.

А втім, тут рішуче всі, навіть і служниця Катерина, були по Ноєлиним боці. Для них вона була „своя", як член „шпитальної корпорації", бо ж серед них і з ними жила. А також ще й тому, що всі тут були побожні й тепер обурювались на нахабність та богохульну дерзкість Витовської, яку не дуже любили за її здебільша іронічний тон, глузливі пісеньки та вірші, що їх вона охоче складала на чиюнебудь адресу. Прихильність до Ноель збільшалася ще й через те, що вона часто роздавала всякі ласощі, які раз-у-раз посиляли їй щедро з дому.

— Але ж ви сьогодні невеселі, — спробувала прорвати дошкульну мовчанку сестра Аліна. — Чи не маєте гарячки? А може б ви лягли, бо ж певне втомились?

Сестра сподівалася, що Ноель запротестує й щиро розповість, що саме сталося. Може навіть поплаче трохи й тоді заспокоїться. Та Ноель вхопилася за підсунену думку:

— Так, так, сестричко. Мені трохи болить голова й, певне, буде найліпше, якщо я враз положусь. Як засну, — то воно все й минеться.

Сестра взялася за ковдру, щоб постелити ліжко, та дівчина випередила її. Аліні залишилось тільки засвітити блакитну нічну лампку (світити лампадки перед образами святих в інституті забороняли). А Ноель, як і кожного вечора, зідхнула, згадавши теплі, темно червоні вогники монастирських лампадок, що були розвішені скрізь. В спальнях, на стінах коло сходів перед статуєю Мадонни, перед образом Св. Антонія, Серця Ісусового — всюди жевріли ці вогники й немов стиха й нечутно проказували переважні слова Боссюета:

* Коли Ноель молилася на чотках в учальні, її товаришка Катря Витовська вихопила їй з рук чотки, кинула на землю й хотіла потоптати їх ногою. Вражена тим Ноель в обороні своїх релігійних почувань вдарила Витовську в обличчя. В цій події товаришки станули по боці Катрі і донесли про все начальству. Ця подія описана в розділі, вміщенім у ч. 6—7. „Дзвонів". — *Ред.*

— „Я сплю, але серце моє недріміне“.

Замкнулися за сестричкою скляні двері, за темнозеленою заслонкою. Шпитальна тиша огорнула Ноель. Але все ж таки здалеку долітало приглушене шарудіння: то служниця Катерина шарувала ванну. За хвилину замовк і той звук. „Такав“ тільки годинник. Механічне серце числило хвилини життя.

Ноель відтворила в пам'яті всі події сьогоднішнього дня, так, як вчили її робити це в монастирі: без роздратовання, спокійно, немов усе, що скоїлося, — торкалось не її, а іншої, чужої їй особи. Була вона винна, чи ні?

Але враз заклекотіло в серці: воно ще не охолело й годі було думати спокійно. Перед очима виринали колючі погляди ворожих товаришок, що без вагань враз зрадили її. Не мала Ноель великого жалю до Варі, бо ж та — взагалі дивачка. І ніхто не знав, чи вона й справді така дитина, наївна, як говорила мадам Рапне: „dans la lune“ (на місяці), чи тільки такою прикидалась. Варя знала, що її мусять тримати в інституті сім років, незалежно від її успіхів у інститутських науках. Вона не мала матері, а її батько — директор хлопчотї гімназії десь у середущій Росії, не хотів, щоб донька виростала тільки серед хлопців, бо ж Варя мала ще трьох братів. Тим то дав він її до ліпшого інституту,* і прохав лише виховати дівчину, поки вона виросте серед дівчат.

Варя це знала й тому не намагалася дуже набиратись мудрощів. Вірила, що „всі науки, — створені на муки“. Через те її відповіді в класі здебільша були суцільною, довгонезабутньою анекдотом. Так, наприклад, вона дуже легко переселяла стародавніх греків із дорійських часів до історичних, а в Англії знайшла вона короля „Івана без посади“. На це порскнула ціла кляса сміхом, а професор запротестував:

— Та, Боже вас хорони, панно Шейковська! Це ж вам не кухар, а король, і найматись, чи брати якусь посаду, не потребував. Ви певне хотіли сказати — „без землі“?

Але й на такі поправки була Варя глуха: все, що вязалося з наукою, було їй байдуже. Коли ж взагалі признавала якусь книгу, то лише „Домбі і син“. Одначе читала її тільки від пятої до шостої години впообідді і закусувала пушисті дотепи Дікенса чоколядою. Варя не мала жадної приятельки, розмовляла ж щиро тільки зо своїм щоденником. У ньому на першій сторінці було намальоване серце, поділене на більшу скількість клітинок. В кожній клітині вписала вона наймення тих, кого любила (в даний мент). Між іншими прізвищами були: Дікенс, Надсон, роман „Под душістою веткой сірені“, чоколяда „Міньон“ і кілька товаришок, як от Оля Хоменко та Дагмар Дегнер. Коли Варя починала сваритися, нпр. з Хоменківною, тоді розтиральцем ви-

* Найліпшим інститутом був „Смольний“ в Петербурзі; Київський же мав славу „першого по Смольному“.

тирала її наймення, а натомість вписувала наймення тієї товаришки, що з нею Хоменко найдужче ворогувала...

Така була Варя. Тож не диво, що вона стала донощицею й зрадила начальству приватні непорозуміння між подружками. Але інші...

За весь час, коли Ноель була в інституті, — не було ніколи такої сороміцької зради й донощитва. Бо ж „зрадницю“, чи „донощицю“ карали інститутки вельми суворо. Били її часом дуже сильно мокрим рушниками. Переказували, що такі випадки траплялися дуже рідко, але ж іноді екзекуцію провадили аж до млости винуватої.

Чи ж так товаришки любили Катрю? Ні! Коли вона посварилася з Богдановою, то заїлдратували одна одну аж до плачу. Катря не могла втриматися від гострого жарту, чи глузливого дотепу на адресу кожної товаришки, й при кожній нагоді. Ті жарти були часом такі влучні й липливі, що прилипали на весь час побуту в школі. А тим часом вона бавила всіх тих, що їх сьогодні не таврували її глузування. Більшість же йшла за провідницею, верховодом, не для товариськості, а з отарного почування: що зробила одна, здебільша робили й всі інші. А от, Ноель майже ніколи не йшла за течією. Не ставилася вороже, але ж не зробила й кроку, щоб наблизитися до цілого загалу й стати такою, як він. Часто треба було чималої сміливості, щоб піти проти течії й зберегти свої індивідуальні погляди, особисту вдачу, окремішню думку. А до цього — інше виховання та інші життєві засади, незнання панівної московської мови, нарешті — релігійний світогляд — цілком відчужували її від того випадкового докільля, що в ньому опинилася з чужої волі. Тож була вона тут — таки цілком чужа. Ну, а чужинець — здебільша неприятель...

Так, чужа їм... Нехай. Але ж і вдома вона так само чужа, бо ж там верховодить мачуха. В цілому світі, що в ньому опинилася, вона — все чужа. Певне буде вона чужа й у тім житті, що до нього готувлять її. Ну, нехай буде й так, без „своїх“, без близьких, а навіть, може, й без „ближніх“... Але ж вона має місце, де почувасться „своєю“ і „вдома“ — у стіп Пресвятої Мадонни. І це на всьому світі: чи в Піренеях, чи тут, чи в Індохінах, скрізь у католицькому храмі почує вона такі самі, такі знайомі й такі повні ласки слова. Що більш — з кожної дзвіниці озветься до неї зрозумілий їй і дорогий голос Божий, який говорить їй, що вона „своя“ й „близька“ Отцю Небесному, бо Його вірна донька... І під склепіннями Його величних храмів завжди знайде вона і захист, і спокій...

Напружені нерви почали м'якшати. Тихе міркування огорнуло душу, мов нагрітий пух. Думки почали переходити в сонні марева. Зненацька побачила в уяві, що перед нею весь світ, — як безмежна рівнина. По ній зриваються вихори й крутять гарячим піском. Він засипає очі й підносить до неба темні стовпи куряви. Вона, Ноель, скаче на вороному, блискучому, як шовк,

коні в той широкий і каламутний світ. На ній — ясна зброя, а на грудях — вогненним пурпуром горить великий хрест. В лівій руці в неї — щит, а на ньому написані букви. Які? Вона дуже цікава знати, та вона не бачить і не може повернути в бігу щит так, щоб було видно написи на ньому...

Хто ж вона й куди поспішає? Але ж нагло здається їй, що це вже не вона, Ноель, а улюблений герой дитячих літ — лицар Сид-Кампеадор. Був він для неї й для її подруги Нієвес єдино можливий ідеал людини...

*

Лекцій у той день не було, тож Ноель могла залишитись у „себе“ аж до ранку наступного дня. Почувала полекшу, що не потребує бачити ні товаришок, ні клясових дам. Частину отриманих квітів віднесла до каплиці на вітвар, але ж букет був справді „царський“* і квіток вистачило ще на повну вазу, що її приготувала сестричка Аліна. Небували у цих шпитальних світлицях ніжні пахощі троянд наповнили кімнату Ноель. Від того ті стіни видавалися ще сумніші, ще суворіші й непривітніші, а великий покій нагадував не помешкання світської людини, тільки келію аскетичного монаха. Ноель загорнулась у мяку, пушисту намітку, підійшла до полиші й простягла руку по томик Гонгори — „Поліфем і Галятея“.

Вірші цього автора були б якнайсуворіше викляті в інституті, якби хтось міг їх прочитати. Читаючи кожну друковану сторінку тільки „з других рук“, — провірену й процenzуровану, мала Ноель раз-у-раз таке почуття, ніби її примушують їсти з тарілки, що з неї вже хтось їв перед нею. Тому намагалась обійти цей нестерпний звичай. Але на те був тільки такий спосіб: читати в мові, що її в інституті не знають. З таких мов була дуже добра еспанська, чомусь надто екзотична для цієї країни.

Вдома Ноель знайшла в батьковій бібліотеці кілька старих авторів і з дозволу тата привезла їх до інституту. Тому на її полицях стояли всуміш такі різні автори, як Св. Тереса, Гонгора, Сервантес і два томики Кальдерона.

Тільки „Exercices“ Св. Ігнатія Льйолі конфіскувало інститутське начальство. Не тому, що вважали їх за надто невідповідні для вісімнадцятилітньої дівчини, а тому, що імя Ігнатія Льйолі, як і само слово „сзуїти“, викликали правдиву паніку в кожній схизматичській душі.

— „En numero son mis bienes a mis males“. („Однаково великі й мої радощі, і мій сум“) — Повний прикрас та фіоритур, як мавританський орнамент, вщерть кований стиль Гонгори, палкі слова про невідоме кохання, переплетені з так само сильними словами про невідому смерть, — притягали Ноель і пере-

* По інститутським балам, що на ньому була присутня цариця з високими державними достойниками, дістала Ноель від російського престолонаслідника архикнязя Романова букет квітів, що описане в розділі, вміщенім в ч. 6—7. „Дзвонів“ — *Ред.*

носили її думку в казковий світ, колись наповнений шляхетними лицарями та прегарними дамами. У світ, де не було нічого низького, дрібного, негарного. Читала ті вірші й вірила, що те „справжнє“ має дійсно бути таке, і що напевне воно прийде, коли б тільки покинути ці сумні стіни! Бо тільки там, поза інститутом, можливе життя, справжнє, гарне, а не ця його пародія, що гнітить і чавить, як страхітлива нічна мара.

— „En numero son mis bienes a mis males“...

І Ноель готовилася там, у житті, пізнати велику, безмежну радість. Будь-що-будь, бодай і за ціну пропорціонально великого страждання...

Хтось постукав у двері.

— Andar! (Увійдіть!) — відірвавшись від книжки, автоматично кинула тією ж мовою Ноель, але схаменувалась і враз додала:

— Entrez! (Входьте!)

Двері помалу відхилились. На порозі стояла засоромлена й збентежена Катря. Ноель відсунула книжку. Співаючі ритми, повні сонця й блакитних тіней, відлетіли в далекі країни.

— Пробач мені...

Ноель знизала плечима:

— Піди висповідайся, я ж не маю чого про це з тобою говорити.

Можливо, що Катря не прийняла б цієї ради й розмова довела б до нової сварки, чи скандалу. Таж саме в тій хвилі до покою увійшла нова гостя. Була це „гардеробна дама“, Софія Іванівна.

— Не перешкоджатиму?... Хотілось послухати, як минув вчорашній бал. Чи подобались високим гостям наші костюми?

Софія Іванівна ніколи не показувалася між людьми: вона соромилася за своє покалічене, відразливе обличчя. Інститутки розповідали про це фантастичні історії. Але Ноель знала правду від Юлії Миколаївної, бо з нею приятелювала „гардеробна“.

Колись... молода красуня, багата і з доброго роду Софія Іванівна вийшла заміж із любови й була така щаслива, що їх родинне щастя стало приказкою у знайомих. Але у Софії Іванівної був ще один брат, може й не так аморальна, як легкодушна людина, старосвітський типовий російський „дворянин в фуражкє с красним околишем“* гуляка, картяр, бабій. Видимаріч, служив у війську, як старшина одного з ліпших петербурзьких полків. Одного разу програв він таку велику суму, що сестра, соромлячись за нього перед чужими людьми й перед чоловіком, потайки віддала братові все своє майно, всякі дорогоцінності, щоб тільки не дійшло до скандалу, бо його „Коля перенести не міг“ і постановив застрілитись. Дарунок сестри прийняв брат також потайки, нікому про те й не заікнувшись.

* Московські шляхтичі „дворяни“ могли одягати власний однострій; його частиною був кашкет із червоним обводом.

Таж його коханка, циганка з кабарежного хору, довідавшись, що поміч прийшла „від жінки“, напосілась, щоб коханець конче їй ту жінку показав. Вона не була цікава знати, хто та жінка, тільки хотіла її бодай здалеку побачити. А коли побачила красуню, вивідала її адресу й, не розбираючи сути справи, бризнула Софії Іванівній в обличчя пляшку сірчаної кислоти. Ні в чім не повинна жінка ледве витримала те, але ж по довгій недузї залишилася жива. Таж чоловік її, побачивши відразливе жінчине обличчя, піддався розпучі й застрілився. Брат Коля з сорому втік із Петербургу кудись на Кавказ, де не знали тієї „поганої історії“. Софія Іванівна, мов той старозавітний Йов, залишилась одна на світі, опоганена, втративши кривних і близьких, зовсім убога й безпорадна, бо ж ніколи не потребувала вміти щонебудь робити. Таж знайшлися деякі впливові знайомі, що допомогли їй дістати посаду в інституті в Києві, де вона й залишилася доживотньо як „гардеробна дама“. Двадцять років колишня гарна дама „зо світу“ берегла інститутських сорочок та попередниць і не виходила нікуди, хіба до церкви та шпиталю, де мала безмежно добру приятельку, Юлію Миколаївну, що мабуть так само ховала за цими стінами якусь життєву трагедію.

Тепер Софія Іванівна мала ще нову приятельку — Ноель, що їй нагадувала колишніх милих черниць — бо була завжди ласкава і нічим ніколи не хвилювалась.

— От у кого... „en numero son los buenos e los malos“ — промайнуло в думці Ноель.

Катря завзято й з блискучими дотепами розповідала про баль та була вдоволена, що неприємно почата розмова сама наладналася, а Ноель говорить із нею, як і давніш. Ноель же тим часом вибрала найкращі троянди, звязала їх золотим шнурочком і з думкою: — „Так от чому вони не вмістилися на вітарі!“ — подала їх Софії Іванівній. — Боже! Як давно, давно ніхто не давав мені квіток! — промовила вона збентежено й на її очах заблищали сльози на спогад про давньоминуле. Схилилася, щоб поцілувати Ноель, але пригадала собі відразливий вигляд свого обличчя й затримала свій рух. Ноель зрозуміла це і міцно стисла Софію Іванівну в своїх обіймах та щиро її поцілувала в її червоні страшні близни.

ТІНЯМ ВЕЛИКОЇ МАТЕРІ ВЕЛИКОГО СИНА

(Спогад)

29/7 1865 — 29/7 1937.

Слово — мама — найкраще слово.
Шевченко.

Було це 29. липня 1865 р.

Рожевим усміхом привітав погідний ранок село Прилбичі в Яворівським повіті. Багатий жмут радощів мов запашне квіття розсипався у звеселених кімнатах тихого двору стародавнього боярського роду Шептицьких. В садку розспівалися благовісним хором розрадувані пташки й срібними дзвониками видзвонювали майбутню долю-славу малій пташині — Романові, що вперше дрібними рученятами ловив золоте проміння сонця, що обцілювало його дрібну шовкову голівку. Ловив маленький Роман цю багату красу українського ранку й золотом наливав свою багату душу. Перетоплював це багатство краси в дорогі самоцвіти, щоб колись як князь багатий обсипати ними щедро й ту першу свою ненечку Софію, що дала йому життя, і цю другу найдорожчу — Україну, для якої готовився це життя віддати.

Незабутня Софіє! Велика Мати Великого Сина! Чи гадала Ти в той день благословенний, що Твого маленького тоді ще Романа вибере собі Боже Провидіння на невтомного Апостола своїх великих правд, на жертвенного Мойсея, що в тихій покорі возьме на себе великий труд „народ вести зо згарищ і руїн на ясні зорі в соняшні переї?“¹.

І коли сьогодні, в 71-ліття з того дня, як Ти дала життя й багату душу та щедре серце цьому маленькому Романові, вся Україна складає один глибокий вдячний поклін Йому, Твоєму колись маленькому Романові, а сьогодні Великому своєму Князеві Андрієві — годі не спомянути й Тебе, Велика Мати!

Бо сьогодні й Твоє Свято — Свято Матері! Бо Твій малесенький Роман, а наш Великий Андрій обсипав красою й багатством своєї доброї щедрої душі не тільки дороге Йому ім'я України, але й не менш дороге нам ім'я Твоє, Велика Мати!

Пригадую собі. Було це в 1898 р.

Був я тоді суддею в Яворові. В той час мав я щастя бути два рази в домі П-ства Шептицьких у Прилбичах: раз запрошений туди при нагоді однієї судової комісії в Прилбичах, а другий раз задля судової легалізації підпису хорої тоді пані гр. Шептицької.

Тоді Митрополит Андрій був ще монахом і мабуть професором в одному з монастирів.

¹ В. Пачовський.

Погідна, маєстатична постать Матері Митрополита, що з її обличчя й глибоких очей сяло неземне одуховлення, а попри це нече монаша скромність і божественна покора, що знаменували все її поведення з людьми й у житті — мусіли робити незабутнє вражіння на кожного, хто мав щастя її бачити і з Нею говорити.

Не знаю, як зійшла розмова на сина, в той час уже монаха Андрія. Тоді в прияві батька Митрополита впали з її уст незабутні слова: „Дали ми вам те, що в нашій родині мали найкращого й найдорожчого“, а батько між іншим додав: „Видно — так Бог хотів“ і показав мені зберіганий із великим пієтизмом у габльотці набедренник Митрополита Льва Шептицького.

Треба вчути в наведені вище слова Матері. В цього свого Романа Вона вложила все своє велике серце, всю свою безмежну материнську любов, усі найніжніші дрижання голубиної душі, які найдорожчим мереживом виткали Його душу й приготували на велику, а важку життєву путь, а ця безмежна влита в Його душу материнська любов перетопилась у таку ж безмежну Його любов до української нації.

Божа Воля й Божа Правда — оце дві великі сили, що кермували всіма вчинками й поступками цієї великої Матері.

На прикрощі й життєві удари Вона як на найкращий лік указувала мені на чудову молитву до Пресвятої Діви: „Под Твою милость прибігаєм“. Бо милость Божа, як казала в розмові зо мною, для душі й серця на всі життєві прикрощі лік найпевніший, лік найкращий!

І такої милости повна була душа й цієї Великої Матері Митрополита.

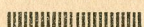
Між іншим у розмові зо мною торкнулася Вона і звання судді, кажучи, що особливо суддя повинен шукати правди в осудах людських провин. Усі люди повинні жити Божою правдою, а загалом згідно з молитвою, яку щоденно відмовляють. Бо є люди, що вміють молитися, але не вміють жити згідно зо словами молитви.

Оце фрагменти розмови Матері Митрополита зо мною. Оце та найперша духова почва, що на ній виростав її найлюбіший Роман-Андрій. Оце той найперший духовий корм, те божественне добро, яким наливалось Романа серце.

Тільки як син такої Матері міг її Роман, ставши Андрієм — Пастирем українського народу, сказати: „Вже тільки для Вас маю жити, — для Вас цілим серцем і цілою душею працювати, — для Вас усе посвятити, — ба навіть: за Вас, як цього треба буде, й життя своє віддати“.

Чи ж не промовляє в цих словах і велике, вселюбляче, жертвенне материнське серце?

Складаючи з приводу 71-ліття глибокий Поклін Великому Синові Українського Народу хотілося б цим скромним спомином віддати глибокий поклін і дорогій пам'яті Великої Його Матері.

Д-р Ярослав Гординський.

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Продовження)

Та все ж таки — вона зголосила в загсі своє подружжя з іншим витриманішим партійцем, бо Гринюк заламався: він дозволяв собі на дешевеньке кохання то з сусідкою, жінкою Мері, що виявилась опісля зручною діяльною боевичкою проти більшовиків, то зневажив себе вуличним коханням. Його зняли з районного проводу й він дійшов до гадки про самогубство й тільки в час спинили його товариші-комсомолці; він відроджується до нового життя. Але й Катря захиталась у партійних переконаннях: вона ходила потайки на збори опозиції, та опісля усе виявила партії. Товариськими сходами з нагоди Катриного шлюбу кінчається ця Кириленкова комсомольська повість. Вона не дає ясно зарисованої постаті української комсомолки. Особисті й партійні справи грають тут, щоправда, дуже характеристичну роль, але загальний образ виходить ще доволі імлістий.

І аж Л. Первомайський у своїй повісті „В повітовому масштабі“ (1929—1930) вспів, чи не перше, дати доволі закінчений образ української комсомолки в особі Ольги. Це — наскрізь пролетарка. Дочка робітника, що згинув від вибуху в копальні манганової руди (улюблений мотив у совітській літературі!), і матері, що її вбив полюбовник, Ольга залишилась сама із старшою сестрою Варварою й 18-літньою дівчиною опипилась разом із Варкою у коммолі та „з нерозважної дівчинки стала виростати в мужню товаришку“. З того часу жила в комунці, з незачиненими дверми до хлопячої кімнати. І тоді обік неї знайшовся комсомолец Лев — вони покохались. Але

„думки про народження кохання значно пізніше з'явилися у Лева, як і в Ольги... Але народження кохання? Чому не пам'ятають ні Лев, ні Ольга початків його, чому не могли вони згадати тієї першої краплі, що з неї власне почала рости велитенська гаряча хвиля, що трохи не залила їх обох? Може й справді звиродніло давно кохання, що про нього писалося в старих романах, друкованих нерівним єлісаветінським шрифтом на грубом жовтому папері ручного розливу... Зовсім інше й несхоже кохання народжувалося в серцях безвусих юнаків і прозорих дівчат з комуністичних спілок молоді. І воно не могло бути схожим, бо часто-густо першою прочитаною книжкою такого юнака чи дівчини була: „Удержат ли большевики государственную власть“, — а першим незрадженим коханням — революція“.

Отже політичний мотив, партійна справа виростили в комсомольському коханні в часі громадянської війни до значіння першорядного рішального чинника. І ось перед читачем оригінальна любовна дія:

„Ім довелося разом чергувати коло осназу. Це було давнішньою мрією Ольги. З Варвариною рушницею, загорнувшись

у довгу коршунову шинелю, стояла вона коло чохаузу. Біля воріт, насвистуючи салдатську пісню, стояв Лев. Він лише приїхав з губкому, ледве прорвавшись крізь загорожу бандитських роз'їздів, і його не пустили в заставу. Ніч була тривожна. Застави стояли за містом. Наближався легендарний Сухоручка, що про нього доводилося нераз чувати найжахливіших оповідань. Того ж таки дня Варвара оповідала в комунці, як Сухоручка, забравши Старгород, видав наказа виказати всіх комуністів, комсомолів, а якщо ні — усе містечко вогнем візьметься“...

„Вони залишилися вдвох. Тиша висіла над містом і здавалося, що в цій тиші великі березневі зірки звучать. Секретар організації і рядова комсомолка стояли за декілька кроків одне від одного й обом хотілося підійти одне до одного... Мезальянс! — сказав би комсомольський скептик Мадика... Обом хотілося підійти одне до одного, зазирнути у вічі, всміхнутися може й не говоривши. Ользі чомусь згадався далекий приємний зимовий вечір, коли Лев уперше з'явився в комунці і їй вдалося, що саме тоді вона вперше захотіла залишитися з ним на самоті, притулитися до нього теплим тілом, відчутти на плечах своїх його руки... Не можна було кидати постів. Ольга мріяла, загорнувшись у коршунову шинелю. Шинеля пахла шинелею, салдатським сукном, трохи кінським потом, стайнею, Це пнило. Лев насвистував салдатської пісні коло воріт і — секретар організації! — думав про рядову коммолку Ольгу... Мезальянс! — як сказав би коммольський скептик Мадика. Двері чохаузу та ворота осназівського двору виходили на один бік вулиці. Їм треба було мінятися місцями, не кидаючи з поля виду постів. Таким чином вони посеред дороги зустрічалися... на одну мить. Це ж так просто... Майже разом вони рушили одне одному назустріч. Їхні очі зустрілися. Розійшлися... Це сподобалося обом. Вони знову йшли одне одному назустріч, знову дивилися в очі і усміхалися. І коли вже стало темніти, коли ніч востаннє збирала чорні сили, коли вони зустрілися невідомо вже який раз, — Ольга зупинилася. — Льво! — гукнула вона й простягнула до нього руки. Це був їхній перший поцілунок і вже за хвилину вони знову стояли на своїх місцях, а коли трохи згодом прийшов Карнач здіймати їх з постів, він... між іншим запитав, здивований бадьорим виглядом, свіжістю щік та очей Ольги: — Молодчина! Не спала? — А чого б мені спати? — просто відповіла Ольга й егоїстично розсміялася... Ходім, Льво! Березневий ранок загорявся румянцем. Березневий ранок п'янив її запахом чохаву, запахом червоноармійської шинелі й першого молодого кохання... Із застав поверталися коммольці. Вони йшли по дорозі й співали... — Я люблю тебе, Льво, — дивлячись на них, сказала Ольга. — Мовчи... Я знаю...”

Отже їх кохання розцвіло серед комсомольсько-червоноармійських обставин, воно мало виразно партійний підклад. І прогріх проти партійної карності — стає й прогріхом проти кохання та нищить його. Тому, коли Лев, висланий із відділом червоно-

армійців, що попали в руки Сухоруччиного загону, посмів рятувати власне життя й не згинув разом із 84-ма, в душі Ольги відбувається важка боротьба:

„Лев вийшов би з її серця, вона б забула його. Ні! Вона б не забула його, бо першого поцілунку не можна забути, не можна забути кохання, одягненого в червоноармійську шинелю і важкі чоботи... Вона б не забула його, хоч можливо й напевне покохала б іншого, і іншого кохала б глибше й більше, ніж Лева... Але тепер — ні! Вона кохає його й що їй до того, що він зрадник? Так, він зрадник, він покинув своїх товаришів у небезпеці, він живий, а 84 лежать у глибокій могилі... Він помер і для інших товаришів... Хіба це так важно, що фізична смерть ще не наступила, що її може, і не буде? Він їм не товариш... Він боягуз і зрадник. Та вона любить його від того не менше“.

Але сталось не так — Ольга знайшла лік на своє кохання у діяльному чині: вона пішла на бойовий фронт. І не повернула вона кохання ані Лвові, ані не полюбила червоного команданта Сак-Саговського, що говорив „сумним голосом, іронізуючи над самим собою, над Левом: — Ото ж ми суперники... А вона не вибрала жадного з нас... Та ти не сумуй. Вона повернеться, та тільки не до тебе й не до мене“.

Порівняймо з тим багато простіший образок такого фронтового кохання в романі О. Досвітнього „Нас було троє“ (1927): фронтовичка-революціонера Жабі приводить серед бою без довгих церемоній партійного товариша у свою кімнату:

„Хтось досліджував епохи і зробив висновок, що в часи жорстоких бойових, великих епідемій та лихих явищ, що поволі нищать життя, — людей охоплює швидкокритий ерос“.

Але бойові жіночі відділи в Росії з'явилися ще до більшовицької революції. Вже Керенський намагався створенням жіночих батальйонів підійняти духа російської армії й таку батальйонерку змалював прегарно Гео Шкурupій у своїй „Жанні Батальйонерці“. Гарний, примхливий витвір інтелігентського оточення, 22-літня Жанна, захопилась так дуже російським патріотизмом, що з дитинства плакала мрію: стати Жанною Д'Арк, святою жінкою-салдаткою. Тому, коли після скинення царя Росія знайшлась у небезпеці й Керенський із Брусіловим створили жіночі батальйони, вона опинилась в одному такому батальйоні поруч із дівчатами з різних суспільних шарів. Батальйон кинули на фронт — і в окремому розділі п. н. „Поїзд Ероса“ дає Шкурupій дуже яскравий образок подорожі того батальйону — на втіху розпутним салдатам. Батальйон бере участь і в страшному наступі на багнети та розбитий повертається до Петербурга. Жанна переживає всі страхиття фронтової війни, але повертається ціла. Однак червона революція не захоплює її й вона навіть розходиться із своїм милим Стефаном Бойком, коли дізналась, що він покинув фронт і організує нову революцію. Та червона революція вибухла і Жанна згубилась у її хвилях або вона пішла на вулицю, або опинилась у революційних рядах, або... читає

не знає, що з нею сталося. Отже й у Шкурупія розбивають кохання політичні розходження.

IV

Громадянські почування беруть верх над особистими і доводять до того, що, як ми бачили, Катря не могла заспокоїтися у своєму партійному сумлінні, аж доки не донесла владі про те, що була на зборах опозиції й не висловила свого покаяння з того приводу. Оця психоза підзорів, доносів, відкликувань, партійних покань із метою за всяку ціну утвердити диктатуру партії — довела до зображення однієї з найяскравіших, але zarazом найжахливіших і найосоружніших жіночих постатей у Радянській Україні; до створення в літературі постаті жінки чекістки. Зобразив її своїм геніальним пером той, що кровю власного серця змалював безоднисті нетрі власної душі, заплутаної в невимовне горе Радянської України, той, що мав відвагу своїм проречистим символом і алегорією кинути одвертий протест проти сучасних порядків і запечатав той протест вкінці власною кров'ю — створив її найбільший прозаїк Радянської України, Микола Хвильовий. Ледве кількома рисами змалював Хвильовий постать Майї у своїй „Повісті про санаторійну зону“ (1922—23). Але тих кілька рис із Дантового Пекла чи Шекспірової леді Мекбет — можуть читача довести до божевілля. І недаремно переносить автор читача до санаторії на Гралтайських Межах для божевільних чи напівбожевільних істериків. Усі хорі й сестри-доглядачки звернули увагу на гарну, веселу Майю. Але Майя кохає божевільного велетенського фантаста, волохатого Анарха. І даремне любить Анарха тиха, мрійлива сестра Катря — та сама, що висловлює глибоку гадку:

„Боротися для того, щоб вибороти собі право бути додатком домашнім, є безглуздя“.

Зрештою, Анархові розмови з Катрею зараз підслухає Майя: „Майя так тихо підійшла до веранди, що Анарх і сестра Катря, почувши її, здригнули. — Підслухувати, кажуть, некрасиво! — кинув анарх. — А ви відкіля це знаєте? — Майя, прищуливши очі, зійшла на веранду... А тепер скажіть мені: чого мені не можна підслухувати. — Коли ви така наївна, то я вам можу сказати: це не гідно серйозної людини. — Ха-ха! Серйозної людини? По вашому, виходить, всякий охраннык є втілення наївності? — Я трохи не так висловила, — почервоніла сестра Катря. — Але я гадаю, що ви мене розумієте. І потім: ви ж не охраннык? — А ви відкіля це знаєте, що я не охраннык? — Майо! — сказав анарх. — Покинь говорити дурниці. — О, мої наївності! Мовчу, мовчу як сфінкс. — І раптом додала: — А все таки ваші розмови про франк-масонів я підслухала“.

Та це невинна дрібничка. Незабаром читач із найбільшим здивуванням чує з уст Майї таке brutальне вияснення кохання, що, не знаючи ще дальшого розвитку подій, він обурюється на цей дуже різкий, але все ж мистецький засіб. І в тій розмові

про „нетрі женської душі“ про „фікцію плятонічного кохання“, про Майїні найінтимніші переживання — пануть ніби жартібливі слова:

— „Але, власне, я й досі від тебе нічого не почув — кинув анарх. — І це правда! — засміялась Майя. — Це, у знаєш, у мене такий прийом: я хочу тебе зацікавити і воджж за ніс. Це прийом чекістів. Да... — поволі говорила вона. — Ят ти гадаєш... багато серед нас, хорих, чекістів? — Навіщо це обі? — Та так... Мені чогось здається, що й ти таємний чекіст! — Покинь говорити нісенітницю! Кажі скоріш, навіщо ти мене покликала сюди? Мені ніколи! — Ніколи? — різко сказала Майя й нахмурилась. — Да... А як ти... повірив би, коли б я тобі сказала, що я — тайна чекістка? Ти як... повірив би мені? — Ці розмови вже його виводили з себе“.

І „нетрі женської душі“ освітлює осліпна блискавиця. У хвили, коли пізньою осінню санаторійне життя хилиться до кінця, коли Анарх упав у важку гарячку, тоді йому приходить на думку розмовитись рішуче з Майєю, а вона йому так відкриває „нетрі женської душі“:

„Скажіть мені, чого вам треба від мене? Невже ви і досі мрієте, що я вас колинебудь кохала?... А втім, мені не треба говорити вам, що... моє кохання для вас не більше, як соломинка, за яку хапається тонучий... Але зараз я вас трохи ненавиджу... Я колись сказала вам про те, що між нами є тайні чекісти. Я навіть натякала на те, що й я належу до цієї категорії людей. Ви мені тоді не повірили. Тепер, гадаю, повірите!.. Я тайна чекістка, агент червоної охоронки. З самого першого дня вашого приїзду на санаторійну зону я стежила за кожним вашим кроком. Я чомусь вірила, що ви є справжній анарх, який провокаційними засобами затесався в наші кола. І знаєте, тоді по-своєму покохала вас. Я багато знала мужчин. Але по-своєму... кохала тільки двох... Так, я вас кохала!.. Бо я думала, що ви є справжній анарх. Я сподівалась, що ви мені дасте кілька прекрасних хвилин. І віддаватися вам, скажу щиро, було для мене щастям. Я знала, що моє тіло, моя ласка розвяже вам язик, і ви мені розкажете те, чого я потребую. Так! Я вірила в це: до осені ви будете сидіти в підвалі!.. Бо ж подумайте: в цім уся я. Ви розумієте? — Майя похилила голову і задумалась. Анарх мовчав. І хоч він узнав од неї зараз, що був її червоною офірою — і тільки, що вона не як коханка, а як тайна чекістка ходила за ним, стежачи за кожним його рухом, навіть більше — бажаючи, щоб він зробив якийсь непевний крок, котрий привів би його до тюрми. . саме тепер, як ніколи „він почув близькість до неї“. А Майя говорить далі: „Мої пацієнти були віртуозами. Але я робила це, як ті ідіотки, які із спокійною душею йшли на вогнище... І що мені з того — сто чортів! — що моїх пацієнтів одправляли на той світ у „двадцять чотири години?...“ Але не забувайте... За кілька років барикадних боїв я мала справу не з одним мужчиною, і не з десятима, і, можливо, не з двадцятьма.

Звичайно перша гарячковість пройшла, але її місце заповніла звичка. Ви розумієте? Це вже не нетрі женської душі, а це нетрі взагалі. Я просто звикла висліджувати, доносити. І, оскільки до інших справ була постійна індиферентність і оскільки я завжди пам'ятала, що охоронці я віддала все, що могла, я не тільки полюбила цю справу, — я просто — сто чортів! — не можу без неї жити!“

Але нехай читачеві не здається, що на тому кінець — геній Хвильового доводить диявольську постать Майї до повноти. Бо коли вона притулилась щільніш до анарха, він, помовчавши, раптом сказав: „От що... Я найшов! — і хоробливо засміявся. — Що ти найшов? — скинулась Майя. — Це, власне паліатив, — сказав він, — але це, можливо, на деякий час дасть тобі задоволення... Я от що надумав... Як ти гадаєш? Не було б краще тобі, коли б я... одійшов... у двадцять чотири години... ти знаєш, куди... Майя здригнула... А для чого ж це мені потрібно? — спокійно спитала вона. Але в її голосі анарх почув і легкий дріж, і сховану радість. — Як для чого? Ти підеш тоді в охоранку й скажеш, що от, мовляв, була така то людина і... Словом ти щось там придумаш. Ти можеш сказати, що мене перехитрила, розкрила мою „провокацію“, і я мусів або втікати... або зробити те, що зробив. Можна навіть найти якісь фалшиві документи... — А в тебе револьвер єсть? — несподівано спитала вона й представила свій погляд до анархових очей. І в її очах він побачив тваринну радість. — Револьвера в мене нема, — сказав анарх. — Так тоді, — і Майя фалшиво засміялася, — я тобі дам свій!“

Револьвера анарх не дістав, але обіцянку сповнив — кинувся в каламутні хвилі холодної осінньої ріки за прикладом іншого хорого. Але Майя не взяла учусти в похоронах.

„В той час, коли процесія пересікала роздоріжжя, вона стояла з заплющеними очима... одкинувши голову на гілку. Майя щось шепотіла, наче творила якусь невидиму молитву“.

Постать Майї відсуває у тінь усі інші жінки-активістки в українській радянській повісті — навіть оту Лючію Пальчіні, оту італійку з Мадженто в повісті В. Кузьміча, що проводить бунтові в інтервенційному кораблі „Офіоне“ та рятує червоних моряків на Чорному морі проти англійської міноноски смілим помислом запалити довкола корабля нафту і в кривавому садизмі власноручно стріляє полонених офіцерів, аж доки:

„я схопив за руку Лючію й нельсоном повалив її долу. — Сакраменто, діаболо! Насильство... Але ж вона билась на землі й послала в останнє ще один постріл. Коси її розпустилися, впавши долу каштановим сіном, а груди дихали сильно й глибоко“.

А обік згаданих маємо ще цілу низку червоних активісток у різних ситуаціях, нпр. постать українки Ганни Маркушевської, здійної робітниця в текстильній фабриці, в сензаційному романі Олекси Слісаренка „Зламаний гвинт“. В інтересах робітничої партії переминяється Ганна в партійного детектива з метою роз-

крити зрадницьку діяльність провокатора Томи Берніца. Разом із Генріхом Турком наслідуються вона навіть виїхати потайки в Радянський Союз, щоб там простежити Берніцову роботу й паралізувати її. Серед численних авантюричних пригод, що в них треба було показати велику проворність, хитрість та душевний гарт — Ганна й Турок виконують блискуче своє завдання. Ще відважніша інтелігентна українка, агрономка Юлія Сахно в науково-фантастичних романах Ю. Смолича „Господарство доктора Гальванеску“ (1928) та „Що було потім“ (1934).

(Далі буде).

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА Й ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ

(Продовження)

4. Подружжя й родина християн і держава.

Ложні теорії про подружжя відбилися в практиці і законодавстві різних народів. Вони помішали поняття, зв'язані з подружжям, звели на бездоріжжя орієнтацію щодо компетенції влади, якій подружжя підлягає та стали причиною конфлікту між Церквою й державою.¹ Тому одне з найважливіших питань подружжя й родини християн — це устійнення влади, що компетентна нормувати справи подружжя й родини своїми законами. Вже вище сказано, що ні Церкві ні державі не можна відмовити компетенції нормувати справи подружжя й родини навіть християн своїми законами. Розуміється, що компетенція, в справах подружжя й родини не може прислужувати Церкві й державі в одних і тих самих справах, бо одні й ті самі люди є одночасно й громадянами держави й членами Церкви, а дві різні влади, порядкуючи ті самі справи подружжя й родини щодо тих самих людей, не причинялися б до зміцнення подружжя й родини, а навпаки, різними, нераз розбіжними законами в тій самій матерії вели б до правного хаосу й підривали б здорові основи подружжя й родини, як це діється в тих державах із католицьким населенням, в яких обов'язкові цивільні подружжя, як нпр. у Франції. Супроти цього конечно треба знайти критерій для слушного розмежування влади Церкви й держави взагалі, а в справах подружжя й родини християн зокрема.

5. Принцип для розмежування влади Церкви й держави взагалі.

Стверджуючи насамперед, що провід людським родом із волі Бога належить до двох влад, церковної й державної, подає Папа

¹) Див. Ks. Dr. Grabowski — op. cit. ст. 26.

Лев XIII. потрібний критерій в енцикліці „Immortale Dei“ про християнський устрій держав із 1. XI. 1885. р. такими словами: „Бог поділив кермування людським родом між дві влади, церковну й цивільну, з яких одна кермує Божими, а друга людськими речами. Одна й друга є в своїм роді найвища; одна й друга має свої певні межі, в яких обертається, і то межі, оповіщені природою і найближчим завданням кожної з них; в цей спосіб втворюється немов круг, в якому кожна з них на основі свого питомого права діє“. Церква — це за своєї природи спільнота надприродна, а завдання її провину, влади, — освятити та спасти вірних, вічне щастя вірних. Тому всі ці речі і справи, що служать Церкві як засоби до спасення душ та справи Богопочитання належать до сфери діяльності, до компетенції церковної влади. Держава натовість є спільнотою природною, а завдання її влади це забезпечити громадянам дочасне добро, дочасне, туземне щастя. Тому всі ці речі і справи, що служать державі як засоби, щоб забезпечити громадянам дочасне, туземне щастя, належать до сфери діяльності, до компетенції державної влади. Папа Лев XIII. в цитованій енцикліці проводить розмежування компетенції церковної й державної влади ось так: „Отже все це, що в людських речах є в якийнебудь спосіб святе, що торкається спасення душ та Богопочитання, чи воно є таке за своєї природи, чи вважається за таке з огляду на справу, що до неї відноситься, належить до влади й осуду Церкви; натовість слушним є, щоб інші речі, що творять обсяг цивільних і політичних справ, належали до цивільної влади, бо Ісус Христос приказав віддати цісареві, що цісарське, а Богові, що Боже“.

Щоб на основі наведеного критерія слушного розмежування церковної й державної влади взагалі могли окреслити компетенцію Церкви й держави в справах подружжя й родини, треба найперше оповістити природу й характер подружжя взагалі, а зокрема подружжя християн, треба вирішити, чи подружжя це акт цивільний, чи релігійний. Найкраще джерело до вирішення цього питання — це джерело Божого об'явлення, Св. Письмо, бо воно вільне від людських хиткостей, хиб, пересудів, пристрастей, бо воно подає Богом об'явлені правди й тому найкраще свідчить, який характер надав подружжю Творець та Основник Церкви.

Вже на основі поданих вище наукових інформацій про початок подружжя й родини та їх характер, а ще більш на основі наведених основних принципів католицької науки про подружжя, які взяті за св. Письма та постійної традиції Церкви, можна окреслити природу й характер подружжя такими словами: Подружжя є установлене Богом; кожне подружжя, навіть нехристиян, є установою природного права, а у християн є святою Тайною. Тому вже подружжя нехристиян із огляду на початок подружжя взагалі є в ширшому значінні святе, а подружжя християн, що є з волі Христа св. Тайною, — святе в стислому значінні слова. Характер подружжя оповіщує та це оповіщення

мотивує Папа Лев XIII. в енцикліці „*Arcanum divinae sapientiae*“ з 10. II. 1880. р. такими словами: „Бо ж тому, що автором подружжя є Бог та що воно від самого початку було певного роду праобразом Воплочення Слова Божого, має воно в собі щось святого й релігійного, не доданого (прибутнєвого), але вродженого, не від людей прийнятого, але природою йому даного. Тому наші попередники Інноцентій III. і Гонорій III. зовсім слушно могли твердити, що як увірних, так і невірних існує Таїнство¹ подружжя. Свідчимося пам'ятниками давними й обичаями та установами народів, що досягнули вищий ступінь цивілізації та визначилися докладнішим пізнанням права й слушності; про всіх них відомо, що на основі їх внутрішнього переконання й поняття в їх поглядах подружжя виступало в формі речі, злученої з релігією і святістю. Тому й шлюби відбувалися в них звичайно без релігійних церемоній, влади архиєреїв та служення священиків. Таку велику силу в душах, позбавлених небесної науки, мала природа речей, пам'ять на початок та совість людського роду“! Тому й подружжя християн, що зо своєї природи є святою річчю, належить згідно з критерієм розмежування влади церковної й цивільної до компетенції церковної влади. Про це висловлюється Папа Лев XIII. в енцикліці „*Arcanum divinae sapientiae*“ так: „Отже з цього, що подружжя є своєю силою, своєю природою, само з себе святе, слідує висновок, що його повинна нормувати та упорядковувати не влада начальників держав, але Божя повага Церкви, яка одинока має провід у святих речах. Опісля треба ще взяти під увагу достоїнство тайни, що через неї подружжя християн стали значно благородніші. А видавати норми та приказувати в справах тайн, так із волі Христа, може й повинна тільки Церква, що нерозумним являється хоч би найменшу частину тієї влади хотіти перенести на начальників держав“.

Коли ж подружжя християн, як св. Тайна, належить до компетенції церковної влади, то яку ж компетенцію може мати державна влада щодо подружжя християн? Щоб відповісти на це питання, треба ще коротко з'ясувати саме подружжя. Суттю подружжя є умова чоловіка й жінки, в законний спосіб, свідомо й добровільно виявлена, якою вони обопільно зобов'язуються до повної спільноти життя. Ця умова в подружжю християн із волі Христа має таїнственний характер, є св. Тайною, а в подружжю нехристиян є тільки природним актом. Як кожна умова, кожний контракт, так теж і подружжя умова не може повстати без волі, без згоди женихів. Своєю згодою женихи причиняються до повстання конкретного подружжя, але не можуть змінити природи,

¹ Треба тут замітити, що ужитий в цьому місці термін „Таїнство“ (*Sacramentum*) не є ідентичний із терміном Св. Тайна (в латинській мові теж *Sacramentum*); термін „Таїнство“ означає взагалі щось таємничого, святого, релігійного, під час коли термін „Св. Тайна“ у християн уживається на означення деяких конкретних святих діянь, що за їх поміччю вірні стають учасниками відповідних Божих ласк. Таких Св. Тайн є в Католицькій Церкві сім, а між ними і Св. Тайна подружжя.

прикмет подружжя, ані означити його цілей, часу тривання, бо подружжя є Божою установою та з волі Творця має опredелені свої цілі, добра й закони, що їх ніяка людська влада, ані навіть самі женихи без порушення справедливості та зневаги для Творця змінити ані знести не можуть. Тому й подружжя умова взагалі, а християн зокрема, не є звичайним собі цивільним контрактом, а тільки цілком своєрідним контрактом (*contractus sui generis*)¹. Подружжя як союз двох людей різного пола є джерелом багатьох відносин, що діляться на дві головні категорії. Одні з них належать до суті самого союзу, а другі є висновком із цього союзу, або, іншими словами, є наслідками подружжя, а ці є знову двоякого роду: одні з них є кінчними наслідками правної умови й тому тісно, нерозривно в'яжуться з суттю подружжя, а другі є в довільнім, несконечнім зв'язку з правною умовою подружжя, й вони називаються чисто цивільними наслідками подружжя. Сутні відношення, що повстають на основі подружньої умови, це:

1) єдність подружжя, це зн., що подружжя як стан може існувати тільки між одним чоловіком і однією жінкою та що ця повна спільнота життя може існувати тільки між двома подругами, а зовнішні треті особи, хоч би з рідні одного чи другого подруга, не можуть бути нею обняті;

2) нерозривність подружжя, ц. зн., що як довго залишається при житті один із подругів, в законний спосіб заключена подружжя умова залишається в повній своїй силі і ні один подруг не може вступити в подружжя з іншою третьою особою. Ці відношення, прозвані також сутніми властивостями подружжя, існують як у природнім подружжю нехристиян, так тим більш в таїнственнім подружжю християн, бо такі прикмети надав подружжю Творець, їх особливо підкреслив Христос, їх домагаються ці завдання, що їх подружжя має сповнити в суспільності, народі, державі, Церкві, їх домагається добро самих подругів, а зокрема жінки, їх домагається добро нащадків.

Конечні, тісно зв'язані з суттю подружжя наслідки це: право й обов'язок спільно мешкати, законність дітей, зроджених із законно заключеного подружжя, право батьків виховувати діти.

До чисто цивільних наслідків подружжя, ц. зн. таких, що суть подружжя не буде порушена, хоч би їх не було, належать право жінки до участі в стані і титулах чоловіка, маєткові права.

Згідно з критерієм розмежування влади церковної і цивільної та сфери діяння церковного і цивільного права в подружжях християн — подружжя умова, що має таїнственний характер, та конечні наслідки подружжя, себто права й обов'язок спільно мешкати, законність дітей, право батьків виховувати діти — підлягають церковній владі, церковному праву, а чисто цивільні наслідки подружжя, себто право жінки до участі в стані і титулах чоловіка та маєткові права підлягають цивільній владі, цивільному праву.

¹ Див. Пій XI. „*Casti Connubii*“ 31. XII. 1931. А. А. S. XXII. ст. 541—542.

Це розмежування влади в подружжях справах християн сформульоване в Канонах Кодексу Права Канонічного:

1) Кан. 1016, що визначає компетенцію законодавчої влади, має таку постанову: „Подружжя хрещених нормується не тільки Божим правом, але також канонічним із збереженням компетенції цивільної влади щодо чисто цивільних наслідків цього ж подружжя“.

2) Кан. 1113 має таку постанову про обов'язок батьків щодо виховання дітей: „Батьки мають строгий обов'язок дбати по своїм силам про виховання потомків, як релігійне, так моральне, як фізичне, так громадянське, а також про їх матеріальне забезпечення“.

3) Кан. 1960 і 1961 визначають компетенцію судейської влади в подружжях християн такими словами: „Подружжя справи між охрещеними належать на основі питомого права та тільки до „церковного судді“.

„Справи, зв'язані з чисто цивільними наслідками подружжя, якщо вони є головним предметом спору, належать до цивільного суду; якщо вони є тільки побічним предметом головного спору, може їх розглядати та вирішити на основі своєї влади церковний суддя“.

Науку Католицької Церкви про права держави щодо найважливішої справи родинного життя -- виховання дітей подає Папа Пій XI. в енцикліці „*Rappresentanti*“ 31. XII. 1929. У ній підкреслює Св. Отець передовсім первісне право родини, батьків до виховання дітей, яке держава не повинна порушувати, бо ж подружжя й родина мала свої природні права куди раніш перед повстанням держави. Це право, що є одночасно строгим обов'язком батьків, має родина безпосередньо від творця¹. Це право родини існувало перед якимнебудь правом цивільної спільноти й держави і тому не повинно бути порушене ніякою владою на землі. Св. Тома Аквінатський мотивує це право родини так: „Бо син є природно частиною батька..., через це є нормою природного права, щоб син залишився під опікою батьків, доки не досягне уживання розуму. Тому було б проти природної справедливості, коли б взято хлопця, заки він дійшов до вживання розуму, з-під опіки батьків, або коли б щодо нього було щось розпоряджене проти волі батьків“². Предметом родинного виховання є не тільки виховання релігійне і моральне, але також фізичне й громадянське. Це неоспориме право родини виховувати діти, як підкреслює Папа Пій XI. в цитованій енцикліці, признавали ті держави, що в своїм законодавстві намагаються шанувати норми природного права. Найвищий Трибунал З'єдинених Держав Північної Америки I. VI. 1925 в спорі про виховання молоді рішив: „Державі не прислугує загальна влада устійнити один одноставний тип виховання молоді, приневолюючи приймати науку

¹ Див. А. А. S. XXI. ст. 733.

² Summa Theologica, 2—2 Qu. X. а 12.

тільки в публичних школах“, — і мотивує це рішення природним правом так: „Дитина не є звичайним твором держави. Ті, що її кормлять та нею піклуються, мають право, а водночас і важний обов'язок виховати її та приготувати до сповнення своїх завдань“¹. Визначне право у вихованні дітей і молоді прислугує Церкві з двох титулів надприродного порядку, даних Богом тільки Церкві, і тому вищих від якогонебудь титулу природного порядку. Перший титул це місія, що її Церква одержала безпосередньо від свого Божественного Основника: „Дана мені всяка власть на небі і на землі. Ідіть отже, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Вітця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх заховувати все, що я заповідав вам. І це я з вами по всі дні до кінця віків“. (Мат. 28, 18—20). Другий титул права Церкви у вихованні молоді — це надприродне Материнство Церкви, бо вона, як обручниця Христова, родить, кормить та виховує душі в Божім житті ласки, Св. Тайнами та своєю наукою². Тому св. Августин говорив: „Не буде мати Бога за батька той, що не хоче мати Церкви за матір“³. У виконванні цього права Церква не може бути залежною від держави; їй на основі Божого права прислугує повна свобода у виконванні свого учительського уряду. — Та діти й молодь — це ж громадяни держави, що на них в їх спільнм віці будуть тяжіти нераз і відповідальні громадянські обов'язки. Крім цього родина є незвершеною спільнотою, вона не має сама всіх засобів, щоб себе досконалити, а держава, як звершена спільнота, посідає засоби, щоб досягнути дочасне добро. Тому й щодо права держави у вихованні молоді не сумнівається католицька наука. Завдання державної влади у вихованні молоді йдуть у двох напрямках: хоронити природні права батьків та своєю діяльністю спомагати родині у вихованні дітей. Натомість, не порушивши природного права, держава не може знівелювати родину й одиницю, або їх заступити у вихованні молоді. Дуже влучно засовує завдання держави в ділянці виховання молоді італієць Biavaschi в „La concezione filosofica della Stato moderno, Milano 1919, ст. 366: „Бо ж держава не може витворити любови між подружжям, духа жертви для виховання потомків, признання та привязання дітей супроти батьків, якщо б цього всього в родині не доставало. Та коли це перевищає спромогу держави, то проте є ще багато речей, що належать до завдань держави та творять внутрішню частину її доцільности. І так, до держави належить нормувати та дбати про те, що є потрібне, щоб родина могла досягнути повний моральний розвій. Передовсім повинна вона забезпечити родині ці права, що їй є потрібні, щоб свобідно виконувати свої високі місії. Коли держава легковажить це своє завдання, вона вже не поміч, а руїна для родини; вона вже не чинник порядку й добробуту, а тиран. Законодавець не повинен ніколи стратити з очей того, що родина має своє власне буття

¹ Див. А. А. S. XXI. ст. 735, 736.

² Див. А. А. S. XXI. 1/2 ст. 727, 728.

³ Див. De Symbolo ad Catech., XIII.

та що їй слід досягнути їй питому ціль і якраз тому вона — незалежна від державної примхи“. Доказ цього, до чого може довести примха державної влади щодо подружжя та родини — це сумний стан молоді в С. Р. С. Р. Кореспондент „Осерваторе Романо“ в 1930. р. доносив, що там є 9 мільйонів безпритульних дітей, що живуть у жахливій матеріальній нужді. — Це вислід політики більшовицької влади супроти подружжя й родини, яка своїм законодавством звела подружжя до звичайніського цивільного довільно розривного контракту та державного монополю виховувати дітвору й молодь. Для характеристики теперішніх нерадісних умовин родинного життя в Совітах, що в них воно опинилося через державне більшовицьке законодавство, нехай послужить нотатка „Нового Часу“ ч. 19. з 27. I. 1936 п. з. „Сімя в Совітах“: „Цікаву картину з життя в Совітах подав цими днями за „Ізвестіями“ варшавський „Курієр Поранни“: „Якийсь Сергій Іванов, злодій-рецидивіст, що по тюрмах і домах примусової праці провів понад 10 літ, пошукує своєї донечки, яка прийшла на світ з подружжя, заключеного підчас короткого побуту на волі.

(Далі буде).

Д-р Володимир Левичкий

СВОБОДА ВОЛІ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ФІЗИКИ.

Сучасна фізика, така революційна у своїх основах, спеціально в атомістиці, змінила наші погляди навіть на таку, здавалося б, непохитну засаду, як закон причиновости. Теорія релятивности, а ще більш квантова механіка, що завдячує свої основи геніальному німецькому фізикуві Максві Планкові, і такі її консеквенції, як досліді de Broglie, Schrödinger'a, Heisenberg'a та інших над т. зв. механікою й теорією матеріальних хвиль, виявили, що в світі електронів, тих найменших цеголок, з яких збудований світ, перестають обовязувати з повною строгістю ті закони, що кермують макрокосмом, тобто світом, з яким постійно маємо до діла. Залізний закон причиновости, якому підчиняються усі явища макрокосму, та який позволяє з математичною докладністю предсказати, що з таких то й таких причин мусять слідувати такі то й такі наслідки, тратить своє значіння в мікрокосмі, тобто в світі електронів (позитронів, невтронів). Тут ніколи не можна з гори знати, чи електрон у даному моменті знайдеться в такому то місці чи ні, або чи матиме таку то скорість, чи ні; тут закон причиновости залишає своє значіння, а всі закони мікрокосму стають тільки пересічними, статистичними законами. Головна причина в тому, що коли в макрокосмі наші обсервації при допомогі відповідних мір чи знаряддя не мають ніякого впливу на хід явища, то при обсервації мікрокосмічних проявів ми самі враз із нашим, хоч би як прецезійним знаряддям силою факти заколючуємо цей мікрокосмічний світ, змінємо раз-у-раз умовину

того світу, так що про об'єктивний хід самого явища та про об'єктивні обсервації й можливість кавзального обчислення вислідів з гори не може бути мови. Це має також — як вказав великий данський фізик Bohr — першорядне значіння і для біологічних проявів живого організму, що в дійсності є тільки мікрокосмічними процесами, і тому ніколи обсервація, хоч би за поміччю і як прецизійних інструментів не розв'яже без решти загадки життя, а навпаки, може його знищити. Доказує це хоч би такий факт: що глибше вдираємося в тайни життя (звіринного чи рослинного), нпр. за поміччю якнайделікатніших скальпелів (отже механічно), чи за поміччю термічних або електричних способів, то легше вбиваємо життя, а оживлена матерія вкінці вмирає і стає неживленою матерією; а до такої пристосовуються вже інші закони фізики та хемії (нпр. розклад, гниття, тощо).

Коли ж, як бачимо, закон причиновости в матеріяльнім світі задержує своє принципіальне значіння і можна його застосувати без застережень тільки при макрокосмічних проявах мертвої та оживленої матерії, а в мікрокосмі тратить він свою вагу в користь статистичних, пересічних висновків, а вже зовсім без застережень не дасться примінити в біологічних мікрокосмічних процесах, то мимохіть насувається питання, як дивиться сучасна наука природи (фізика) на справу свободи волі й її відношення до закона причиновости.

Тим питанням присвячує багато уваги згаданий уже вгорі великий Плянк (Planck), геніяльний реформатор фізики, творець теорії квантів, лавреат Нобля, а тепер президент найвищої німецької наукової установи, т. зв. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft. Цей великий ум на схилку свого віку (тепер має він 78 рік) дає синтезу всіх останніх досягів фізики, де він був сам „magna pars“, та намагається вказати послідовності, які вони можуть і мусять мати для нашого світогляду, теорії пізнання, етики й т. ін. В цілому циклю чи то публичних доповідей як президент вище згаданої установи, чи брошур розглядає він згадані питання з повною силою та глибиною аргументів, немов би бажав у них лишити завіщання трудів свого пребагатого на успіхи життя. Згадаю тільки про його виклади, як „Physikalische Gesetzmäßigkeit im Lichte neuerer Forschung“ (1926), „Das Weltbild der neuen Physik“ (1930), „Der Kausalbegriff in der Physik“ (1932), „Die Physik im Kampf um die Weltanschauung“ (1935) і т. н., щоб звернути увагу читачів на ті перлини глибоких, а до того шляхетних поглядів, що їх висловлює й обосновує Planck¹).

Ось переді мною найновіша, може найінтересніша брошура (виклад) старенького фізика-філософа, що суверенно, але вже „sub specie aeternitatis“ дивиться на життя; це брошурка під заголовком „Vom Wesen der Willensfreiheit“ (Leipzig 1936, сторін

¹) Reine Gesinnung und ein guter Wille — це за Плянком незнищимий скарб, найвище щастя, вічна вартість людини. Відомий цитат Гете: „Wer immer strebend sich bemüht, Den können wir erlösen“ це мотто, що його заблюки вживає Плянк.

30).“. На цю доповідь рад би я звернути увагу тих наших людей, що ще не забули, що людина живе не тільки насущним хлібом.

Не думаю тут переповідати змісту тієї багатомовної, хоч маленької книжечки, бо тоді треба б направду перекласти її сторінка за сторінкою, слово за словом. Хочу тільки коротко подати погляд на свободу волі, до якого доходить автор.

Чи в життю людини обов'язує закон причиновости, чи ні? А коли обов'язує, то як його погодити зо свободною волею, що про її існування ми чейже переконані? І ось автор дає дуже інтересну відповідь (на основі міркувань, які зясовує у своїй брошурці — викладі.)

Супротивність між строгою причиновістю й свободою волі тільки позірна, а всі труднощі лежать виключно у відповідному сформулюванню проблеми, все залежить від точки, з якої обсервуємо. Коли дивимосся із зовні на діла другої людини, то чужа воля є дійсно зв'язана законом причиновости і при достатнім знанню передумов та достатнім розвитку нашої власної інтелігенції можемо діла чужої людини розуміти як конечний вислід причиновости й предсказати їх хід у всіх подробицях. — Коли ж іде про нас самих, себто обсервацію нас із внутрі, то причиново можемо розуміти наші діла (діла нашої волі) тільки для минувшини; для будучих діл наша воля є зовсім свободна, а наші власні будучі діла — хочби й як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться ніколи вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Ніяка інтелігенція, ніяка наука чи знання не може нам без решти згори роз'яснити, як ми діятимемо в якихось означених будучих обставинах життя. В майбутніх наших ділах не рішає закон причиновости (той закон, що наші діла pro praeterito може вияснити без решти): тут рішає про наш свободний, вільний вибір інший провідник, що діє не тільки на наш розум, але й на волю, чинник — що в даних моментах дає напрямну нашим ділам. Цей провідник то етика, що до причинового „мусить“ додає своє моральне „так треба“ — а це вже не підчиняється законові причиновости. А хоч етика не спирається на знання, однак цілком від знання (науки) не дасться вона відділити й ніколи не може бути з ним у суперечності.

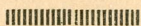
Одначе тоді, коли наука (знання) є для всіх культурних народів одна, то етика є у різних народів та в різних часах різна. Отже що рішає про вартість етики? На думку Плянка, найвартісніша та етика, що в практичнім життю найдовше вдержується (подібно як у науці та теорія є найліпша, яка найліпше відповідає досвідіві), ця етика, якої представники не вагувалися своєю смертю потвердити її силу та велич, як Сократ та Ісус Христос. — На жаль, як це з сумом підкреслює Плянк, під нинішню пору є багато визначних авторів, що проповідують високі правди, та ідеали, одначе зовсім далекі від того, щоб витягати з них консеквенції для власних діл.

І ще до одного висновку доходить Плянк у своїх мірку-

ваннях. Кожний із нас несе сам у собі свою судьбу свobodно; ми стоїмо посеред довкільного життя і приневолені ставитися якось до кожної справи, однакe зовсім згідно з нашим свobodним рішенням. За це ми цілковито відповідальні, і ніякий закон причиновости не може звільнити нас від тієї відповідальности.

Всі наші діла в минулому можна все зрозуміти зо становища причиновости, наші майбутні діла є свobodні, звязані тільки законами етики. Тому нема суперечности між законом причиновости й свободою волі, тільки треба до них обох підходити з відповідної точки погляду, чи обсервації. Свої міркування, що торкаються одиниці, поширює врешті Плянк і на суспільство, і на увесь нарід. Як існує воля одиничної людини, так само існує спільна воля цілої нації, (народня воля); це не тільки сума волі одиниць, а збірна воля цілої нації і нема сумніву, що для тієї збірної волі в часі й просторі існують аналогічні закони, як для кожної людини зокрема. Історію якоїсь нації може дана нація розуміти причиново тільки для своєї минувшини; будуччину нації годі колинебудь і дeneбудь зрозуміти тільки з самих наукових міркувань. І тому воно хибно розв'язувати питання за-непаду чи розвитку нації тільки за поміччю історичних дослідів. Та проте одне можна напевно сказати, а саме, що майбутність належить до тієї генерації й до тієї нації, що має до того волю й зуміє її виявити.

Стільки Плянк. Такі головні ідеї його доповіді. Думаю, що цей короткий огляд однієї з найцікавіших брошур великого вченого, його безпристрасний, однакe оптимістичний тон, його глибоке вдумання в найбільш скомпліковані тайни людської психіки повинні зацікавити широкі круги нашої суспільности, а бодай тієї її частини, для якої царина духа це не пустий звук, а навпаки, головний зміст життя. А тоді може завдяки трудам одного з найбільших умів сучасної Європи вийде як не моральне піднесення духа й у нас, то бодай зрозуміння, що наша майбутність залежить тільки від нас самих та нашого свobodного рішення. І тому саме дозволив я собі звернути увагу нашого громадянства на останню брошуру Плянка.

Проф. д-р Вальтер Гец (Goetz)

БІЛЯНС ІТАЛІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ*

Ми, люди старшого покоління, бачили вже Італію давню, а тепер глядимо на Італію нову. Насувається питання, чи справді це зовсім інший край і зовсім інші люди, що їх маємо перед собою, і чи народ за дві десятки літ може змінитися до основ. Чи спокійну вегетацію можна перетворити в існування з найви-

* Ця стаття вміщена в німецькій берлінській журналі „Hilfe“ Ред.

щою динамікою чину, вроджену, здавалося б, романтичність перемінити в тверезе почуття дійсності, створити майже за одну ніч найновітніший промисл і державний лад. І чи ті зміни — це справді чин однієї людини, що зуміла накинати свою волю й свій світогляд цілому народові?

В звязку з останнім питанням слід пригадати, що Італія в XIX. в., по політичним роздробленні й слабощах, куди більших, як у Німеччині, видала в часі свого об'єднального руху особистості й енергію, що на ґрунті поступового лібералізму створили об'єднану народню державу. Хоч Італію не відразу можна було ставити поруч великодержав Европи, то проте Бісмарк уважав її з 80-тих років за побажаного союзника, як противагу для французьких впливів. Одначе хто мав змогу обсервувати Італію так, як автор цієї доповіді з р. 1888. в часі частих, а згодом навіть щорічних подорожей, мусів помітити, що в протиавстрійській Ірреденті й численних її організаціях аж до товариства культурної пропаганди Данта Алігієрі — живчиком били постійно народні енергії, не менші, як у мілянським і піємонтським промислі, і не слабші, як на поодиноких наукових ділянках. Менш-більш з 1900 р. можна було помітити загальний матеріальний поступ. Змодернізовано італійські гостинниці, що їх давніш неохоче відвідували через деякі недостачі. Запроваджено кальорифери й каналізацію, а що кухня в гостинницях завжди була досконала, можна було почуватися як у себе вдома й затримуватися довше також у менших місцевостях середущої й північної Італії. В Римі й Фльоренції усунули з гігієнічних оглядів цілі дільниці. Почали теж побільшати деревню Італії, засаджуючи ліси.

Роля фашизму в італійським відродженню.

Відома річ, по світовій війні почали італійці з куди більшим темпом доганяти осяги північною й західною Европи. Бачити в фашизмі єдиного трансформатора життя сучасної Італії — було б помилкою. Фашизм із подиву гідною силою розвинув рух, що вже існував раніш. Він оживив молодь, впоїв у неї віру, що італійці мусять і можуть довершити те, що зуміли доклати перед ними німці, швайцарці, французи, бельгійці, скандинавці. Розбудив він народні енергії, вказавши їм нові цілі. За поміччю державних запомог розбудував усі галузі промислу. Пасажирські кораблі піддали операції щоденного шаровання й чищення; на тім зискала консервація тих суден, що давніш залишала стільки побажань. Залізничі піддали контролі спеціальних фашистівських урядників. Вони мали боротися з постійними спізненнями потягів, з брудом у вагонових переділах і з безплатними пасажирами. Фашистівський уряд розпочав будувати: цілі дільниці у Римі, Неаполі, Міляні, Генуї зрівняно з землею, щоб зробити місце на величні новітні будівлі. Державні будинки, доми фашистівських організацій, стадіони й т. ін. виростали, як гриби по дощі, від Міляна аж до Сицилії. Перші новочасні залізничі

двірці, улаштовані зразково, збудували в Вероні, Мілані й Фльоренції. Окрема похвала належить Італії за те, що вона повела через цілий край автостради*, над якими наглядають спеціальні дорогарі. Така система, давніш незнана, дала змогу втримати навіть менш уживані дороги (нпр. у Полудн. Італії) у зразковім порядку. Також почали колонізувати вільними селянами дальші околиці Риму й Сицилії.

Немає двох думок: Італія стала новочасна й прилучилася до загально-європейського руху. Чи проте змінився італійський нарід? Важко відповісти на те питання. Аж досвід десятків літ вкаже, чи під впливом світової війни й індивідуальності Муссоліні стрепенулась Італія тільки хвилю, чи прокинулась тривало. Якщо не помиляюся, той рух охопив тільки деякі верстви: передовсім студенську молодь і новий, фашистівський урядничий стан. Військо, хоч в цілості ненайтісніше звязане з фашизмом, дало недавно в Абісинії доказ великої справности. Як видно, провід і армія багато навчилися по невдачах світової війни. Навіть організація резервових військ, що під час маневрів перед 2 роками в полудневім Тиролі мали пописатися ненадзвичайно, на полі правдивої війни виявили першорядну справність. Абісинський досвід вказує, що навіть простий вояк, тобто людина з простолюддя, пройшовши ліпший мілітарний вишкіл, виявляє здібності виконати важкі завдання й може спромогтися на більше зусилля.

По абісинській перемозі.

Як судити з того, що досі можна було помітити, абісинська перемога не вдарила італійському народові до голови. Фашизм уже від 15 літ плекав не дуже симпатичний націоналізм, одначе він не обхопив широких мас. Німцям у полудневім Тиролі дошкулює натиск того націоналізму, одначе чужинець, що живе в Італії, або подорожній, що відвідує край, зустрічається з ним куди рідше. Бо не відповідає італійській вдачі ні пересадний мілітаризм, ні народня бутá. Проте слід ствердити, що деякі круги плекають ту бутність і Італію уважають за матір усіх культур...

...Здається мені, що італійська преса (вона щодня дістає потрібні вказівки, про що має писати!) розповсюднила фальшиві поняття про настрої італійського населення по абісинській перемозі. Переживав я в Римі здобуття Аддіс-Абеби і чув кілька раз промови Муссоліні — спостеріг я глибоку радість населення, що зближається мир, одначе в ніякім випадку не помітив я радощів, чи то осяяння з перемоги. Із здивуванням прочитав я в пресі, що підчас мови Муссоліні на Піяцца Венеція 5. травня 1936 р. мало бути 200.000 осіб. Як подають достовірні обчислення, площа та могла б помістити враз із долішньою частиною народнього пам'ятника (горішня частина площі пам'ятника зам-

* Великі дороги, призначені тільки для авт. Ред. Дзв.

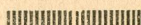
жнена), з бічними вулицями, сусідніми домами й дахами найбільш 25.000 до 30.000 осіб. Настрій людей, що на мову Муссоліні мусіли ждати 2 години, був веселий і безжурний, але патріотичного захоплення вищого ступня не можна було вичути ані в часі тієї проклямації, ані в найближчих днях. Видима річ, коли Муссоліні показався на балконі Паляццо Венеція, повстав великий ентузіазм — де ж не повстав би по таким успіху однієї людини! Всюди помітив я радість із кінця війни, одначе серед політичного й економічно вироблених італійців зустрічався я постійно з питанням: „Хто то буде платити?“, а також: „Скільки ще буде коштувати відчинення Абісинії?“ Супроти довгів, що значно зросли в звязку з війною, як також [супроти важкого господарського положення краю, такі питання — зовсім зрозумілі. Майже ніхто в Італії не має ясного погляду на справжню ситуацію державного скарбу й на державну господарку. Все чується, що політика є тільки в руках Муссоліні, що вона — його таємниця й вислід його мужнього рішення. Не має він ні довірених, ні самостійних співпрацівників. Тим то люди, що працюють із ним, не можуть сказати нічого певного про його задуми на майбутнє. Перемога в Абісинії, себто перемога нервів Муссоліні над нервами Англії, зміцнила нечувано значіння Муссоліні в Італії й на цілому світі. Слова вуличної пісеньки в Римі стали висловом почувань усіх: „З Муссолінім перемогли ми й далі будемо перемагати“. А що той настрій здобув він для себе, то напевно з Америки (й Англії!) видобуде гроші, щоб сплатити довги й відчинити Абісинію. Великим кроком уперед в італійській фінансовій політиці була конверсія італійської державної позички — вища процентова стопа при сплаті 15 лірів на 100; в той спосіб удалося сфінансувати війну. Міжнародній капітал дасть італійцям гроші на відповідний процент, не зважаючи на таке велике задовження.

Тож які висновки?

Повторімо питання, що його поставили ми вже вище: чи італійський нарід став у своїх основах інший? Пригадаймо собі зміну, яку спричинили успіхи Бісмарка в Німеччині по 1870 р. Можливо, що нові завдання й нові думки, якщо враз із ними йдуть успіхи, додатно впливають на духа й справність цілого народу. В кожному разі розвівається думка, що, мовляв, романські народи хиляться до занепаду та немов би тільки германські народи були в силі витворити увесь поступ. Що не все залежить тільки від Муссоліні, вказує на те гурт його співпрацівників, повних посвяти, що їх знайшов, як також відродження італійського війська.

Може слушніші сумніви, чи господарські підстави Італії під імперіялізм Муссоліні — достатньо широкі й тривкі. Новостворені ділянки промислу вдержувалися тільки завдяки державній допомозі; заломилися, скоро тільки тієї державної помочі не

стало. Увільнювання селян із системи винайму, т. зв. меццадрія ще ледве в початковій фазі. — Те, що робітники й селяни, як також урядники й учителі вміють вдоволитися малим, береже Італію перед тяжкими господарськими й фінансовими небезпеками. Чи проте розбуджена тепер енергія перемаже всі ті небезпеки? Гадаю, що слід відповісти на те питання позитивно, одначе сумніваюся, щоб хтонебудь міг уважати себе в тім випадку за знавця.

ХРОНІКА

† о. Тимотей Бордуляк (1863—1936).

16. X. с. р. помер визначний душпастир та письменник о. Тимотей Бордуляк у 74. р. життя. Був він довголітнім парохом у Ходачкові Вел., де розвинув замітну душпастирську діяльність, за що іменовано його деканом та радником Митрополичої Консисторії. Одночасно був Покійний замітним письменником і кращим репрезентантом нашого літературного світу. Вже своїми першими оповіданнями й новелями звернув на себе увагу, а імя справжнього письменника дала йому збірка оповідань „Ближні“, видана у бібліотеці „Діла“ 1899 р.* Написав мало, бо тією книжкою властиво й закінчив свою творчість і хіба тільки вряди-годи появлялися потім його оповідання, чи новелі, та проте виявив він замітний письменницький хист. У своїх творах змальовує злидні нашого села, спокійно, без зайвого патосу й розпуки над людською нуждою, а проте вміє збудити в читача живу, теплу симпатію та співчуття до людини, до ближнього. Вміє він кількома рисами вдатно змалювати своїх героїв, їх психіку та прямування, вміє підглянути та зобразити коротко такі картини, що розворушують любов і готовість допомогти нещасним — як це бачимо в його відомім оповіданні про корову, чи в „Гаврилі Чорню“, „Івані бразилійці“, чи в інших. У малюванні горя села мав Покійний своїх попередників — Коваліва, Кобринську та ін., мав і молодших наступників Мартовича, Стефаника, Черемшину, що безперечно перевищили його своїм талантом, — а все ж таки оповідання о. Бордуляка мають свою окрему вартість, бо своїм християнським духом, християнським наставленням і підходом до життя замітно відрізняються від тієї безнадійности, понурости, чи розпуки, що висловлені часто у подібних творах інших авторів. Ніщо дивного, що його оповідання увійши до шкільних читанок та що на них виховуються і ними захоплюються молоді діточі душі.

* Недавно одне радянське видавництво перевидало його новелі.

Інавгурація в Греко-католическій Богословській Академії.

В неділю 4. Х. с.р. відбулася святочна інавгурація 9-ого з черги акад. року в Гр.-кат. Богословській Академії у Львові, в цій одинокій на наших землях високій українській школі. По торжественній Службі Божій, відправленій високими духовними, зішлись коло 11. год. в авлі Богословської Академії запрошені високодостойні гості, духовні й світські, представники установ і преси, як також питомці. На обличчях гостей можна було помітити велике задоволення, що вони мають змогу вступити в пороги тієї святині наук та взяти участь у започаткованні нового академічного року. Вичувалося, що запрошення на інавгурацію вважають вони за велику честь для себе. Велика туга українського громадянства за рідною високою школою, довголітні зусилля, щоб вибороти свій власний університет, а зокрема осмисліття така успішна й корисна праця Богословської Академії, поставленої на дуже високім, європейським рівні під науковим, педагогічним і мистецьким оглядом — зродили пієтизм та пошану до тієї установи, що відразу можна було спостерегти серед присутніх. Святочний настрій збільшала мистецька прикраса салі, між іншим два образи Ол. Новаківського, що символізують науку й мистецтво, та відповідні портрети теперішнього Св. Отця, — реформатора католицьких університетів, та ВПреосв. Митрополита Кир Андрія, — основника Богословської Академії.

Першу точку інавгураційної програми по-мистецьки виконав хор богословів (найкращий у Львові) під управою питомця Якуб'яка, вдатно відспівавши Ліріна „Господи Боже Мой“. Опісля о. Мітрат Д-р Йосиф Сліпий, Ректор Богословської Академії, подав звіт із академічної праці в минулому році (1935/36), попередивши його цікавим оглядом усіх сучасних католицьких університетів, завдяки чому присутні побачили працю нашої Академії на тлі осягів усіх католицьких високих шкіл. З доповіді о. Ректора довідалися ми, що тепер існує 21 католицьких університетів, саме в Льованіум у Бельгії (найстарший, оснований 1834 р., 5 факультетів, 4200 студентів), в Парижі (1200 студ.), в Ліль, Ліоні, Тулузі, Анжер (200—700 студ.), в Люблині (осн. 1920 р., 4 факультети, 900 студ.), в Медіюлані (3 фак., 1500 студ.), в Німвеген у Голландії (осн. 1923., 3 фак., 600 студ.), в Зальцбургу, в Вашингтоні в Америці (осн. 1887, 800 студ.), в Quebec (1876 — 800), Montreal (1876 — 8000) і Ottawa (1866 — 4000, 3 фак.), в Santiago de Chile (4 фак.), в Rio de Janeiro (осн. 1832 р.), в Бейруті в Азії від 1875 р., в Пекіні (1925 р.), в Шангаю (1911 р., 5 фак.), в Токіо (1000 студ.) і на Філіпінах (основ. 1645 р., 6 фак., 3000 студентів).

З радістю прийняли присутні вістку, що ВПреосв. Митрополит виступив із пляном перед верховною церковною й державною владою, щоб оснувати при Академії повний український католицький університет, що його відсутність українське грома-

дянство аж надто дошкульно відчуває, та надати йому права люблінського католицького університету.

В минулому акад. році вела Академія свою працю нормально, поглиблюючи далі поодинокі ділянки наук. ВПреосв. Митрополит іменував надзвичайними професорами о. д-ра філ. і тел. М. Конрада для історії філософії, етики й соціології, д-ра В. Залозецького для мистецтва та д-ра К. Чеховича для церковно-слов'янської мови. Також признано титул надзв. покл. професора І. Крип'якевичеві і д-рові Я. Пастернакові. Виклади з раціональної й експериментальної психології та космології поручено о. д-рові Гринюхові. З чергових томів „Праць Богосл. Академії“ кінчається друк більших книжок о.проф. А. Іщака „Догматика незєдиненого Сходу“ і III. том „Історії Дух. Семинарії“ за проводом о. Ректора д-ра Й. Сліпого. Також почав виходити журнал слов'янської філософії „Слово“ за ред. проф. К. Чеховича. Теж випечатано „Програму викладів“ за оба семестри. На Велиградськім Зїзді виголосив реферат від Академії о. Ректор д-р Й. Сліпий п. з. „De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina“, як також виготовив доповідь о. проф. А. Ішак п. з. „De editione librorum liturgicorum ritus byzantinoslavi“. Всіх слухачів у минулому році було в зимовому семестрі 365, а в літньому семестрі 357. Абсолюторію одержало 60 слухачів. Касовий оборот Академії в минулому році виносив 160.000 зол.

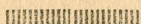
Отець проф. Ю. Дзерович виголосив інавгураційну доповідь „Огляд новіших педагогічних систем“, які поділив на 4 групи: 1. революційну, що обстоювала індивідуалізм у вихованню (Еллен Кей, М. Монтесорі, Л. Толстой, Гурліта й Винекин), 2. експериментальну (Біне, Сімон, Штерн, Мейман, Давід і Йотейко), що поглибила т. зв. школу праці (Кершенштайнер, Дювей, Блонскій, Крупская, Ровід) та суспільну педагогіку (Наторп), 3. філософічну, яка звернула бачну увагу на виховання моральне (Ферстер, Тігамер Тот) і мистецьке (Раскін, Лянґбен і Лянґе) та 4. богословську, що має свій початок в катехитичній методі і спирається на засадах христіанства.

Слухаючи щорічних звітів із діяльності Богословської Академії та обсервуючи її невпинну й консеквентну працю, можемо усвідомити собі як слід, яке велике значіння має висока школа, можемо збагнути, чому вже з часів середньовіччя всі розумні і дбайливі володарі намагалися якнайскоріше заснувати університет у своїм краю, можемо зрозуміти, чому й наш володар — Князь Церкви, а в великій мірі і Князь нашого національного й культурного життя, Митрополит Кир Андрей оснував для нашої нації Богословську Академію й задумує розбудувати її в український університет, не зважаючи на всі важкі перепони. — Добра висока школа — це немов великий магнес, що концентрує, кристалізує й організує всі кращі енергії, сили й потенції даної нації та спрямовує їх у відповідне річище, даючи змогу проявити себе та непереможно впливати на своє довкілля; університет — це неначе сильна сочка, що збирає усе ясне со-

няшне проміння культури й духа даного середовища, а сконцентрувавши й зміцнивши його силу в своїм огнищі, запалює нові енергії і випалює всі погубні й розкладові бактерії духового життя. Одночасно університет, якби радієва антена, схоплює культурні здобутки інших націй і осередків та робить їх власністю свого народу, запліднюючи його до нової духової творчості; подібно й досягти своєї культури передає іншим культурним середовищам та робить їх власністю цілого людства.

Поважну частину такої культурної сочки й антени ми вже маємо завдяки нашому князеві Церкви і його невтомним співпрацівникам, довголітньому ректорові і професорам тієї Академії. Вона могутніє й росте з кожним роком...

П. І.

РЕЦЕНЗІЇ

Михайло Рудницький: Від Мирного до Хвильового. Львів 1936. Накладом Видавничої Спілки „Діло“ у Львові. Стор. 440, м. 8°.

Обговорюючи нову книжку Д-ра М. Рудницького на сторінках „Мети“ ч. 41, автор цих стрічок дійшов до висновку: „Хто хоче пізнати, якою половиною годує нашу публіку наш „одинокий літературознавець“ М. Рудницький, і кому не жаль дати 5 золотих за половину — хай прочитає собі грубу книжку під заголовком „Від Мирного до Хвильового.““

У ряжках тижневої газети не було змоги розвинути ширше думки, кинені в апіорній формі, але з почуттям повної відповідальности. Однак щоб ніхто не потребував вірити нам на слово — постараємося розглянути тут книжку д-ра М. Рудницького ближче, і тим самим умотивувати нашу думку про неї.

Книжка „Від Мирного до Хвильового“ ділиться на 29 глав — а крім того є передмова, примітки, життєписи й бібліографія. Передмова і 4 обширні глави мають загальніший характер, — а решта 25 глав кожна присвячена одному з українських письменників.

Автор має аспірації доволі високі, пишучи в передмові: „У цій книжці охоплена одна доба нашої літератури“ (стр. 5). Але як вона „охоплена“ — це зараз побачимо. А яка це „доба“ — признає сам автор, пишучи: „доба, невідзначена як окрема глава в історії літератури, ані за округлими цифрами дат, ані за ясно зарисованими напрямками“ (5).

Далі йде глава „Мета й метода“. Тут автор викладає свої відомі теоретичні погляди. При цьому, як звичайно, вибирає собі дуже вигідну форму полеміки, імпутуючи своїм противникам погляди, яких вони не мають, і потім по дон-кіхотськи перевертаючи ці вітряки. Бо ось що пише він: „Оборонці якогонебудь суспільницького або моральницького (!?) напрямку ні трохи не журяться безпосереднім впливом твору на читача (!?), твір, на їх погляд, має тільки таке значіння, яке вони надають йому своєю ідеологією; його сила залежить буцім-то тільки від тих ідей, які вони повторюють, і незалежна від нього самого. Вислідок (!?) такий, що прихильники якоїсь ідеології бачать перед собою тільки абстрактні поняття, яким підпорядковують твір, задоволені, що твір іде по лінії тих повітряних ливів, до яких вони хотіли бодним махом підтягти всю націю“. (14—15). Виложені тут думки не є характеристичні для літературної критики „суспільницького“ чи „моральницького“ напрямку — бо кожний, хто заслугує на імя критика, дуже добре розуміє вагу літературних і мистецьких критеріїв — мабуть навіть ліпше ніж сам автор, для якого одинокий критерієм є порівнювання з іншими творами (див. стор. 9—10).

Наступна глава книжки „Наш XIX-ий вік“ це наче спроба дати погляд на історію української літератури від Котляревського, — спроба опра-

цьована по фейлетоністичному, без конкретного матеріялу, без цікавих думок, тільки в межах „остроумного“ плавання в хаосі, серед якого автор неспроможний завести порядок. „Наша селянська маса XIX. віку не знає про свій вік нічого більше поза трагедіями, звязаними з землею, на якій треба працювати в поті чола. Наші письменники додають до тих трагедій потребу освіти та національної свідомости. Український інтелігент майже не виступає в їх творах, хоч би як представник загальних національних і соціальних домагань“ (45). Автор, як бачимо, примітивно упрощує собі все багатство мотивів і сюжетів нашої літератури 19-го віку; це особливо вигідно, коли є до диспозиції чарівне слівце „майже“, що служить до скидання відповідальности за сказані слова; недаремно автор вже в передмові до цієї книжки констатує, що „краще вживати таких нюансів як „майже“ і випадково“... (6). Але що це все має спільного з наукою, або хоч би з соціальною інформацією? Або бідний Шевченко: „Дивна сполука в поезії Шевченка релігійних акордів і богохульства є таким самим природним і наскрізь людським явищем, як у таких зовсім далеких від нього „віруючих“ як Бодлер або Достоевський“. (53). Якщо б автор знав висліди найновіших наукових дослідів щодо того питання (ось хоч би С. Стоцького) — може не повторяв би небилиць. Але що дивуватися, коли у М. Рудницького — „правдивої величини Шевченка та його приблизно вірного духового образу не побачимо раніше, заки не займуться ним європейські критики“. (50). Шевченко певно й не сподівався, які актуальні, і то щодо його власної особи, будуть ще колись його повні гіркої іронії слова: „Нехай німець скаже“... — Нахил упрощувати справи помінтий м. ін. і в цілому відступі про Марка Вовчка, де зовсім не існує проблема співпраці Марії Марковичевої з її чоловіком, та де чи не головна річ — „приватне життя“ тієї жінки, яке, на превеликий жаль автора, не відбилися в її творах... — Про Стороженка автор каже, що він „не використав природного дару“; так само Кониський „не використав“, так само й інші. Бо для М. Рудницького критикувати українських письменників — це значить обовязково обнижувати їх вартість. А ось вершок поверховности — характеристика поезій Федьковича: „Його поезії нагадують нам часом ті гуцульські топірці, тарілки та коробочки, на які дивимось залюбки як на вироби своєрідного генія, що ніжність і майстерність єднає з примітивізмом“ (59); якби автор добре прочитав усі ліричні поезії Федьковича, не тільки етнографічно-побутові — то справа з „топірцями“ не була б така легка. Реалістичні повісті Нечуя-Левицького нагадують авторові „пастуший роман“ французького XVII віку Д'Юрфе, що й не збуджує думки порівнювати його з дійсністю. „Бурлачка“, „Старосвітські батюшки“, „Причеп“, „Рибалка Панас Круть“, „Кайдашева сім'я“ — зворушливі малюнки, наче гарно підстрижений квітник“ (61). Аякже, особливо „Кайдашева сім'я“; але чимало дечого людям „нагадують“ різні речі; та з науковою об'єктивністю це не має нічого спільного. Цікаве й те, що на думку автора „Вальтер Скотт досі жде в нас наслідувача хоч би в тих скромних рямцях і засобах, якими задовольняється пересічний читач, байдужий до історичної правди“ (77). Що більше: „навіть те, що дали для широкої маси та молоді Купер і Майн-Рід, залишається ще як неповновнена позиція“ (77).

Глава „Напрямки і напрями“ — це далші ніби теоретичні міркування автора. Ось кілька прибоків: „Наші письменники XIX. віку не мали ніяких безпосередніх духових звязків із класичною старовиною, дарма що кілька із них дало перші гарні переклади класичних архитворів“ (100), — отже апіорне переконання про нашу нижчість — всупереч фактам (дарма...); або: „Що переходить до нас із європейського романтизму, крім слабеньких відгуків деяких літературних творів поодиноких письменників?“ (103); або: „Такого (scil. західноєвропейського) розуміння реалізму чи натуралізму в нас не було ніколи“ (116) і т. д. і т. д. Навіть хаос понять у звязку з модерністичними напрямками, який виявився найсильніше на заході — служить до підкреслювання нашої духової нижчости (119). З символізмом — як звичайно, ціле непорозуміння (120). З футуризмом — також клопіт: „Чи треба аж доказувати, що наш футуризм не мав нічого спільного з італійським, що прийшов він як анархічне гасло розбити поетичну форму так,

щоб поезія могла стати вічевою імпровізацією" (122); а чи треба аж доказувати, що італійський футуризм, заки став фашистською офіційщиною, зовсім так само був тільки „анархічним гаслом“ і т. д. Треба це доказувати, але хіба лише людям, які не визнаються на тому, про що пишуть.

Глави, присвячені поодиноким українським письменникам, є в книжці такі: Панас Мирний, Михайло Старицький, Карпенко Карий, Іван Франко, Агатангел Кримський, Володимир Самійленко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Йосип Маковей, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Леся Мартович, Марко Черемшина, Микола Вороний, Богдан Лепкий, Михайло Яцків, Петро Карманський, Сергій Ефремов, Володимир Винниченко, О. Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський, Степан Васильченко, Спиридон Черкасенко, Микола Хвильовий. — Отже у творі, який має охопити цілу „добу“ української літератури — підбір авторів зовсім випадковий, без системи й без порядку. Поминаю вже те, що якось дивно відділює автор Хвильового від усієї фаланиги блискучих талантів новішого часу на Наддніпрянщині; але коли говорити про поетів Молодої Музи — то як не згадати хоч би Пачовського? Це вже не тільки вияв особистих симпатій чи антипатій, а просто загублення почуття дійсності. Але нехай. Нариси ці опрацьовані таким способом, що кожний з них творить окрему, ізольовану фейлетоністичну одиницю — так, що книжці зовсім не пошкодило б, коли б ще навіть поміж Стефаника і Мартовича увійшов „Запорожець Іська Материнка“, а між Ефремова і Винниченка — Дюма старший зо своїми трьома мушкетерами. Це вже такий стиль цілої книжки.

Всі вичислені українські письменники, навіть найсимпатичніші авторів, можуть „іти по табаку“ не то Гетам і Шекспірам, але, як ми вже вгорі бачили, навіть Вальтер Скотам, Майн-Рідам, і також Сенкевичам. Це вже така удача автора, що все, що чуже — для нього краще від рідного.

Панас Мирний: „досить порівняти „Хиба ревуть воли“ та „Повію“ хоч би з найслабшими повістями сучасних Мирному російських письменників, щоб побачити різницю“ (139—140); розуміється „різницю“ на некористь Мирному; так виходить із контексту — але все таки хитро сказане. „Увесь великий талант Мирного йде на те, щоб підтримати нашу увагу повагою проблеми, високим тоном оповідання. Та чим є повага проблеми в літературному творі, що таке його „високий тон“ супроти композиції, що єдина рішає про нудьгу та зацікавлення?“ (140). В цій цитаті — весь Михайло Рудницький.

Старицький виходить ще несогірше — але за те, що заважив на ньому „вплив великих чужинних поетів“ у ділянці підшукування нових слів (153); але песні Старицького, крім цікавих своєю інтригою „Гриця“ і „Циганки Ази“ — до нічого; є в них ідеї. — Карпенко Карий „занадто нагадає нам Островського, а не може позичити в нього того, чого ніодин драматург взяти від другого не може, драматичного нерву“ (158); „найкраще виходить песа у Карпенка Карого тоді, коли він, як добрий практик, бере сюжет і розробляє технічно, залишаючи глядача в сумнівах, яку провідну думку автор веде по через дію“. (157).

Якщо в цьому конгломераті плиткості, незнання і нездорової тенденції, яким є обговорювані фейлетони, можна ще говорити про ерархію вартостей — то фейлетон про Франка стоїть безперечно найнижче з усіх. Про стиль, у якому знаходимо такі перлини, як „Sitzfleisch“ Івана Франка (165), нема що й казати. Графоманство закинене Франкові в хитро закручений фразі: „Франко був першим галицьким письменником, що зважився жити виключно з пера. Кожний, хто повторив би цю спробу і тепер, теж не міг би оминати злиднів та графоманства“ (167). Повісті Франка „не дорівняли ні Свидницькому, ні Мирному, ні суспільницьким тенденційним студіям Чернишевського та Герцена“ (168). Своє „знання“ Франкової творчості показує М. Рудницький найкраще там, де самопевно твердить, що „молодечі поеми, такі як „Каменярі“, „Наймит“, „Земле, моя всеплодучая мати“, або написане вже в роках спілоти „Зівяле листя“ — залишилось зразками, яких Франко ніколи не перевищив“ (172) Так стоїть чорне на білм. Ну а хоч би „Мойсей“? Відповідь у д-ра М. Рудницького готова: „Франко, йдучи за провідною думкою, за часто знехтовує мистецьку форму.

З цього погляду „Мойсей“ — страшенне мало мистецький“ (173-4); з такими очевидними пісенітництвами чейже не треба й полемізувати; а причина гніву д-ра М. Рудницького на „Мойсея“ — ясна: „Романтично-месіаністична ідея про письменника (чи тільки про письменника? м. г.), який веде народ до Обітованої Землі й жертвується для нього — тепер майже незрозуміла“ (174); віримо, що д-ру М. Рудницькому не майже, а й зовсім незрозуміла. На основі ось таких і їм подібних міркувань, — автор доходить висновку до висновку, що „не можемо одночасно стримати свого зачудування та жалю, що письменник такого великого таланту не залишив ні одного твору, який, перекладений на чуші мови, міг би або стати доказом високого рівня нашої літератури, або висловити повну індивідуальність такого всестороннього та такого великого письменника“ (181). Закручено несогріше. Ми теж неоднो могли б закинути Франкові — але такий підхід до його творчості, як у книжці М. Рудницького, — вважаємо профанацією праці великого письменника.

Леся Українка „нагадає ту першу ученицю, що у класі серед товаришів-ровесників найкраще все вміє, бо найпильніше вчиться і принесла з дому якнайсоліднішу підготову“ (197). Леся Українка „як більшість жінок, хотіла бути „мужеською“; це одна з найбільше жіночих рис жіночості. Навіть її Дон-Жуан так мало половий...“ (205). А вислід? „Не маємо в нашій літературі другого такого ясного прикладу, як уся праця Л. Українки на доказ, що невинна боротьба за власну енергію дуже часто ослаблює цю енергію і витворює в письменника оману сили“ (206). Погляд на Л. Українку оригінальний — але мабуть тільки задля самої оригінальності.

Коцюбинський „належить до тих двох-трьох (!) письменників із усієї нашої літератури, до яких можна вертатись без розчарування“ (216). А яка ж причина ласки М. Рудницького для Коцюбинського? Ось вона: „Коцюбинський поет іще й тим, що ідеологічний підклад твору блідне в його уяві під напором емоціональних елементів“ (212).

Маковей більш-менш незлий; він жеж, як каже автор, „мав страх перед суспільними ідеалами“. (?) Та ще й ця епохальна подія занотована, що наголовок до збірки „Прижмуреним оком“, „вдалося підібрати“ М. Рудницькому, з чого Маковей „дуже тішився“ (224). Є в цьому фейлетоні й стилістична квіточка — доказ великого смаку й такту нашого „паризжанина“, і високої його думки про стан, до якого і він сам належить: „У цій праці (scil. денникарській) можна було „доліпнюють головою“ (вибачте Аристотанів вислів) дійти до найбільше передового суспільного становища...“ (221).

Кобилянська — здебільша слаба, більшість її повістей „з дуже слабеньким обсерваційним і психологічним матеріалом, технічно зовсім несучасні“ (234); трохи вартніші її молодечі твори.

Стефанік — майстер; він жеж „не намагався вкладати у свої картини суспільних проблем, ні підкладати під них провідних думок“ (242).

Фейлетон про Леся Мартовича є зразком цинізму, з яким автор витягає на верх бруди людини. На загал, з цього фейлетону залишається одне вражіння: Мартович паниця, лінох і т. ін. Зразок стилю: „Дві-три любовні історії, які інший письменник перетворив би в романтичні сюжети або скандальні хроніки, були для Мартовича звичайними приємними епізодами, природними, мов потреба виписати з радощів чи з розпукі.“ (253—54).

Черемшина, хоч теж слабина (264), подобається М. Рудницькому м. ін. тому, що він зачепив „проблему кохання не сентиментально, а в тій її реальній повазі, яка вона в наших гуцулів“ (263); бож „наші „реалісти“ приймали психологію без фізіології — згадували багато про ідеали у звязку із шлунком, але дуже мало говорили про серце у звязку з рештою тіла“ (264).

Винниченко, цей пропагатор московської гнилі в українській літературі, цей московський письменник, що пише по-українськи, і одна з найбільш негативних постатей у нашому громадянському житті — дочекався від такого „строного критика“, як д-р М. Рудницький, несподівано багато оглядності. Прочитаймо ось, як це сальново звучить: „Великі прикмети та великі хиби перемішані в творах Винниченка так само, як

у його громадській діяльності"... (316); „Винниченко належав до тих небуденних, що міг завсіди дати щось нове, несподіване. Він дуже сміливий і дуже незрівноважений письменник. Мало з хто наших чільних авторів зазнав так багато як він — непересічних успіхів і банальних невдач“ (317).

Не можемо затримуватися на всіх фейлетонах; забагато витратили б місця. Про кінцеву главу „Нова доба — нова література“ тільки ще скажемо, що в ній виявлені, як європейські ідеали, лібералістичні ідеї старої, позавчорашньої Європи.

Про ті частини книжки, які мають грати ролю „наукового апарату“, нема що говорити, бо вони вражають своїм коміямом, як зовсім неорганічний приліпок, обчислений хіба тільки на імпування наївним. Бо звязку між стилем і змістом книжки, а цим „науковим апаратом“ нема буквально ніякого. Воно інакше й не могло бути у людини, яка в тій самій книжці пише, що одне з „найсумніших завдань, якому може служити критик“ — це „завдання постійно інформувати, на точно означений реченець давати матеріал, систематично прочитувати безліч нецікавого рукописного та друкованого шпартгалля“ (176—7); автор теж жаліє Франка, що йому „доводилося зупинятися на життєписних даних, бібліографічних і переказі змісту“ (177). Хто має такі погляди — не повинен осмішуватися додаванням життєписів і бібліографії до своєї фейлетоністичної книжки. Різниця між самими фейлетонами і цими кінцевими партіями така велика, що просто важко собі уявити, щоб це робив той самий чоловік. Але підпис автора відноситься до цілої книжки, тож треба вірити.

Засадничі риси нової книжки д-ра М. Рудницького можна зібрати у таких точках:

1) **Не науковість.** Кому не вистачать дотеперішні читати і роля бібліографії в цій книжці — для тих ще кілька зразків: „Сучасна поезія не має смаку для нашого загалу тому, що поети не задовольняються вже природним талантом, але починають його зміцнювати хемією, часто навіть альхемією. Неодин із них виробляє коктейлі, що вдаряють у голову, наче лябораторійна суміш, що ще не перейшла експериментального процесу. При таких екстрактах люди часто замість шукати смаку в самім напиту, більш захоплюються самим процесом: як той твір повстає. Сказав один славний афорист, що „вино можна робити з усього — навіть із винограду“. Так само злотно можна сказати і про поезію, до якої всі потрохи доливають води, й до якої рідко хто вживає 100-відсоткової есенції. Мета цих нарисів відрізнити воду від вина. Нема іншого приладу для такого перевіру, як — власна вразливість“ (39). „Що таке образ літератури якогось віку? Низка імен і ряд творів, від яких ідуть тисячі ниток до життя народу. Ці імена та твори наче маленькі острівці серед океану. Океан — життя народу, має далекі невидні береги і непросліджені глибини з різними течіями та цілим світом тварин, а з них тільки деякі виринають на поверхню вод. Якби ми хотіли прирівняти літературні твори до кораблів та човнів, що влегшують нам взаємини з різними суходолами та іншими морями, то це порівняння не змінилоб дійсного стану: з невеличких більш-менше сталих, чи рухомих пунктів ми пробуємо боротись із хвилями, досліджувати морські простори та вибиратись у подорож до нових країн. Хто хоче добувати в літературних творах синтезу всього духового життя даної доби, той може говорити про маяки, що показують кораблям дорогу, або літаки, з яких найширший вид на землю. А проте здається, що прибільшувати ролю літератури в духовому розвитку народу мають найбільший нахил саме ті, що найменше цікавляться нею й тим духовим розвитком поза нею, якого вона охопити не може...“ і т. ін. і т. ін. без кінця... (65—66).

Ми навмисне виписали ці два довші цитати, як типові для тону цілої книжки; з них видно, чи можна, таку балаканину взагалі навіть підозрівати про якунебудь науковість. Газетний фейлетон — це протилежність науковій розвідці. А саме такими типовими газетними фейлетонами є всі глави цієї книжки. Цілість же не дає навіть ілюзії ніякої обдуманой цілості. Зрештою, — що дивуватися авторові, який у тій самій книжці пише м. ін. ось що: „Т. зв. наукова критика нагадує догматичну плутанину неустійне

ного правопису. Вона хотіла б пошанувати всі факти живої мови і, замість спромогтися на їх синтезу, запорується під румовище, зроблене своєю кертичною аналізою". (27). Хто не бачить різниці між науковою синтезою і підготовною до неї аналізою, імпутуючи цілій науці характер т. зв. причинкарства — від цього важко вимагати розуміння наукової праці. Де тут говорити про науку, коли авторові в голові ось які „остроумні“ гімназистські штуки: „За весь час поетичної праці залишався він (scil. Карманський) однаковий у львівському каварьяному димі, чи Римі, у Тернополі чи Пруденто-полі". (293).

2) Ідейний релятивізм та моральний індивідуалізм — разом із їх джерелом — скрайнім лібералізмом. Д-р М. Р. пише: „В європейських творах можемо віднайти таких кілька загальних рис, що відокремлюють письменницьку творчість від інших родів писаного слова та від практичної діяльності. Перша з тих рис: розуміння письменницької творчості, як вільного вислову свого „я“, без огляду на те, чи воно покривається з загально поширеними ідеями, течіями та змаганнями. Європейський письменник не гадає вести маси до ханаанської землі; це завдання він залишає іншим апостолам" (396). Одною з провідних ниток цілої книжки є нехіть автора до ідей, ідеалів, ідеологій. Майже всюди, де, на його думку, твір письменника слабкий — причиною зла є не що інше, а саме ідея, яку письменник подає в творі; твір без ідеології, тільки з цікавими ситуаціями — це твір найкращий. „Не віримо, що вартість твору залежить від його ідеї, яку можна „добути“ із твору, або від його форми, що впливає на нас чаром своєї краси. Не віримо теж, що існують якінебудь методологічні принципи, якими можемо перевіряти, чи твір є зразком гармонійної сполуки — ідеї та форми". (33). Отже в що „віримо"? І як „можемо" тоді хотіти бути літературним критиком? — „Те, що найцінніше в світогляді — сумніви, вона (scil. молодь) заступає готовими знаками, під які кожний може підкласти довільну відповідь". (36). „Всі кризи, переломи, революції у країні письменства зв'язані з процесом перетворення мови... Правда, є нові ідеї. Які? Кохання, свобода, праця, щастя, любов ближнього, любов рідного краю, війна..." (96—7); отже автор „забув" наймогутнішу ідею, що так часто виявлялася і в літературі — ідею релігійну. „Поет може не змагатися з ідеями та не журитися своїм світоглядом: достатньо, коли він схоплює ритм життя довкола себе та ритм свого серця". (199). „Може ще в часів богословських студій залишилися у Карманського звичка повторяти механічно слова молитви — невпинно ті самі слова, в вірі, що так легше приходить полегкість". (297). „Велике зрозуміння для поезії було одною з найбільших заслуг совєтської критики" (367). „Марксистська метода, прикладана до літературних явищ, при всій своїй однобокості поширювала перспективи історичних явищ" (366). „Наш погляд на якусь добу залежить у великій мірі від довіри до її історика, що його симпатії для суспільних змагань і чисто індивідуальних ідеалів сходяться із нашими" (378). „Величезна маса людей, що саме шукають такої синтези, звертаються здебільша до астрології, спиритизму, окультизму, теозофії, антропозофії, або попросту до догм якоїсь релігійної віри, щоб не мати сумнівів" (383). „Нема у творчості простих і гладких стежок, що ведуть до загальних ідей, придатних для всіх" (397).

Вкінці ще один показник світоглядного наставлення д-ра М. Рудницького — це його захоплення М. Драгомановом, якому він співає похвальні пєани на стор. 62—64.

3) Почуття менш вартості є прикритим і несмачним проявом критикоманства за всяку ціну, яке автор виявляє, коли річ іде про українську літературу. Це почуття менш вартості проходить червоною ниткою по цілому творі, як це видно вже з деяких цитатів, поданих вище. А у висновку: „За довгий вік нема в нас ні двох авторів, які могли б заступити нам ряд таких російських письменників як Гончаров, Пісемський, Салтиков, Лесков, не згадуєши вже про великі імена Гоголя, Тургєнева, Достоевського та Толстого" (78). Такі і подібні вияви „скромності", якщо йде про українську літературу, знаходимо у М. Р-ого так часто, що вони надають тон цілій цій книжці. Сюди належить теж безкритичне вказування на молодість і безтра-

диційність української літератури, — так наче б зовсім не існувала наша могутня література старої й середньої доби. І коли автор на хвилю пробує опам'ятатися від своєї „скромності“ — то хіба, і то доволі неміливо, тільки при порівнянні її з такими „письменствами“, як сербське, болгарське, грецьке, румунське і под.

Що ж сказати на загал про вартість цієї книжки? В запалі каламбурного стилю, автор не дає майже ніякого річезового матеріялу, — а у ідейному й громадянсько-виховному огляді книжка ця є проявом у високому ступні шкідливим. Це, думаємо, ясна річ для кожного, хто прочитав хоч би наведені тут цитати, а ще краще цілу книжку. Зрештою, хто знає погляди М. Рудницького, цей і не може сподіватися від нього чогось іншого. Це було видно вже з його книжки „Між ідеєю і формою“, в якій ми м. ін. читали: „Без огляду на те, в чиїх руках буде вплив на розвиток нашої літератури, не уявляємо собі, щоб він міг бути доцільніший від тої свободи, з якою нинішній європейський письменник змальовує свої переживання по власній вподобі аж до меж бунту проти національних ідеалів, загальних релігійних врівувань і святощів традиції“.

Ось так ми постаралися зясувати становище д-ра М. Рудницького в цих точках, які нас цікавлять. Правда, в новій його книжці є теж місця, які, здавалося б, заперечують зясовані вгорі його погляди (нпр. стор. 128); але коли ці всі місця порівняти з ясно висловленою тенденцією і загальним тоном цілої книжки, — то їх треба зачислити не до проявів отверезіння, тільки радніше до цілої низки цих протиріч і непорозумінь, яких зрештою в цілій книжці є куди більше також у інших ділянках. Отже якщо людина, яка написала того роду книжки, що „Між ідеєю і формою“ та „Від Мирного до Хвильового“, знову здобула б собі, як давніше, вплив на українське громадянство, а зокрема на молодь, — то це заповідало б, що наша інтелігенція довго блукатиме по манівцях ненауковости та по нетрях перестарілого, загумінкового лібералізму.

Наш висновок — тепер уже мотивований: »Хто хоче пізнати, якою половою годую нашу публіку наш „одинокий літературознавець“ М. Рудницький, і кому не жаль дати 5 золотих за половину — хай прочитає собі грубу книжку під заголовком „Від Мирного до Хвильового“«.

М. Гнатюшак

Д-р Микола Конрад: Основні напрямки новітньої соціології. Перша часть: Лібералізм. Видання „Богослові“ ч. 21. Львів 1936, ст. 76, 80.

Маємо початок незвичайно корисної праці, за якою довго вже оглядався в нас як світський, так і духовний інтелігент. Особливо молодшим буде вона дуже помічна в формуванні їх світогляду, бо дає змогу зорієнтуватися не тільки в коротко зясованих самих суспільних питаннях сучасних днів, але теж, завдяки заповідливості автора, впроваджує в найновішу чужу літературу, в якій сьогодні не легко визнатися й вичерпати її навіть тому, хто знає чужі мови.

Три головні групи систем намагаються розв'язувати складну соціальну квестію новітньої доби: лібералізм, соціалізм і солідаризм. Взаємне відношення отих трьох систем до себе діалектично формулює автор так: лібералізм, як тезу, його дитину-ворога, соціалізм, як антитезу й солідаризм, як здорову їх синтезу, ідеал розв'язки сучасних соціальних проблем.

Суспільне питання, що його зводять вульгарно до суспільно-економічного питання, є теж не тільки правно-політичним питанням, але й у своєму корені передовсім питанням філософічним і релігійно-моральним.

Такому ставленні справи протиставилася домінуюча донедавна суспільна течія всебічного лібералізму.

Аналізі лібералізму присвячена власне отся перша частина викладу, двом наступним: соціалізмowi й солідаризмowi задумує автор присвятити чергові випуски.

Лібералізм, загально здефініований як індивідуальна автономія людини в суспільному житті, має в своїй концепції ось такі основи й постулати: 1. лаяіцизацію, тобто незалежнення людського життя від усякого релі-

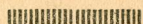
гійного впливу, 2. апотеозу егоїзму, як головного русійного чинника в суспільному житті, 3. оптимізм — віру в природну доброту людини, 4. крайній індивідуалізм — заперечення природної соціальності в людини, 5. безоглядну, необмежену свободу кожної людської одиниці в цілому її житті: релігійно-моральному, політичному й господарському.

Перший розділ праці про „поняття, засади й поділ лібералізму“ трохи за короткий; через те й у цілому викладі більше вияснена проблема лібералізму так, як він себе нині негативно виявляє в політиці, національному господарстві й релігійному індивідуалізмі та атеїзмі. Варт було дати ширшу філософічну основу й поглибити проблему волі одиниці й поняття суспільства взагалі, бо тільки на такому тлі, з додатком погляду на різні методологічні трактування питання, більше скористала б критика основ лібералізму, зрештою ядерно переведена автором у найширшому IV. розділі. Так само краще було б переставити III. розділ до IV., або розбити між I. і IV., щоб не повертатися знову до сказаного вже, або не випереджувати те, про що й так треба ще раз говорити в IV. р. Дуже цікавий і вичеплючий II. розділ про генезу й розвиток лібералізму, в якому автор перейшов усіх видніших представників думки, що підготували й впровадили лібералізм у суспільне життя. Новітній лібералізм розвинувся з італійського ренесансового гуманізму, німецького протестантизму, англійсько-французького натуралізму (деїзму), модерного раціоналізму й позитивізму. Щоб ясніше вивести його генезу, мусів автор зобразити головні думки багатьох представників новітньої філософії, соціології і теоретичної економії. З труднощів скорочувати в викладі їх думки вийшов автор побідно, бо дав повний образ розвитку думки, як вона, вийшовши з реакції на суспільно-господарські й політичні недомогання, зійшла на манівці в другий бік життя.

Не маємо змоги в короткому звіті передати всього з авторової критики негативних залогень новітнього лібералізму. Вони вдатно підібрані й у скороченні дають практичні аргументи, вибрані з наукової літератури, проти поглядів лібералів на: природу людської свободи, їх теорію „стану природи“, оптимізм, „суспільний договір“, „суверенність народу“, рівність людей, еволюціонізм. Найбільше місця посвячує автор критиці ліберально-релігійного індивідуалізму і його постулатів: свободи совісті, релігії, свободи думки, слова й друку, релігійної й політичної толеранції, розділу церкви від держави, незалежної етики, аморальності держави; опісля розглядає автор негативний бік суспільного атомізму, демократизму й державного неінтервенціонізму та вкінці погубні виследи господарського лібералізму.

Автор задумав свою книжку як підручник і до того застосував методу ясного, легкого викладу, вміло поборюючи термінологічні труднощі. Справді варт, щоб „Богословія“ видала якнайскоріше дальші частини тієї солідної й корисної, — особливо під теперішню пору — праці.

І. Вітанович.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

В попередньому числі „Дзвонів“, а також в окремих упіменнях адміністрація домагалася від своїх передплатників-довжників, щоб вони в найкоротшому часі вирівняли свої довги. Багато з них відгукнулося на наш зазив, але деякі таки не почувуються до обов'язку сповнити наше домагання. Для таких обіцяли ми започаткувати у цім числі чорну лісту; проте цього ще не робимо, бо сподіваємося, що в найближчому місяці вони вирівняють свої залеглощі. Якщо ті довжники будуть і на далі вперті, — тієї впертості не будемо вже довше скривати, а поставимо їх прізвища на чорну лісту.

НОВІ КНИЖКИ

Пісня над піснями. Переклад із грецької м. зладив о. М. Кравчук. Бібл. „Дзвонів“ ч. 13. Л. 1936. 16^о, 42.

О. Подільський: Псалми. Тернопіль 1936. 16^о, 87.

В. Гренджа-Донський: Тобі, рідний краю... Поезії. Вид. Т-ва укр. писем. і журн. в Ужгороді, ч. 1. 1936. 16^о, 48.

В. Шаян: Орден Бога Сонця. Поезії. В-во „Ізмарагд“, Л. 1936. 16^о, 48.

Ол. Бабій: Дві сестри. Повість. Вид. „Сад“ ч. 1. Л. 1936. 16^о, 128.

В. Бірчак: Проти закону. Повість на тлі подій XII в. „Укр. Бібл.“ Л. 1936.

Б. В. Нижанківський: Актор говорить. Нариси. Вид. Р. Цюнка. Л. 1936. 46 ст.

Ю. Зоряк: Смерть за смерть. Оповід. Вид. „Прозопоетія“. Л. 1936, 16^о, 40.

А. Лотоцький: Козак Байда. Іст. опов. Діт. Бібл. Л. 1936. 16^о, 80.

Я. Косовський: Сон у діброві. Спен. алег. на 1 д. Тернопіль 1936. 16^о, 23.

Е. Рудий: Поворот Пінокія з Абисинії. Гумореска у 3 д. Л. 1936. В-во „Русалка“. 16^о, 32.

Р. Завадович: Покарані калатьки. Ком. а бурс. життя в 3. відсл. В. „Світ Дит.“ Л. 1936.

Марія в храмі. Життя Преч. Діви Марії в храмі в 4 відслонах. Перерібка з хорватського. В-во ЧСВВ. в Жовкві. 1936. 8^о, 40.

Осторога Митрополита Шептицького перед загрозою комунізму. Унів 1936. Наклад і друк Св. Усп. Лаври Студ. Уставу в Уневі. 8^о, 12.

Проф. Ф. Шпіраго: Антихрист. З ним. перел. проф. А. Павенський. Вид. ЧСВВ. в Жовкві 1936. 16^о, 96.

О. Р. Лукань ЧСВВ: Візаннія Марійського Т-ва Молоді. Л. 1936. Відб. „Вістн. Марійських Т-ств“.

Дм. Донцов: Дурман соціалізму. Квартальник „Вістника“. Л. 1936. 16^о, 95.

А. Лісовський: Сучасна доба (Ідеологія Вістника). Л. 1936. Накл. автора. 8^о, 32.

Ф. Н. Е. До ідеології і тактики Фронту Нац. Єдності. Вид. „Батьківщина“. Л. 1935. 16^о, 47.

С. Волинєць: Демократія без ма-

ски. (На основі Р. Міхельса). Сусп.-політ. Бібл. „Перемоги“, ч. 2. Л. 1936. 8^о, 20.

П. Воїн: Еспанія. Л. 1936. Накл. „Деш. Кн“ 16^о, 32.

М. Палій: Молода Італія. Вид. „Проміні“. Л. 1936. 16^о, 48.

Słowak: Rola Słowaczyny w militarnym sojuszu Czechów z bolszewicką Rosją. Odb. z „Nasza Przyszłość“. Warszawa 1936. 8^о, 42.

Проф. д-р І. Огієнко: Наука про рідномовні обов'язки. „Бібл. Рід. Мови“ ч. 7. 1936. м. 16^о.

О. Компанієць: Леся Українка. Л. 1936. „Деш. Кн.“ 16^о, 32.

О. Терлецький: Історія України від 1782 до 1917 р. З 50 обр. та 3 мап. Л. 1936. Вид. „Просвіта“. 8^о, 104.

Д-р Е. Грипак: Перемишль тому сто літ. Накл. „Стривігор“. Перемишль 1936.

Д-р В. Кобільник: Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір. Відб. з „Літ. Бойківщини“ 8^о, 8+IV з ілюстр.

Проф. І. Филипчак і о. Р. Лукань ЧСВВ: Ц. К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788/89 — 1910/11. Істор. моногр. Л. 1936. 8^о, 192. Накл. „Записок ЧСВВ.“

Д-р В. Залозецький: Рефлексії з помертної вистави Олексія Новаківського. Л. 1936. 16^о, 22.

о. М. Каровець ЧСВВ: Українці — Ректори Львівського Університету. Жовква 1936. 8^о, 15.

О. Кисілевська: По рідному Краю Полісся. Накл. власним Коломий 1935. 16^о, 128. Ілюстр. Відб. з „Жін. Долі“.

Г. Цбінден: Життя Рудольфа Марії Гольцапфеля, перел. О. Карашкевич. Вид. „Літератури й культури“. Станисл. 1936. 8^о, 8.

Г. Бар: Столиця Європи — перел. О. Карашкевич. Станисл. 1936. 8^о, 7.

Програма викладів гр.-кат. Богословської Академії на акад. р. 1936/37. Л. 1936. Накл. гр. кат. Богосл. Акад. 8^о, 32.

Український Християнський Календар на 1937 рік. Л. 1936. Накл. „Мети“. 8^о, 108+4.

Календар „Місіонар“, на р. 1937. Зладив о. П. Борис ЧСВВ. Жовква. 8^о, 134+огол.

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості 17—х

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.

Пасту до взуття „Елегант“ воскову

Пасту до підлоги „французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Васеліну до шкіри

СИНКУ ДО БІЛЛЯ

ПОМАДНОВУ

і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський, — Смолу шевську.

Одинокий український журнал, присвя-
чений плеканню домашньої культури

НОВА ХАТА

містить у 1936 році:

Спомини Софії Русової

Огляд української кераміки і порцеляни (з рисунками) В. Січинського

Статті на педагогічні, літературні та актуальні теми

Літературні рецензії, розвідки

Багатий господарський відділ

Ручні роботи, моди

4 таблиці взорів та 4 аркуші кроїв річно

Кожна жінка знайде щось цікавого в „НОВІЙ ХАТІ“

Адреса адміністрації: Львів, Ринок 39.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ

що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

5—х

„КАЛІНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. II

1936

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

6-ий рік видання.

З М І С Т

11 (68)-го числа за листопад 1936 р.:

	стор.
<i>Д.м. Николишин</i> : В рокові дні	409
<i>Б. І. Антонич</i> : Самаритянка біля криниці	410
Подвійний концерт	411
<i>О. Мошура</i> : Стара ікона	411
<i>Н. Королева</i> : Говіння	412
<i>Жан де Вінь Руж</i> : Докори сумління на бойовищі	425
<i>Д. М вич</i> : Листопадові помилки 1918 р.	430
<i>О. д-р Л. Глинка</i> : Родина й держава в світлі католицької науки (докінчення).	435
<i>д-р Я. Гординський</i> : Жіноче питання в повісті радянської України (продовження)	441
<i>Ле Семеніє</i> : Старість „Орфея“	447
РЕЦЕНЗІЇ: <i>О. Ржевницька</i> : Вічне полум'я (м. г.) — <i>В. Королів-Старий</i> : Зух Клаповух та Роман Лопух (ю. р.) — <i>В. Масютин</i> : Два з одного (м. г.) — <i>У. Кравченко</i> : Спогади учительки (Л.).	449
З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ	454
НОВІ КНИЖКИ	455

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

В РОКОВІ ДНІ*

Останній передлистопадній вечір
розсівсь вогкою млою по дахах;
на пасмах дротів та в дерев верхах
пробує вітер знов холодні скечі...

Із церкви дзвін у дужій круготечі
розливсь широко містом по домах,
колошкає в затурканих умах
принишклий спогад про Великі Речі.

І кличе всіх — розєднаних на часті —
під зоряне склепіння копуласте,
зіпняте дужим знаменем хреста.

Там радощі зливаються з журбою
в надії стовп, гартований у бою,
базальтом віри в серці вироста...

З амвону впало слово про стрільця,
що запалав святим бажанням Чину
і без вагання рідний дім покинув,
щоб послужить Ідеї до кінця.

Він перейшов страждання всі кільця:
знімавсь угору, то зсувавсь в долину,
аж поки там в борні за Батьківщину
не дослуживсь тернового вінця...

Священик словом розгорнув завісу:
з-за неї вийшла сіра постать з крісом —
святої волі лицаря-жерця...

Кровавий квіт горить на грудях досі...
І сиплеться із нього свіжий посів...
Хто зловить те зерно? Які серця? —

Я бачу вас, достойні комбатанти,
товариші героїв, що лягли.
Ви теж у жертву кров і труд дали...
За те ж у серці — тільки близни й канти...

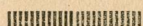
Ось „Вічна пам'ять“... І я чую: з ран тих
засклеплених краплини запекли...

* З надісланого нам циклю вибираємо I, IV. і VI. сонет. Ред.

Бо вам прочувся глухо мов з-за мли
тон довгої грізної домінанти...

Я знаю вас: із попелищ, руїн
крізь поле смерти й табори суворі
розхитану будівлю принесли ви...

Та хоч купали вас вогнисті зливи,
вогню душі не затопили в морі
безвірства; все ще ясно світить він...

Богдан І. Антонич

САМАРИТЯНКА БІЛЯ КРИНИЦІ*

Оперта об криничний мур — щербату ліру з пнів камінних
ширяє думкою, куди пішов Неземний Чужоземець.
Мов струни, струмені настроєні на гаму звуків змінних
зажурно повторяють думу про нестаток цього світу.
Хто він — отой в Господню винницю трудящих слуг наємець?
Схиляється на цямрину й душа її блакитна й біла
здається чиста й тиха вся, мов найтихіший квіт над квітом.
Сопілка із сопілкою, сестра з сестрою, щось несміло
розповідають, і журливо, і подзвінно, і повчально.
Алеями акордів сонце йде у сад музики дальній.

Пливе овець отара в білім молоці своєї вовни.
Минає місяць квітів — звить його трояндень! — світла повний.
Блакить і білява. Сопілок перемови. Вітровіння.
Пора поразки йде на квіття, суне час гіркого сімя.
Новину добру сповіщає вітер з лукоморя травам
і сірі грона попелу вже доспівають в пнях шершавих.
У захист муз — блаженний гай ізходить сонце поміж птахів
і пильно правлять обряд меду запобігливі комахи.

Все ж ця краса, хоч нескладна й нехитра, серця не напоїть
водою, що по ній уже не прагнем більше. Зовсім інше,
вода краси учить нас прагнути вище, тонше і світліше.
Цей струміль тільки пропливає нами, ми його не творим,
ми тільки посуд, ще й покірний посуд, що красу сприймає.
І наново жаждущі прагнемо краси, яку сотворим
в душі самі в неяловім зусиллі вільного горіння
й води живої ласки, що одна — одна всезаспокійна.

Коли ось серцем линеш за Надхненноустим Чужоземцем,
схились, далека сестро, над дорогоцінний струміль Слова
й води живої дай мені — твоєї спраги спадкоємцю!

* Ці вірші ввійдуть до збірки „Знак Лева“, що на днях появиться.

ГОВІННЯ

Молитва. Імпровізації. Інститутська церква. Dii minores. Рудий Тор. Тріо.
Рідні мотиви. М. В. Лисенко. „Аматор Єстества“.

Скінчилися свята й урочистості царських відвідин, балі карнавалу, костюмовані фантазмагорії, що приносили хвилеве почуття, ніби життя пробігає не в інститутських стінах. Прийшли будні за мріями, за масницею — Великий Піст.

Богданова ще в їдальні дзвонила ложечками об край філіжанки, потихеньку при тому приспівуючи:

— Хрін-редька, хрін-редька! — що мало імітувати великопісні православні церковні дзвони.

Та мадам Рапне перервала її творчість: за столом не затримувались довго, бо в першому тижні Великого Посту не було лекцій, зате ходилося до церкви двічі денно. На безконечно довгих православних Службах Божих мусіли бути всі вихованки, незалежно від того, якого визнання вони тримались. Цим, так мовити б, доповнювались „міцні підвалини релігійного виховання“. Також замість обов'язково вправлятися півгодини в мові з класовими дамами, в ці дні читали Євангелію, яку по примірникові роздали всім інституткам. День же в класі починався, як звичайно, з речення:

— Дежурна, читайте молитву...

Ноель підвелася з місця. За нею повставали всі інші. Богданова встигла прошепотіти, подаючи молитовник:

— Сьогодні читати іншу молитву — великопісну. Ось, я тобі написала на листочку, бо ж ти по-старословянському не втнеш.

Ноель розгорнула книжку, побачила листок і почала читати своїм кумедним для росіянок чужим акцентом:

— „Царю небесний,
Спасі меня от куртки тесной,
Как от огня“...

Дехто засміявся приглушеним сміхом, дехто підвів голову й із великим зацікавленням дивився на Ноель. А та спокійно дочитувала:

— Я, Цар Небесний, хорош уж тем*,
Цто просьбой лішней не надоем“...

Складала книжку й певна, що справно виконала свою повинність, пішла на своє місце. Що Ноель не перехристилась, до цього мадам Рапне була призвичаєна, бо дівчину ніяк не можна було приневолити христитися, ані в православній церкві, ані за обов'язковою молитвою.

* Вже тим добрий, що не набридаю зайвим проханням.

— Не можу христитись при словах і порядках, яких я не розумію.

А що у клясі була мусулманка й кілька протестанток, котрі запевнювали, що в їхніх релігіях не було припису христитись, — той „протест“ не викликав репресій. Тим більш, що „іновірки“ слухняно вчитували православні молитви, коли на них припадала черга бути „дежурними в клясі“.

Але тепер мадам Рапне звернула увагу, що не перехристився ніхто.

— Покажіть мені молитовник, — поклікала Ноель клясова дама. — Де та молитва, що ви читали?

Ноель подала книжку й листок. Гострий профіль мадам схилювався над каліграфічно написаним віршем. Це була — „юнкерова молитва“ Лермонтова, незнана загалові інституток, бо ж у їхній бібліотеці були тільки „цензуровані“ видання клясиків, навіть російських:

— »Де цензура заміняла слово „любов“ якимсь іншим, більш відповідним для дівочої скромности«, — як жартував колись інспектор Малінін.

„До церкви“, тобто до того часу, коли треба було шикуватись у пари, щоб йти в церкву, залишилося ще півгодини. Веліли читати потиху Євангелію, але дозволяли ділитися на гуртки й читати вголос. У цьому вже була розвага. Бо можна було не сидіти на своєму постійному місці, а — де схочеш. Навіть і за таблицею, коло фільтру з водою, або й на широких лутках вікон і дивитись на повні горобячої метушні дерева „Царського Саду“, прозорі й легкі, ще з цілком голими галузками. Бо ж до весни було ще далеко, але в завзятому цвіріньканні горобців, у прозорому мереживі дерев уже відчувалось наближення весни. Передвістку про неї ніс і нетерпеливий вітер, що — „не к Різдву дме, а к Великодню“. І тому ніжно-журливий настрій, що огортав дівочі душі, раптово змінювався налітаючою хвилею радісно жартобливого виклику... — „Прощай, прощай, прощай, масленіца“! — несподівано вилетіло „масничне веселіє“ з опери „Снігурочки“ з останніх лавок.

Мадам Рапне зірвалась із місця:

Qui se permet? (Хто це собі дозволив?) — і побігла до за- підозрених.

Але ж, ледве була за першими лавками, як із них зазвучала пародія на арію з „Демона“:

— „Тебя я, вольний син Глафіри“...

Цю пісеньку особливо любили інститутки. Вигадала її Катря в „бані“ (в лазні), де було можна співати, галасувати, бо ж там не бувало жадної клясової дами, жадної контролі. Тільки самі голі інститутки та „банні дівчата“ рухалися в тому підземному Гадесі в хмарах пари, немов заблукані душі в міжпланетному просторі.

Серед цих „бальнеар“ (купелевих служниць) були улюблені, що вміли майстерно мити, не заливаючи очей піною з мила.

До них зголошувалася черга й часами така велика, що годі було дочекатись. Тоді з необхідности треба було даватись у руки менш вправлені. До цих, що їх не шукали, належала „шпакувата Глафіра“. Вона мала ще й ту „милу“ рису, що доносила начальству, коли хтось поведився в лазні аж надто „по-домашньому“. Тому звичайно Глафірі співали хором із клубів пари:

— „Ябеда, доносчица, собачья ізвозчица“*.

Але це вже було старе й нікого не бавило. Тоді раптово Катря, загорнена в простирано, вилізла на лаву й мов оперовий тенор, надхненно простягаючи руки „в публіку“, заспівала своїм оксамитовим контральтом:

— „Тебя я, вольний син Глафіри,
Возьму в надзвездніє края,
І будеш ти, проклята в міре,
О, мерзка ябеда моя!“...

Ця імпровізація викликала таку бурю оплесків, криків та вигуків, яку довелось потім Катрі почути хіба що в Мадриді, де вона співала десять років пізніш у королівській опері. Таж тут ця овація скінчилася несподіваною скаргою Глафіри, яка дуже образилась, що її... „дівчину“, та ще й немолоду, висміяно, ніби вона має „вольного“, тобто нешлюбного сина...

Дзвінок, особливо голосний цього дня, бо двері з усіх кляс були відчинені на коридор, де вже пахло ладаном із церкви, — перешкодив мадам Рапне в її „парфорсних ловах“ на винних у порушенні „молитовного настрою з наказу начальства“.

Інститутки мовчки шикувались і скромно вирушили до церкви.

Довжелезну урочисту Службу Божу співали дуже повільно: щоб ясно було чути кожне речення, щоб можна було розібрати кожне слово. Але тому саме майже ніхто з православних не витримував до кінця в молитовному настрою. До втоми від довгої богослужби ще долучалася тяжка втома від того, що слід було стояти рівно, струнко, не спиратись усією вагою тіла тільки на якусь одну ногу, не горбитись, не спускати голови, ані рук, що мусіли лежати „коробочкою“ зложені незмінно — на висоті стану.

Христитись годилося тільки в деяких місцях відправи, нешвидко й „нерозмашисто“, без афектації й „у повній простоті“. На вколішки також дозволяли ставати тільки в деякі менти богослужби й на деякий час. Кляси стояли стрункими каре, рядками, що їх клясові дами вивіряли вздовж і впоперек оком вправленого старшого десятника, щоб ніхто ані на лінію не відходив від ряду. Лад цей дотримували й пильнували клясові дами цілий час вистоювання в церкві. Як „іновірки“ (бо ж клясові дами здебільша були чужинки) — ці „недріmnі очі“ мали той щасливий привілей, що могли в церкві сидіти. Коло кожної був стілець. Інститутки того права не мали, навіть „іновірки“.

* Ізвозчик = візник.

Однак клясова дама мала обов'язок також пильнувати, чи якась із дівчат не ставала помалу занадто блідою, що загрожувало млістю. Тоді таку брали за руку й обережно виводили за двері церкви, де й передавали до рук „дежурних дівчат“ — служниць. Ті ж, у випадках тяжчих відводили ослабілу до інфірмаря, а в легших — до порожньої „пепін'єрської“ кімнати, де на столі вже стояли приготовлені карафки з водою, розчин амоняку та етеро-валеріянові краплі.

В звичайні неділі та суботи „іновірки“ могли не приходити до церкви, але ж у великі свята й у піст — це було обов'язкове.

Церква була притульна, з тридільною навою й сліпуче-блискучими паркетами. Вона нагадувала почасти якусь парадну залю, почасти виставову галерію образів; може тому, що прикрашали її тільки образи святих жінок. Дівочі ж руки побожних інституток оздоблювали її всю квітами та стьошками, які у величезній гойності й при всяких нагодах посилав інститутіві „церковний староста“, відомий київський дука-купець Слинко.

Під великими заокругленими вгорі боковими вікнами, що сягали аж підлоги, стояли з обох боків вітара на підлозі великі коші цвітучих рослин: гіяцинтів, цінерарій, конвалій, або особливо улюблених у Києві лілей „гаризі“ з довгими зеленкуватими квітами. З вітара, з-під завітчаних стьошками та кокардами лямпад, дивились образи Цариці Олександри в „горностаях“ та Св. Катерини, спертої на колесо, з пальмою в руці. Праворуч — над співачками (хор був великий і гарний) гірською стежкою йшла красуня-брюнетка із золотим келіхом у руці — Св. Варвара. Ліворуч, над перським килимом, розістланим на місці, де мала стояти директорка, — між стрімкими скелями, по самі очі загорнена в яскраву, жовто-гарячу „столу“, несла пахощі Марія Магдалина.

Кілька менших образів у золочених шатах — переважно різні зображення Богородиці „Теотокос“, стародавнього візантійського стилю, прикрашали бокові нави. В лівій — стояв високий дубовий титарів поставець із свічками, а біля нього — сам титар, „церковний староста“ Слинко, по-англійськи коректно одягнений пан із поправними манерами. У дні високих урочистостей, чи великі свята, нпр. на Великдень, він бував у фрак, в білих рукавицях, у білій краватці „метелику“ та з *chapeau-claqué* ом під пахвою. Вуси мав раз-у-раз напрочуд чорні й штудерно закручені на „чверть на третю“ (годину), як говорили інститутки.

Та постать, що була б „на місці“ на кожному балю, дивним контрастом відбивалася на тлі високої, уміщеної під склом, як образ, плащаниці, філіграново-тонкої роботи. Інститутки були переконані, що ту плащаницю вишивали „справжнім волоссям“ і так тонко, немов акварелею, накреслили постать Христа у гробі та білі — довкола неї — зазої. В лівій же наві був великий, на цілу стіну, хрест, зложений із однакових розміром менших образків у золочених шатах. Казали, що там є образи всіх свят.

Тому інститутки дуже любили ставити перед ним свічки, прохаючи для себе „щасливих, без кари, свят“ Різдвяних та Великодніх, на які б їх пустили додому без затримки.

На праву наву звичайно інститутки не звертали уваги. Та нава була тьмяно освітлена. Тільки перед образом Св. Олени, що підтримувала знайдений нею великий хрест Христовий, блимала мелянхолійно-ніжним вогником синя лампадка. А в тому присмерку-резигнації були згуртовані ті, що мабуть несли найтяжчий „хрест“ в інституті. Непомітні, безсловні, але необхідні „*dii minores*“, ті, що часами широко втирали сльозу безневинно враженому дівчаткові, сердешне тепле слівце кидали маленьким, що їм найтяжче було нести холодну й злу атмосферу оточення після родинного тепла інтелігентного огнища. Отже в правій наві стояв стілець старенької Олександри Максимівної, що мала свою єдину повинність бути присутньою на лекціях славного Миколи Віталієвича Лисенка. Коло неї спиралася на спинку стільця „шпитальна дама“ Настася Максимівна, її сестра — срібноволося, рожева бабуся. Про неї знали всі, що в хвилинах найбільшого роздражнення вона спроможеться тільки на ті традиційні слова докору: — „І як же вам не соромно. Такі великі дівчата, можна сказати — діви!“..

За цими бабусями білили завої та білі попередниці обох сестер-жалібниць: лагідної й „доброї, як хліб“ — Юлії Миколаївної, і молоденької, рожевої, як свіжа троянда, — Аліни Михайлівної. Біля них, майже увесь час навколішках, молилась „старша гардеробна“ — Софія Іванівна Романович-Славотинська, що постійно мала для всіх вихованок добре слово, розважливий, приязний усміх на зівялих устах, і цукорки в кишені — для менших.

Коло дверей, збиті в одну сіру масу, ревно христились: буфетниця Настя, шпитальна „дівчина“ старшого віку Катерина і зовсім уже підстаркувата „Теклюся“, — „сиділиця ночная“ коло тяжко недужих, яка малим розповідала цікаві казки. Ззаду в тій же групі було видно ще „добру фею“ інституток — „дівчину“ Пінку. Ніхто не знав, що означає те наймення й чи було воно імям, чи тільки „дражненням“, але ж сама його властителька запевняла, що є це християнське наймення її святої патронки, яку рішуче не дозволяла звати якимсь інакше. Коли котрась із вихованок не могла докінчити якогось шитва, вишивання, вязання, мережива, плетіння-філе, вирізування-ришельє, або хитромудрого плетіння з тонісеньких стьожечок „лясеток“, то з усім тим мандрувалося за поміччю до „дівчини“ Пінки, одначе в повній таємниці від „синиць“, чи „синявок“ — клясових дам. Перебувала Пінка, як і інші дівчата-служниці в покоях, що були при самих „уборних“ — тоалетах, тобто на кожному кінці коридорів по усіх поверхах. Тут було якось надзвичайно ясно, чисто й „по-шпитальному“ все устатковане. Пінка раз-у-раз сиділа біля свого білого ліжка й вишивала або шила. Вона охоче рятувала тих, що шукали її помічі в труднощах „ручних праць“,

але ж за ту поміч рішуче не хотіла гонорару грішми. За те вельми раділа, коли інститутки привозили їй з дому святі образки, медалики-„іконки“ або книжки з життєписами Святих. Була вона дуже побожна й тому найбільш цінила подарунки того роду.

*

Кожного дня біжуче шкільне життя все тісніше спліталось з православним обрядом. В інститутській їдальні стисло додержували піст і не дозволяли вживати нічого „скоромного“, тобто не тільки мяса й тваринних товщів, а також ні молока, ні яєць. А що київський дідусь Дніпро вже давно був ґрунтовно пограбований і не міг постачити подостатком свіжої риби, — то по інститутських коридорах буяв підозрілий „аромат“ солоної трески, смаженої в олії, й — що було для інституток найогидніше — оселедців. У звязку з цим виникали безперестанні конфлікти, раз-у-раз споминалося наймення Камбізового брата — „Смердіса“, що його іменем звалася кисла капуста.

Увесь третій (середохресний) тиждень посту вихованки хвилювалися питанням: — Що буде з „тріо“? Дарма, що співніби торкався тільки виконавців того „трія“, але ж фактично в ньому брав участь майже увесь інститут. Уже те, що „тріо“ виходило на середину церкви під час Преждеосвященої Служби Божої, було незвичайною розвагою й небуденною атракцією для всіх втомлених безконечним стоянням, — від якого терпли ноги й думки. Але ж усім залежало й на тому, чи дійсно всі три, не спізнившись ні секунди, воднораз стануть навколішки, вклоняючись перед вітарем, а потім — чи воднораз вклоняться направо й наліво? Щодо того робили навіть на взірєць „тоталізатора“ — „заклади“ та клали „ставки“ на тістечко, чи булку з раннього сніданку. Так само всіх обходило, чи якась співачка не зібється, чи дотримає темпа, вхопить справжній тон і т. ін. Цього року тріо набувало тим більшої незвичайности, що мали його співати Витовська, Шах-Герей та Медина-Челі. Тобто тільки одна Катря була православна, й розуміла (чи мусіла розуміти), що саме співатиме й на що. Айша Шах-Гирей — татарка й мусулманка, як і Медина-Челі — католичка, були для православних інституток „поганками“ — і, здавалось, не мали б що тут чинити. Таж Шах-Гирей мала найкраще на цілий інститут сопрано, а Ноель раптово мусіла заступити захворілу Ольгу Ріман, бо в класі не знайшлося інше мецо-сопрано.

„Поганки-іновірки“ енергійно відмахувались від участі в тріо й шукали підтримки навіть у православного катехити, круглого, мов гльобус, вельми добродушного панотця Феодора. Але ж о. Феодор, вислухавши протесту, який мадам Рапне називала вже „отвертим бунтом“, і поклавши обидві руки на своїм череві, коротко відказав:

— Сказано: — „Всякоє диханіє да хвалить Господа!“ — тож це, дівиці, пусте, що ви — іновірні. Ви ж у Бога вірите, то, співаючи слова православні, в серці своєму моліться Богом своїм. От воно й буде гаразд і всім Богом „приємно“!

І було. Тільки раніш, як виступили з тим голосним тріо на православній Преждеосвященій Службі Божій, мусулманку та католичку мусіла ще проконтролювати... лютеранка, фройляйн Оттилія...

Одного дня, коли мала бути лекція математики, — хтось задалегідь „провідав“, що професор офіційно знаний „Рудобродий Тор“ (pro domo sua також називаний „Холера“), який мав єдину позитивну прикмету, що часто хворів, — і сьогодні не прийде. Тож, на загальну радість, година буде вільна. Знала те й фройляйн Оттилія, але ще вірила, що може чутки — не правдиві. Тому вона спочатку часто заглядала на годинник, кілька разів вийшла на коридор. Але інститутки, маючи певну віру в усе добре, тобто, що такі буде „година безхолерна“, — запитували одна по одній, чи дозволить клясова дама вже приготувляти наступну лекцію? Таж акуратна німкеня була, як завжди, неможлива:

— Meine Damen, учіться чекати! В житті завжди чогось очікується. Тож найкраще вміння й найповажніша річ — штука чекання.

Нарешті таки проминули приписані хвилини, після чого професора не муситься чекати. Кляса не таїла своїх радощів, хоча не дуже й не любила убогого „Холеру“, а тільки переносила на нього своє вороже наставлення до огидного предмету, який він викладав. Тому з лавки Богданової на всі боки поповзли коротенькі віршики-експромпти, розмножені олівцем:

„Наш Тор захворів
Й поліз спать на пічку.
Дай Боже, щоб він здох,
Ми ж поставим свічку“.

В супроводі імпровізованого й ad hoc зложеного хору сусідок проспівали його нишком-тишком, як новий „opus“ Богданової. Загальний сміх був доказом, що вірш повівся й авторка заслужила признання кляси. Але фройляйн Оттилія урвала овації коротким і сухим:

— Schämen sie sich!... (Посоромтесь!), а по хвилі додала: — Якщо ви маєте охоту співати, то повторіть ще раз „тріо“. Ставайте парами, Meine Damen, і — до рекреаційної залі.

Видима річ, всі „дами“ прийняли той наказ з шумливо-голосною радістю. Бо ж було чого: замість дрімати на „Торовій“ лекції та збентежено „тримати палець“ (це було закляття, щоб не викликав!), можна перебути півгодини в рекреаційній залі, на волі.

Клясова дама взяла Катрю під руку й пішла з нею в першій парі.

— Чи ви певні щодо своїх товаришок, фройляйн? — питається Катрю. — Чи твердо вони знають свої партії? Не помиляться? Не буде скандалу?

Фройляйн Оттилія бажала, щоб усе, що чинять її вихованки, було зроблене поправно, бо вважала те за корпоративну „честь

кляси" й свою особисту. Невмолимо достойна в дотримуванню інститутських приписів, — вона проте ніколи не хвилювалась, коли інститутки порушили їх. Навпаки, — зовсім спокійно констатувала прикрий факт і призначала кару цілком спокійно, без роздражнення. Взагалі інститутки ніколи не чули від неї криків, загроз, образливих висловів. Але ж, коли прохали її вибачити провину й не карати, — вона дуже привітливо усміхалася й спокійно та чемно відповідала:

— Я не маю чого вам вибачати. Мені особисто ви не зробили нічого злого. Але ж ви знаєте, що статут це забороняє. Тож мусите прийняти кару, яку він накладає, коли його порушиться. Я так само мушу дотримуватись того статуту, як ви всі...

Катря приклала до уха камертон і зробила диригентський рух обома руками. Спочатку вирвалося гарне сопрано, але швидко потім його покрито чудове Катрине контральто:

— ... яко кадило пред Тобою...

— вооздіяніє руку-у мо-оє-ею... — відказали на те сопрано й мецо.

Німкеня слухала з найбільшою уважливістю. Для неї музика чи пісня завжди були „молитвою“, одначе ця насолода, яку вона відчувала при добрім співі, не затьмарювала їй свідомости своїх обов'язків: так само уважно пильнувала вона, чи дівчата добре стоять, чи справно тримають руки, чи мають добре поставлені ноги.

Коли заверз останній звук молитви (співали без акомпаньєменту), фройляйн Оттилія подивилась на годинник, вирахувала, що вже не варт до павзи повертатись у клясу, бо ж за коротку хвилину вихованки нічого не встигнуть зробити „ganz ordentlich“, а тому дозволила відразу почати рекреацію.

На залі потворилися гуртки. Подруги ходили парами, взявшись під руки. Ті, що „приятелювали компанією“, — ходили по чотири вгурті, або й по п'ять заразом: три йшли, взявшись за руки, а перед ними, обличчям до них, відступали спиною взад дві чи три інші, тримаючись руками за попередниці трійці. Біля рояля співали. Німкеня любила всякий спів і радо слухала всіх пісень. Але цього разу їй ніжна дівоча душа, хоча й замкнена в гренадирській поставі Валькірії, не стерпіла співів „грубих“. Бо ж співала сольо Маруся Стояновська, а вона найчастіш починала з „Разбойніка“, тобто піснею: — „Что затуманилась, зоренька ясная“..., що й мелодією й текстом так подобалась інституткам. В тім романсі розбишака питав полонену ним дівчину, чого б вона бажала, щоб перестати сумувати, й пропонував їй усі можливі розваги та блага життя.

Фройляйн Оттилія знала московську мову досить недосконало й коли до неї говорили, то вона ще розуміла через десяте п'яте, але в співі вже не вловлювала сенсу. І з цього цілого романсу вона схопила тільки слово „разбойнік“, яке належало до лексику лайки. Її обурювало, що „благородні“ дівчата можуть

співати такі „недівочі“ і „нешляхетні“ речі. Тому висока її по-
стать враз виросла перед гуртом співаючих:

— Вже знову „розбійника“ завели? Мої панночки, чи ж ви хлопці? Ну, подумайте самі, які з вас будуть дами, коли вас уже й тепер бавлять тільки розбійники? Та чи ж ви не маєте поетичних, гарних пісень? Фройляйн Саморадова! Заспівайте їм оту... про вітер, що... що... від нього „аж дерева гнуться“. Або ви, фройляйн Добровольська, про „сонце, що вже низенько“ (вимовляла: „нісенко“) Або — Wie heisst das? — про калину. Отже Тарасові слова справджувались ще раз: німкеня навчала несвідомих, „яких батьків“ були вони діти...

Але Добровольська, що вигравала прелюдію „Вісли“, зне-
нацька взяла дрібно задерикуватим темпом і в залі залунала несподівана мелодія:

— „Ой, лопнув обруч коло діжечки,
Дівчата мої, сиріжечки“...

Цілий хор свіжих дівочих голосів підхопив мелодію, хтось у такт заплескав у долоні, як при грузинській лезгінці, а Богданова, не даючи себе просити, враз схрестила руки на грудях і по-хлопачому „вшкварила гопака“. І було дивно: в менуетах така вугловата, негнучка її постать, тепер була струнка, повна грації, з вільними й легкими, мов вітрець, рухами. Всі обличчя засвітились усміхом. Інститутки захоплено співали, плескаючи в долоні, й не чули, що до салі салі увійшов рідкий „на горі“ гість. Обернулись, коли й він гучно заплескав.

Елегантний, як завжди, — з сивою головою й рожевим обличчям, — усміхався й кланявся інституткам у відповідь на реверанси, — Микола Віталієвич Лисенко.

— Прошу вибачити, що порушив вашу забаву. Я здолю вчув, що тут так весело...

Клясова дама почала вияснювати, чому панночки були в рекреаційній залі.

— От, я й не сподівався, — усміхався Микола Віталієвич, — що панночки знають і народніх пісень, та ще й танців. — І враз почав випитувати Добровольську: відкіль вона, хто її батьки і чи ближчий до народного її „стакатний“ темп як звичайне *allgretto* (веселе)? Поглянув на годинник.

— Коли вже панночки вільні, то я міг би взяти когось на лекцію. — Подивився в свій нотес. — Мадмуазель Лячерда Медина-Челі. — Ваша черга. — з дозволу Оттилії Олександрівної додамо з павзи хвилин десять, то й буде повна півгодина.

Фройляйн була дуже вдоволена, що Лисенко, якого всі любили й поважали, похвалив її вихованок.

— Прошу, прошу! Можете затримати фройляйн Лячерду, бо ми спочатку матимемо „ручні праці“, а це таке мистецтво, в якому ф. Лячерда ніколи не виявляє свого таланту.

Микола Віталієвич вклонився й рухом руки попросив Ноель

іти вперед. Але Ноель попрохала дозволу піти спочатку по свої ноти.

Стати ученицею Миколи Віталієвича й втриматись на тому становищі довший час, було зовсім нелегко. Бо ж Лисенко, одинокий з професорів музики в інституті, мав право сам собі вибирати учениць, тоді, як іншим їх просто призначали згори. Лисенкові подавали списки нових інституток, а він, не бачивши їх раніш, відзначав у тих списках прізвища вихованок, що їх погоджувався вчити. Одначе було це без гарантій, що вибраних вчитиме він аж до кінця шкільного року; часами після якоїсь лекції Микола Віталієвич повідомляв директорку, що він відмовляється вчити ту чи іншу дівчину.

— Не здібна? Не хоче працювати? — допитувалась директорка.

— Ні, я цього не говорю, — делікатно відповідав професор, — тільки не можу її вчити я. Хтось інший напевне...

І ученицю „передавали“ іншому.

У чім секрет тих незрозумілих „примх“ славного музики, — ніхто не знав. Одначе жартували, що Микола Віталієвич учить тільки гарненьких учениць. Та це не була правда, бо ж вибирав він позаочі, мав між вибраними і справді негарних, нарешті ж, в молодих літах навряд чи хто міг враз, між однією й наступною лекцією так споганіти, щоб втратити шанси вчитися у Лисенка. Так само не мало підстави і припущення, ніби він вибирав собі тільки найздібніші та найретельніші. Бо ж тоді Ноель напевне не була б між його ученицями. Таки не раз і не два доводилось їй чути від учителя:

— Ой, ледача ж ця дівчина! Ледача...

Тож, згадуючи про це вже по багатьох роках, коли в світ прийшли нові ідеї й нові слова, зрозумілим стало, чим кермувався Лисенко при своєму „штучному доборі“. Витовська, Гарновська, Сваричевська, Драгомірецька — ось прізвища інституток, що вчилися у Лисенка. А між ними не можна було знайти жадного суто московського чи німецького, дарма, що саме тих в інституті була велика більшість.

Лисенкові лекції відбувалися не в клясовій кімнаті, а в першій покою інститутської книгозбірні. Була це велика, півпорожня світлиця. В одному куті — полиця з словниками та іншими інформаційними книгами, в другому — рояль. Крім того — стіл та стілець бібліотекарки. Замість неї на час Лисенкових лекцій сиділа, плетучи панчохи або шаль, премила, наскрізь білоголова, вся цілком старовинна постать — Олександра Максимівна, не то — Новицька, не то — Савицька. Мала вона тільки той обов'язок, щоб, як каталізатор, бути присутньою на лекціях Миколи Віталієвича, й нічого більше. Чому, коли у нікого іншого з професорів на бувало такого „присяжного“ свідка? Найпевніше, що була це форма своєрідної „цензури“ чи догляду „за сепаратизмом“, або принаймні за його „тенденціями“. Якщо це справді було так, то треба зазначити, що „цензор“ дуже мало

надавався до своєї функції, бо до Олександри Максимівної Микола Віталієвич здебільша звертався по-українському й дуже з нею приятелював...

Ноель швидко повернулася з нотами, але, як звичайно прийшла на лекцію невідгодувана. Професор помітив це з першого акорду. Напевне вже раніш був чимсь роздратований, бо зненацька розгнівався на свою ліниву ученицю.

— Та, що ж ви власне робите? Хіба ж ви не мусите вправлятися щодня? Ну, що? Він діткнувся до теки, повної всяких нот. Таж мабуть тека була не завязана, бо вона розтулилася і з неї пташками полетіли по бібліотеці білі аркуші. Микола Віталієвич підхопив деякі з них. В його очах з'явилося здивування, що враз перейшло в лагідний, приятний настрій.

— То ви це співаєте? — запитав він, несподівано звернувшись до Ноель по-українському, тримаючи в руці власну композицію „На що мені карі очі?“ За нею вийняв із купи нот, переважно еспанських, знов своє „Ой одна я, одна“. Переглядаючи далі, знову натрапив на українські тексти.

— Так ось чим, панночко, бавитесь, замість студіювати вправи, — уже жартував маестро. — А я бачу: ледача чужинка, дарма, що чорнобрива. І ви читаєте по-нашому?

Ноель, усміхаючись, хитнула головою.

— Ну, заграйте ще раз.

Тепер схвильована несподіваною пригодою та милою ласкавістю професора, Ноель ще дужче почала збиватись у такті, хоч загалом легко й швидко „читала ноти з аркуша“, що й було головною причиною її невідгодуванню до лекцій. Микола Віталієвич, помагаючи тримати такт, підспівував без слів мельодію пески. За якусь хвилю він відкинувся на спинку стільця й заспівав словами:

— „Зоря з місяцем над долиною зустрічалася“...

Ноель обернулася і побачила, що її професор заплющив очі й, пишучи пальцем у повітрі невидні ноти, співав. В першій хвилині не догадалась, що маестро виборсався з марудної шкільної праці й полинув

... „на Пегасі невговканім аж там,
Де мрія сяйвом семибарвним світить,
Де з землею небо єдиниться
І де не знаєш, що є, а що — сниться“...

Але ж потім поглянула на Олександру Максимівну й зрозуміла...

А тим часом Микола Віталієвич легенько відсунув ученицю від рояля, взяв акорд і загравав нову, прекрасно-трагічну мельодію з обірваними акордами.

... „До білої зорі дожидалася... Не діждалася“...

Півгодина скінчилася. З-за дверей виглядала вже чергова учениця, що мала грати далі Миколі Віталієвичеві. Таж

він зупинив свою гру, попрощався з Олександрєю Максимівною, потис руку Лячерди й, перепросивши ученицю, що чекала черги, пішов до виходу, похитуючи головою.

Так Ноель була присутня при народженні прегарного романсу. Бачила те, що потім згодом розповідав їй другий славний український музикант, Олександр Кошиць, про свою творчість:

— „Ось не було пісні, і стала пісня!“...

З того часу Микола Віталієвич ставився до Ноель, як до знайомої. Розпитував про родину, про її походження, про те, де і як навчилася мови української, а одного дня приніс їй написані власною рукою ноти — „Зоря з місяцем“. Вгорі був написане: — „Моїй учениці“.

Ноель зберігала Лисенків автограф серед своїх улюблених зшитків аж до війни, на яку не взяла з собою й найдорожчих речей... Що любі речі?...

Нема вже давно й любих, любих людей... Залишаються тільки самі згадки. І ця..., що її так хочеться кинути пелюсточками запашними з далекого далека, мов скромну жертву на могилу Вчителю. Хай полетять вони на Байкову Гору в Києві, як летіли з рук давніх еллінів дорогим їхнім тіням в Елізіум, як пили з рук давніх наших прадідів до далеких „рахманів“ на могутні гіндуські води...

*

Чомусь схвильована фактом, що бачила процес народження мистецького твору, Ноель майже не чула дальшої лекції з природознавства, або, як говорили з-московська — „естественної історії“. Її дуже любила вона, так само, як професора Копецького, що його безнастанно висмівали інститутки.

Був це правдивий „монстр“ і унікальний. Жив десь не в Києві, а на Ірпені, де над болотяною річечкою мав власну вільку й невелике господарство коло неї. Вкупі з дружиною вони жагуче любили звірята й тримали їх більш для своєї розваги, ніж для якоїсь іншої мети. Говорилось, що професорова ще цікавилася й окультними науками, але якими саме — інститутки собі не уявляли. Катря, довідавшись про те, відразу зложила вірш, що починався:

„Він — amator „естества“,
А жона його не проста:
Коли він над мікроскопом
Вертиль у мізку червей,
То вона над гороскопом
Пише долю для курей“.

Чи пані Копецька цікавилася гороскопами, цього не знав ніхто, але про її „куряче господарство“ ходили легенди, особливо про „чепці“ на гребенях курей і півнів, що хоронили ті курячі оздобы перед відморожуванням у часі холодної зими. Взагалі була вона мабуть дбайлива господиня, коли профе-

сор у мотузяній сітці, що її тягав за собою, мов рибалка, цілісенький день, — мав склад таких речей, які бували хіба що в чародійних скриньках.

Пляшка з білою кавою, скляночка, загорнена в рушник... холодні котлети, кислий огірок, печене яблуко, пиріжки й булочки — нашаровувались із дірчатою бляшанкою, повною жаб, з коробочкою скойок чи іриць. Живий півзомлілий рак часами апатично вигребувався з тих „чудес“ на світ божий, накриваючи собою слоїк, наповнений водою, де квапливо поринали великі жуки-плавунці, і все інше, що було колись у Ноевім ковчезі.

— Найбільші драми, mesdames, відбуваються в природі здебільша там, де їх найменше сподіваєтесь, — починав професор свою лекцію. — Вам, річ видима, добре знайома протоплязма...

І дарма, що властиво Копецький — правдивий аматор свого „предмету“, викладав майстерно й умів зацікавити інститут; названий „Протоплязмою“, проте був предметом вічного глузування й дотепів. Вже самий факт, що він єдиний на цілий інститут нюхав табаку й робив це навіть на лекціях, — викликав нестримний сміх і забаву. Але професор того всього не помічав. Здавалось, що він, котрий так майстерно й захоплює говорив про неправду, насильство й зло в світі тварин та рослин, взагалі не був здібний помічати злого між людьми. Та ще було питання, чи помічав він самих людей?!...

І тепер, закинувши голову, він надхнено продовжував:

— В цім дрібнім, невиднім неозброєному окові світі відбувається жаклива боротьба, відбуваються неувяні прояви насильства, з якими вам ніколи не доведеться здибаться у житті... Мільйони істот жагуче чіпляються за життя, нещадно переслідують одно одного за шматочок їжі чи життєвої зручності, нищать, калічать, по-о-жир-а-ють! (він роззявляв, як міг, широко рота, щоб наявно показати жакливий процес „пожирання“)... Під позірним спокоєм, що існує тільки про око, — в цій прекрасній, часом аж чарівній природі, скрізь і всюди — страждання, неспокій, турботи й боротьба на смерть! Ось перед вами прегарний, блакитний став... А загляньте в нього...

Інститутки слухали, притаївши духа... Але по лекції Катря вже виясняла, що слова Копецького були тільки алегорією. В дійсності ж той „прекрасний на погляд“ став, де всякі жаби та іриці „пожирають“, або принаймні калічать одна одну, а всіх їх наміряються знищити сині пажори-акули, — це ніщо інше, як інститут „благородних девиць“ з його клясовими дамами та іншим начальством...

*

Минали тижні Великого Посту, наростали поважніші акорди Великої Драми, такої памятної людству взагалі, тай не байдужої навіть і тій його частині, що не хотіла про це згадувати. Наближалася Страстна Седмиця.

справжній пароксизм каяття. Може знаєте те дивне моральне терпіння, що дошкулює перечуленим душам, коли переслідує їх докір сумління за зроблений гріх — звичайно фікційний.

Сотня Павла втікала, як і інші, і — так само, як інші — годину пізніше сформувалася в полі, в безпечнім від стрілен місці. Тоді виринуло в голові сотника питання: як получитися з полком? Недавно втікаючи, бачив інші сотні, що втікали через поля. Де вони усталились?

Відзивались гармати зо східнього боку Монтіону.

— Ідім у напрямі гармат — сказав сотник. Спрямував свою сотню до яру. Зненацька з-за купини дерев виступив якийсь полковник артилерії.

— Що робите тут, пане сотнику? — запитав.

— Шукаю свого полку.

— Не маєте окремого завдання?

— Ні, полковнику.

— Отже я вас „реквірую“, щоб ви охороняли артилерію дивізії.

Звичайніський випадок в часі бою. Для Павла був він дуже побажаний.

„Охорона артилерії“, це значить, що треба триматися близько гармат, щоб їх боронити перед нападом ворожої кінноти чи піхоти, зайняти позиції оподалік триста чи чотириста метрів на крилах батареї, а що артилерія знаходиться два чи три кілометри від ворожої піхоти, вистарчить стояти нерухомо і приглядатися для розваги величавій роботі артилеристів.

А це справді надзвичайне видовище. Варто бачити, як взято батареї обох сторін хочуть себе знищити.

Охорона уміщена щоправда трохи на боці від бойовища, однак також час від часу залітають туди ворожі стрільна, але тільки випадково; метою вона не є. Безсумніву, може статися й таке часом, що охорона батареї ціла потерпить, але це рідкий випадок.

— Добре складається — пробурмотів сам до себе мій приятель, — мої люди дуже втомлені і я також. Заощадимо собі сил. Мав охоту затирати руки з задоволення. Розташував свій відділ по обох боках батареї. Група артилерії була в поготівлю, себто вона мовчала, чекаючи відповідної хвили.

Минуло кілька годин. Люди з сотні лежали на полі з буряками. Здалеку гуркотіли гармати... Чи знаєте те почуття? Воно нестерпно прикре для нервових людей. Не дає поняття про нього ніякий гук, ні жадний тріскіт, ані грім, що його чути в природі. Це вражіння, що кожного своєрідно стрясає. Щодо мене, то гук гармат пригадає мені одну страшну хвилину з мого дитинства: день, коли побачив я малу дівчинку під колесами потягу. Гуркіт льокомотиви по рейках і розшарпане тіло створили у моїй пам'яті один нерозривний образ. Ту візію розшматованого людського тіла поставив перед очі моєї душі гук гармат, коли я його почув вперше.

В тій хвилині мого приятеля огорнув дивний духовий настрій. Думав: „але ж там на лінії наш полк, та канонада товче моїх товаришів, кулі їх січуть — а мене там нема...”

А проте не міг собі нічого закинути. Безперечно в його сотні счинився переполох, вона відірвалася від полку, одначе чи ж він не зробив, що міг, щоб вернутись? Закликали його артилеристи — що ж мав порадити? Приписи виразно кажуть: „тоді кожний відділ піхоти мусить піддатися наказові обставин”.

А все ж таки голос сумління глухо відзивався: „поміркуй, чи ж не радів ти перед хвилиною на згадку, що ціліську днину трохи відпочинеш? Чи те почування було гідне вояка?”

Той внутрішній діяльог так дразнив його, що він пішов по-панібратськи поговорити з вояками.

— Що ж сьогодні робитимемо, пане сотнику, — запитав один із них.

— Будемо охороною артилерії, маємо триматися все тих батарей.

— Так? А мені здавалося, що на нас черга стати в перших рядах”.

— Що ж робити? — відповів рум'яніючись сотник, — дістали ми наказ, треба виконати!

Згодом, коли очікування протяглося, чув, як один із гірших рядовиків виговорював:

— Мені подобається бути охороною артилерії — витягався лівово, виявляючи низьку втіху самолюбів, що йому мило бути безпечним, коли інші наражаються.

Сотника шпигнуло це в саме серце: чи ж підозрівають, що й він має такі самі почування?

Один вояк запротестував проти слів товариша.

— Щодо мене, то не люблю вилежуватися червом до гори, коли інші працюють.

Проходили військові частини. Це були допоміжні війська, що чвірками в четовій лінії йшли в напрямі стрілів. Вояки були бліді, немов загінотизовані тим страшним невідомим, до якого провадив їх похід. Серед того кидали короткий і здивований погляд на частину, що стояла безчинно оподалік артилерії.

— А це що? Що тут робите? — запитав мого друга один старшина.

— Охорона артилерії.

— Ах! Добре вам.

Чи йому здавалося, чи справді в тих банальних словах дрижала нотка іронії?

Тож, коли невпинно один за одним спішили відділи, випереджуючи питання товаришів, говорив наперед:

— Я охорона артилерії. Забрано нас насильно. Цілий день не можу рушитись. Це мені остогидло.

Одночасно закидав сам собі лукавство.

Чи ж справді не відчув своєрідне задоволення, коли дістав наказ?

Огортало його ступнево щораз більше роздраження... Чи насправду в глибині його душі відзиваються інстинкти боягуза?

Стрепенувся. „Що ж знову! Що ж знову! Дурак я, що набив собі голову чимнебудь. Правда, що не відзначаюся першорядною відвагою, але нераз доказав я, що в огні тримаюся не гірше за інших. Причилось мені, що в словах товаришів чую глузливий тон“.

А проте ніяке міркування не змогло вирвати йому з душі неспокій, неначе почуття власної вини. Голос обвинувачування промовляв невпинно: „В цій саме хвилині поручних Х може вже ранений, сотник, що з ним вранці їв ти снідання, згинув... скільки ж із тих вояків, що носять на шапках те саме число, що й я, конає на бойовищі!?“

Це тривало без кінця. Артилерія була все в поготовлю, в тім заглибленню терену, що є на захід від Plessis-les-Bois.

Незабаром счинився рух. Коні, вози, упряж винурилися з криївки. Дістали наказ.

— Маємо перенестися три кілометри вперед, на схід. Ви будете далі нашою підмогою. Ах! Може нарешті буде можна обертатися в небезпеці!

Справді нове становище було вогневою позицією. Гармати плювали скажено... Здалеку, на хребті, праворуч від Монтіону було видно дим стрілен, що розривалися.

„Коли б тільки стріляли цільно!“ — зідхав мій друг і на якийсь час охопило його гаряче прагнення, щоб артилерія добре списалася. Чи ж її робота не буде подекуди і його спільною?

Тепер сотня розвинулась 400 метрів за муром на крилах батарей. Лінія вогню була тільки два кілометри перед ними. Сотник неспокійно стежив хід стрілянини...

Посувається... ворог відступає... ні це ми відступаємо... ах! Щоб їх так можна прогнати!

Несподівано з'являється якийсь задиханий поручник, облятий потом, червоний, розбурханий. Належав до полку сусідньої бригади. Вгляdivши число на ковнірах вояків, кличе:

— Ах! Це ви, полк... Х, поспішайте! Ми розбиті... Вже чотири години стримуємо величезні сили. Якщо нам не допоможуть... не зможемо... Полковник послав мене по підмогу за всяку ціну.

— Досконало! Лечу! — відказав мій друг і вислав до коменданта артилерії папір: „Полк... в критичній ситуації домагається негайної підмоги. Прошу мене звільнити, щоб я міг поспішити на відсіч“.

Відповідь прийшла сейчас:

„Ви призначені, щоб помагати артилерії. Підтримую свою постанову й наказую Вам залишитись. Підписаний: Комендант Х.“

Той категоричний наказ повинен був заспокоїти мого друга, а проте розворушив він новий приступ скрупулів. Тепер вояки вже не спали, почули прохання поручника й зірвалися на ноги, дрижали із зворушення.

— Помашеруємо! — говорили.

Стрілянина лунала щораз ближче... невпинно розтинала повітря... потрясала серце, побуджувала уяву.

В душах могутніла таємнича потуга, підсилюючи нагло гін до небезпеки. Для бездільних нестерпна ставала думка: „брати буться, ідім на стріли!“ Ах! Хто не зазнав того почування, не знає, що це людська солідарність. Сильніший, — як нахил лучитися в праці, забаві, бенкеті, — нагальний, непереможний гін на бойовищі ставати враз із іншими до бою! Психолог вияснить напевне, що інстинкт той зродився в умовах первісного життя. Колись, як боролись орди, найкраще зорганізовані, найсильніш об'єднані тріюмфували над розпорошеними одиницями, що не були обдарені інстинктом скуплятися до боротьби. Тож ці останні гинули, нищені брутально, а збереглись тільки одиниці здібні відчувати в обличчю ворога свою збірну єдність. Ми їх потомки... Так можна б узасаднити розумово неспокій, що нам розсаджує серце, коли товариші зброї борються без нас... Одначе хто знає? Може поза тим усім є ще і щось інше в тому явищі... а приходять мені на думку містичні погляди Йосипа де Местра про війну...

Попередній неспокій нараз нечувано змогутнів у душі мого приятеля. І люди, і речі почали говорити до нього словами обвинувачення. Здавалося йому, що на обличчях вояків читає обурення проти старшини, що засуджує їх на бездільність. Ось волічаться ослабленим кроком ранені з бойової лінії, з жовтими й блідими обличчями. Домагаються санітарів і серед того із здивуванням глядять на ту нерухому сотню. Їх простий, німий погляд пригнічує й засоромлює більш, як град докорів.

Навіть природа говорить і винувник бачить зазив до каяття у кожному мертвім предметі... Який трагічний цей красвид! Там перед нами стоги збіжжя, за якими ховаються ранені... простори піль, що їх січуть кулі. Видно на них діри, ніби похвальні рани французької землі. Далеко горять села... а зловіщий тріск кіт стрілів видається інколи якби тріщанням великої будівлі, що валиться й пригнітає згромаджений натовп. Ціла природа терпить... тільки одна сотня втішається спокоєм, саме та, що є охороною артилерії. Та думка сверлить мозок, як уперта мара. Серце сотника заливає гірка грижа.

Ах! Не закидайте йому пересади й екзальтації. Знаєте добре, які софізмати родяться завжди в голові довкруги такої докучливої думки. І так приятель мій міркує: „Я повинен був упредити полковника артилерії, що на мій полк прийшла черга зайняти першу бойову лінію. Може була б вдалася заміна з якоюсь іншою допоміжною сотнею... моя вина. Коли приятелі оповідатимуть переживання сьогоднішнього дня, що я їм оповім? Вже бачу їх глумливі погляди!“ Уявím собі, що такий монольоґ тягнеться цілими годинами в атмосфері, що душить лютою жадобою убивання, а збагнемо, чому нарешті сотник кличе:

— Ах! Коли б так принаймні гранати зачали валити!

А гранати не падали. Три зручно замасковані батареї не вистежив ворог.

Прийшла ніч! Комендант артилерії сказав:

— Залишимося на становищі. Будете оберегати нас іще до завтрашнього світанку, а тоді, гадаю, дістану іншу охорону і вас звільню.

Ах! Яке ж гаряче було те нічне чування. Ніхто не зажму- рив ока.

Піхотинці, призвичаєні виконувати ногами свою воєнну роботу, уважали, що нічого не робили, бо не рушалися з місця, не усвідомляли собі виконаних прислуг... були подекуди засоромлені, якби використали якийсь несправедливий привілей. Хотівши заслужити прощення, берегли гармат із безприкладною запопадливістю. Артилеристи спали. Піхота може й раділа б, якщо б ворог розпочав нічний наступ.

Але години пробігали спокійно, а до схід-сонця знову далеко почався бій.

Не з'явився ніякий відділ для охорони артилерії, то ж комендант заявив: „Залишитесь“.

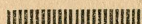
— Добре, залишусь, — відповів мій приятель із пересердям.

По годині наступила зміна позиції. Ворожа артилерія вистежила становище нашої батареї. Подекуди засипували терен стрільна. Коли сотня за своєю батареєю воліклась через поля, оминаючи загрожені місця, побачили всі нараз, що кінь мого приятеля зірвався навскоки і пігнав туди, де падали найгуще стрільна. Була хвилина страшної тривоги... видно кінь поніс і в шалі гнав із своїм їздцем просто на смерть... Гранати ричали понуро. Колюмни чорного диму підносилися з землі, а кінь та їздець зникали інколи зовсім за тими чорними стовпами і леда хвиля могла та несамовита їзда закінчитись летом у повітря. На щастя в одній хвилині божевільний кінь вирвався зо смуги обстрілу. Сотник був цілий. Вертаючись до сотні, сказав тільки ті знаменні слова:

„Ох, це мені добре зробило!“

Вояки не зрозуміли його, а один із них пробурмотів впівголос до сусіда:

„Видко, що хвилювання помішало йому змисли“.

Д. М-вич.

ЛИСТОПАДОВІ ПОМИЛКИ 1918 Р.

Кожні листопадові роковини віддаляють нас все більше від того моменту, що започаткував нову сторінку в історії української державности. З кожним роком зростає перспектива часу, що ділить нас від 1. листопаду 1918. Сьогодні вона вже настільки велика, що на листопадові події можемо глядіти очима історика, можемо намагатися об'єктивно, *sine ira et studio* дослі-

джувати ті часи і — що найважливіше — завдяки тій перспективі виробити синтетичний суцільний образ тих подій, а враз із тим при відповіднім громадянським наставленні — можемо черпати обома руками досвід із незглибного історичного джерела.

Сьогодні кожний з нас, що хоче докладніше зазнаномитися з тими часами, щоб як слід пізнати передовсім наші недомагання з-перед вісімнадцяти років і джерела нашої тодішньої сили, має значно влекшену працю. Бо коли донедавна доводилося слухно нарікати, що ще не маємо синтетичної історії наших визвольних змагань, яка була б твердою основою для докладнішого пізнання тих часів, то тепер така історія вже є. Маємо на думці великий історичний твір Василя Кучабського „Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—1923“, виданий тому два роки в Берліні. Ця книжка відповідає цілком усім вимогам модерної історичної науки, її автор визначається в найвищій мірі всіма квалітетами доброго історика. Тому вважаємо, що це велика необхідність видати ту книжку по-українськи, щоб вона стала приступна для ширшого загалу. (Про цей твір була обширна рецензія на сторінках нашого журналу в 1934. р. ч. 8—9.). Тут реферуємо кілька важніших місць, зв'язаних із описом листопадового чину.

...Коли українці своїм актом першого листопаду випередили поляків, ці останні, не застановляючись багато, вхопили за зброю. Так реагував польський національний темперамент. Натомість темперамент українців був дещо інший: його загальною рисою була пасивність. Розмах національних почувань гамувала своєрідна національна ідеологія, що виросла на підставах старих демократичних уявлень про справедливість і братерство між народами. Тому й становище українців до Польщі було назагал пасивне. Поляки могли собі на своїй території збудувати державу навіть дуже могутню — тим не турбувались українці зовсім, це було для них навіть побажане, бо відповідало їх абстрактним принципам про самовизначення народів. Що бувають ситуації, коли успіхи одного народу означають неминуче загрозу другому народу, цього українці не могли поняти. А тодішня неминуча конечність польсько-української розправи видавалась їм тільки вислідом польської заїлості (Bösartigkeit). Їм бракувало передумов для всякого героїчного способу ведення війни, а саме живого відчуття того, що доля народів рішається на десятки, а то й сотки літ у великих моментах найвищого напруження сил. А таким моментом була збройна українсько-польська розправа і змагання за Львів.

Інакше було в поляків. Вони почували себе панівною нацією. Реставрація польської держави це було для них передовсім панування і могутність. У них без порівняння більше, як в українців, діяла сильна воля вдержатись навіть проти цілого світу, і навіть всупереч цілому світові поконати українців. Ця воля спонукувала їх до найбільшого напняття всіх сил. Польські повстанці у Львові ясно усвідомляли собі, що тепер, або ніколи,

може стати новоповстуюча Польща великою і могутньою, коли польський нарід спроможеться якраз тепер на великі діла. Вони були свідомі того, що розпочали боротьбу на життя і смерть, боротьбу, що не може скінчитись ніяким компромісом, а тільки цілковитим знищенням одного з противників. Оця свідомість вимагала від них якнайбільших зусиль, вона теж уможлиблювала їм здобутись на такі зусилля. Українці ж взагалі й не думали про те, що польський виступ у Львові, якщо його зараз не зліквідується, буде початком тяжкої війни Західньої України з цілою Польщею; не пригадувались над тим, що три і пів мільйона (бо не вся східногалицька територія знайшлась під українською владою) галицьких українців могтимуть встоятись перед вісімнадцять мільйоновим народом тільки тоді, якщо здобудуться на справжні героїчні подвиги. Вони щоправда сумлінно сповняли свої обовязки, але їм недоставало того воєнного розмаху, що далеко виходить поза обсяг обовязку і робить якийсь чин героїчним. Різниця в бравурі обох воюючих противників віддзеркалювалась у військовім проводі: по боці поляків рішучий, безоглядний, напрасний капітан Мончинський, що завжди зумів пірвати свої відділи до наступу; по боці українців кілька комендантів один по одному, з яких кожний міг був кермувати пасивною позиційною обороною, але ж тоді положення українців вимагало скорого й насильного наступу, і щераз наступу.

Глибоко всім войовницьким народам закорінений погляд, що про долю народу рішає його власна воля і власний чин як вплив тієї волі, — був далекий і чужий для „Української Національної Ради“, тогочасної еманациї українського народу в Галичині. До того ще серед провідних кругів не було тоді ніодної визначнішої особистости, що була б здібна в тім тяжкім положенні взяти керму в свої руки. Українські політики, звиклі до атмосфери легалізму й певности, серед якої вели вони свої спори з поляками за Австрії, не вміли дивитись як слід на значіння збройної боротьби. І коли польський контрагент уже не був партнером у переговорах перед віденським суперабітром, а став чинником, що самостійно веде війну, то вони не зуміли відповідно поступати у цілком нових для них обставинах. Всі їх політичні кроки були просто протилежні до войовницького світогляду і до решти розкладали воєнну спромогу галицьких українців.

Стратегічне положення польської залоги у Львові було дуже некорисне. Вона була привязана до міста і через те засуджена на пасивність: постановила за всяку ціну якнайдовше видержати, аж прийде підмога з корінної Польщі. Така ситуація приневолювала українську сторону до ось такого стратегічного пляну: українські збройні сили треба було поділити на три групи; одна найсильніша, найрухливіша, кермована особливо крепкою й енергійною рукою, повинна була якнаскоріше відібрати Перемишль, перетяти получения Львова з Зах. Галичиною та твердою ногою стати на кордоні Сяну. Завданням другої групи

було б в офензивних операціях здобути Раву Руську, Ярослав і вдертися на Холмщину. А під Львовом залишити покищо досить сильний „обсерваційний корпус“; він мав би безнастанно непокоїти львівську залогоу і привязати її до міста постійною загрозою, що може кожної хвили вдертися до столиці, та таким чином унеможливити їй якийнебудь більший почин. Одночасно з тією агресивно веденою війною треба було негайно приступити до сформовання в запілля регулярної резервової армії, щоб з її допомогою найпізніш у січні 1919. зайняти Львів, якщо він доти не скапітулював би, і з усією збройною силою стати над Сяном та в Холмщині, щоб стримати головний наступ польських сил у напрямі Львова. Якщо це було б удалося, тоді скласти у безпосередніх переговорах із поляками точки замирення, що признавали б українцям Львів і цілий край. В протилежному випадку прямувати до якогось приємливого замирення з противником теж у безпосередніх переговорах із ним.

Але ж нема ніякої чистої стратегії. Спосіб ведення війни залежить від того, як влада якогось народу хоче дійти з противником до замирення. А західньо-український політичний провід прямував не до безпосереднього миру з поляками, а тільки до того, щоб Антанта признала право Західньої України до власної національної держави. Отже йому йшло передовсім про те, щоб українське військо захопило якнайбільше східногалицького терену як доказ, що український народ бажає самоозначення. А така політика вже заздалегідь вимагала сконцентрувати всю збройну силу на Львів, (який зі стратегічного погляду мав покищо другорядне значіння), щоб здобуттям того міста викликати в кругах Антанти добре вражіння для української справи. Так не осягалось нічого, а навпаки: відобрання Львова відсувалось у майбутнє. Бо успішна кампанія на крилах, під Перемишлем та коло Рави Руської і Ярослава, могла скоріше дати змогу зайняти столицю, як зосередження військової сили довкруги Львова, що його поляки сильно укріпили. Таким чином західньо-українське командування прийшло до помилкового переконання, що ціллю війни є зайняти Львів, а не перемогти поляків. Отаке звуження стратегічних перспектив уже згори відібрало українській стратегії всяку свободу рухів. Привязавшись до тривких польських позицій у Львові, українське командування засуджувало себе на стратегічну дефензиву, бо на обох крилах, де в дійсності вже в першій стадії вирішилась війна, було приневолене тільки боронитися. Галицькі українці вже від самого початку зрезигнували з активно веденої війни, з війни рухомої і залишили противникові всі користі з широко закросної рухомої війни, і всі свої воєнні сили, які кілька місяців були більші від сил поляків, роздробили по цілім фронті. Це була нещаслива помилка українців у самім заложенню війни.

Через хибну концепцію війни українського командування, а саме передовсім здобути терен, повстала тенденція відсунути противника, замість шукати, знайти, вдертися в його ряди і пе-

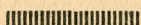
ремогти, не було тієї волі, що в рукопашнім бою бачить кінцеву мету воєнної акції. Тому в відділах розвинулося пересадне побоювання перед польським проривом або оточенням, чого так дуже вистерігалась австрійська армія у світовій війні. Через те змісл воєнного діяння був більше спрямований на те, щоб хоронити власні становища перед втратами, ніж щоб загрожувати противникові.

Таке військо як Українська Галицька Армія було дуже добрим матеріалом. Але виховати його і перетворити в одностайну цілість, в боєздатну регулярну армію могло тільки одне: великі перемоги в супроводі рішуче й енергійно веденої війни зачіпної, заложеної згідно з великими стратегічними концепціями, під проводом визначних вищих штабів. В такий спосіб перемінили наддніпрянці свої, спершу малоздатні, військові відділи у справжню боєздатну армію. Та галицькі українці зовсім не мали тих концепцій, а вищих полководців, що були б у спроможі перепоїти своїм духом механічно склеєну армію і перетворити її в правильний військовий організм, в початках майже не було, а пізніш було дуже мало.

Рішальна для долі галицької України була відсутність у нас справжньої провідної верстви. Було так не тільки в українців. Та недостача виявилась у всіх народів, що себе по світовій війні „самоозначували“. Демократичне епігонство, яке з героїчними початками демократії не мало зовсім нічого спільного, захопило в Австрії ще перед війною вплив, а по розвалі австро-угорської монархії дірвалось влади при допомозі побідної Антанти. Провідна група народу, що вийшла з такого середовища, могла цілком добре, як це зрештою й показує діяльність Української Національної Ради, спромогтись за панівною схемою суспільного й політичного устрою заснувати власну державу в рамках системи для малих народів Антанти. Але тій провідній групі — як і всюди в кругах тієї середньої верстви, що діяла і думала за категоріями напівреволюційними і напівмаломіщанськими — не доставало тієї сили й величі духа, без якої неможливий справжній творчий чин. Тим більш, коли йшло про таке діло як заснування тільки власними силами української держави в дуже непригожих і тяжких обставинах. Всюди на провідних становищах новоповсталих держав заводило на цілій лінії оте демократичне епігонство, коли наставала більша небезпека, чи то коли треба було спромогтись на велике рішення або діло, чи то коли доводилось за всяку ціну переперти якусь справу. Ота обставина, що за десятки літ перед світовою війною не витворилася в Галичині ніяка вища справжня провідна верства, мала злощасні наслідки. Така верства могла була дати тих вищих полководців, що так дуже були потрібні УГАРмії. Місце тієї провідної верстви заняли елементи часто малодушні, пацифістичні. Військова ділянка була для багатьох із них зовсім чужа, а то й інколи неприємлива. З такого середовища і з такої атмосфери не

міг вийти ані великий державний муж, ані визначний полководець.

Ми зреферували кілька місць із незвичайно цінної книжки Василя Кучабського; вони мають свою актуальність у зв'язку з листопадовими спогадами, бо в яскравий спосіб зображують листопадові помилки з-перед вісімнадцяти років. Книжка написана в дусі активного українського патріотизму, змальовує, видима річ, також і безліч прикладів великої посвяти українського народу для здійснення своїх державних аспірацій та проявів позитивного зусилля організувати наше життя власними силами. Ми вибрали тільки оті помилки й недостачі, щоб читач глибоко застановився над ними.

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА Й ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ.

(Докінчення).

Батько пішов до тюрми, мати десь пропала, дитину віддали до якогось захисту. Іванов є тепер на волі і за посередництвом усіх часописів та урядів хоче відшукати свою донечку.

„Ось — пишуть „Ізвестія“ — зразковий батько, навернений на шлях любови до дитини, гідний зробитися добрим членом суспільства“.

І для контрасту наведено прізвища різних директорів великих совітських підприємств, визначних членів партії, лікарів, письменників (часопис друкує їх із адресами!), що вспіли впродовж кількох років заключити 10—12 подруж (один був жонатий 21 разів!) наплодити багато дітей, покинути жінок, відмовляючи їм матеріальної помочі. „Жили як звірята і як звірята трактують своїх дітей“.

Мабуть за цією пристрасною статтею в обороні покинутих жінок і дітей прийдуть не надто лагідні впомпювання „сімейних почувань“ в серця совітських полігамістів. Все ж таки найсоковитіше звучить найновітніший клич: „Товариші директори, письменники, комсомольці, беріть собі приклад із злодія Іванова!“.

Папа Пій XI. так зясовує в енцикліці „Rappresentanti“ завдання держави в напрямі виховання і навчання молоді:

„До держави головню належить із огляду на загальне добро спомагати в різний спосіб саме виховання та навчання молоді, сприяючи, розуміється, в першій черзі та спомагаючи ініціативу і діяльність Церкви й родини, що про їх успіх найкраще свідчить історія й досвід, опісля доповняючи цю діяльність там, де вона не доходить, або не вистарчає, при помочі власних шкіл та установ, бо держава більш, як хто інший, вивінувана в засоби, якими розпоряджає для потреби всіх і є слушним, щоб вона вживала тих засобів у користь тих, від яких вони походять.

Крім цього держава може вимагати та постаратися, щоб

усі громадяни набули конечне пізнання їх громадянських і національних обов'язків та певний ступінь культури інтелектуальної, моральної та фізичної, що його з огляду на сучасні умовини справді вимагало б загальне добро¹.

Хоч Папа Пій XI. признає державі право спомагати та саможитійно діяти в ділянці виховання молоді, то проте застерігається проти виховного та шкільного монополю держави, до якого змагав фашизм у Італії, а тепер змагає націонал-соціалізм у Німеччині (не згадую вже про зовсім звихнений виховний та шкільний монополі у Світах). Він є недозволений та несправедливий, бо фізично чи морально приневолює родини посилати діти до державних (нпр. аконфесійних) шкіл проти зобов'язання їх християнської совісті та нарушує природні права родини.

Католицька наука, як видно з наведених засад, вводить дуалізм влади; вона обом спільнотам, Церкві й державі, — згідно з критерієм слушного розмежування сфери діяльності церковної й державної влади — віддає справи подружжя та родини християн у межах вище опреділених, — бо в них у дивний спосіб сходиться релігійний і світський напрям.

Та треба замітити, що ані Церква, ані держава в своїй опіці та владі над подружжям і родиною, навіть кожна в приналежній собі сфері діяльності, не є необмежена. Подружжя та родина — це установи права Божого; тому й їх основні норми знаходяться в Божому праві позитивному чи природному. Кожна людська влада, церковна чи державна, обмежена цими основними нормами і може в своїй опіці над подружжям і родиною розвивати свою діяльність тільки в межах Божого права, якщо хоче поступати справедливо, якщо своїми законами не хоче витворювати безправства та підривати незмінних, міцних та здорових основ подружжя й родини, даних їм Творцем та спричинити в подружжя й родині, суспільності, народі й державі перевагу права смерті над правом життя, про які вже була вище згадка, та приготувати їм руїну. Основні норми Божого права щодо подружжя це: нпр. єдність та нерозривність подружжя, перепона природного споріднення в прямій лінії, а щодо родини пошана для батьків із боку дітей, провід чоловіка в родині. Норми Божого права є загальні; до людського законодавця належить їх докладніше опреділити та своїми приписами причинитися до того, щоб подружжя й родина були налаштовані згідно з волею Творця якнайгідніше.

Католицька Церква від початку свого існування, — як свідчить про те історія, вислови Отців Церкви, постанови Соборів, вислови Папів, а навіть пам'ятники цивільного давнього законодавства — виконувала опіку та владу над подружжям і родиною християн та нормувала подружжі справи своїми законами, вважаючи своїм почесним і найважливішим обов'язком зберігати в цій своїй діяльності якнайвірніше норми Божого позитивного

¹ А. А. S. XXI, стор. 738.

і природного права та засади Христової науки¹. Маючи все перед очима норми Божого права та засади Христової науки, Католицька Церква в своїй законодатній чи судейській діяльності в подружних справах була все незалежна від настроїв та пристрастей часу й державної влади, була непохитна супроти володарів в обороні засад Христової науки та норм Божого права в подружних справах. Щоб не бути голословним, наведу кілька прикладів, в яких норми римського законодавства були незгідні з Божим правом та проти яких Церква гостро виступала аж до остаточної їх зміни: в римським праві батько мав право життя й смерті над дітьми, міг забити свою дочку, що допустилась чужоложства; чоловік міг смертю покарати свою чужоложну жінку; римське право накладало суворі кари на чужоложні жінки, а натомість не назначувало кари на чужоложних чоловіків, немов би тільки жінка була зобов'язана до подружжя вірності. Церква в своїм законодавстві обмежує владу чоловіка над жінкою, а батьків над дітьми, називає чоловіка вбивником, хоч би довершив вбивства на основі поваги цивільного права. Проти приписів цивільного права проповідує засаду рівності подругів, а передовсім в kwestії подружжя вірності.²

Коли король Англії Генрик VIII. (1529. р.) просив Папу Климента VII., щоб розв'язав його законне подружжя з Катериною Арагонською, Папа відкинув прохання, бо законне подружжя, згідне з нормами Божого права — нерозривне; також Папа Пій VII. відмовив прохання Наполеона I. в р. 1805., щоб уневажнити законне подружжя його брата Єроніма з американкою Петерс, що було заключене в церкві і подав за причину, що цього подружжя не може уневажнити не тому, що не має охоти, а тільки тому, що не має влади, бо норм Божого права про нерозривність законного подружжя Папа не міг змінити³. — Вірність Католицької Церкви засадам Христової науки та нормам Божого права була творча й вельми благодатна у розвою та наладнанню здорових, морально чистих та благородних відносин між подругами, в подружжю та родині з великою користю для суспільности, народу та держави, бо здоров'я й благородність основної клітини, себто подружжя, промінювало на цілу суспільність, нарід і державу. Тому вже св. Августин (354—430) міг у своїм 153. посланню писати проти закиду, що Христова наука є ворожа державі, такі слова: „Тому нехай ті, що називають Христову науку ворожою для держави, дадуть вояків таких, якими їм поручила бути Христова наука; нехай дадуть таких начальників провінції, таких мужів, таких жінок, таких батьків, таких дітей, таких панів, таких слуг, таких королів, таких суддів, таких врешті урядників державного скарбу, якими їм наказує бути християнська наука, і тоді нехай важуться назвати її воро-

¹ Див. Лев XIII. „Arcanum divinae sapientiae“ 10. II. 1880. § Attamen; Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 53—82, стор. 106—128, стор. 128—150.

² Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. pag. 126, 127.

³ Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 148, 149.

жою для держави; що більш, нехай не вагаються признати її за велике спасіння для держави, якщо її послухають¹. Тому й не диво, що влади Церкви над подружжям до часів реформації в XVI. ст. ніхто не оспорував.

Інакше представлялася опіка й влада держави над подружжям християн. Державна влада не тільки не все числилася з церковним правом у справах подружжя та родини, але нерідко нарушувала Боже право позитивне і природне. В тій опіці й владі держави над подружжям і родиною християн можна розрізнити три головні доби:

1) Доба переслідування християнства до медиолянського едикту 313. р.; тоді самотнім домінуючим правом у справах подружжя та родини було римське право, збудоване на поганських засадах, а Церква в подружніх справах християн реципувала норми римського права, що не противилися Божому праву та засадам Христової науки; в тій добі в державному праві не одна норма цивільного права була суперечна з Божим правом, а тим більш із церковним правом, як нпр. — правні норми про розводи. Навіть „*Lex Julia et Papia Poppaea*“ з часів імператора Августа, що довгий час нормувала подружні справи, видана для направи подружого та родинного життя в римській імперії, не знесла розводів, а карала тільки односторонні розводи, переведені без слушних причин, або з вини одного з подругів². Розводи були так поширені в добі поганського цесарства, що Тертуліян в 3. ст. по Христі в творі „*Apologeticus*“ 6 (M. P. L. I, 354) характеризує їх так: „*Repudium iam et votum est quasi matrimonii fructus*“, — або, іншими словами, вийти заміж значило стільки, що розвестися, бо розвід, це звичайний наслідок подружжя.

2) Доба від IV. ст. — XIV. ст. — це доба християнських цесарів та поширення християнства в Європі. Державне право в подружніх справах того часу знаменує сильний вплив засад Христової науки, а слідом за тим і церковного права. В цій добі в державах із християнським населенням домінуючим стає церковне право в подружніх справах і то не раз так далеко, що Церква нормує та розсуджує не тільки справи, що на основі слушного розподілу церковної і державної влади до її компетенції належать, себто справи подружого союзу та його кінцевих наслідків, але також маєткові справи подругів. Доказ на те — Устав Володимира Великого³.

3) Третя доба починається під впливом реформації в XVI. ст. та триває досі. Під впливом лібералістичних течій та проповіданої засади державної всемогутності (омніпотенції), що держава, як початок та джерело всякого права, має мати нічим необмежену владу, намагаються держави виєлімінувати владу й права Церкви в подружніх і родинних справах та підчинити подружжя й родину тільки державному праву. Щоправда, з огляду

¹ Див. А. А. S. XXI, 742.

² Див. Ks. Dr. Insadowski, op. cit. ст. 285.

³ Див. Ks. Dr. Grabowski, op. cit. ст. 137.

на сильну й вікову традицію церковного права в подружжях — держави користуються в своєму законодавстві в багатьох випадках матеріальними нормами церковного подружого права, що формально обов'язують як державні закони, але в державне подруже право вкрадаються постанови незгідні з природним та церковним правом, як нпр. — можливість розводів, та насилують совість католиків, як нпр. обов'язкові цивільні подружжя.

Голяндія вже 1580. р. ввела цивільні шлюби для католиків, в її сліди пішла Австрія за часів Йосифа II. 1793. р., опісля Франція за Наполеона 1803. р. Під теперішню пору є значне число держав із обов'язковим цивільним шлюбом та системою цивільного подружого права в самій Європі, а саме Голяндія, Іспанія, Люксембург, Німеччина, Португалія, Румунія, Світи, Швайцарія, Угорщина, Франція¹.

В цей спосіб у XIX. ст. витворився фактично дуалізм влади, церковної і державної, в подружжях справах, але не цей, що його диктує сама природа подружжя, як вище було сказано, що при ньому обі влади, церковна і державна, нормували та розсуджували тільки деякі приналежні собі матерії подружжя, але інший дуалізм, що при ньому державна влада, не зважаючи на таїнственний характер подружжя християн, присвоювала собі право нормувати та розсуджувати всі подружні справи християн з великою шкодою для самої установи подружжя, суспільности, народу й держави, нарушуючи в цей спосіб сферу діяльності та права Церкви щодо подружжя християн, як св. Тайни. Витворився стан і тепер існує в державах із обов'язковою цивільною системою подружого права, що католики принезолені подвійно діяти, зберігати подвійне, нераз собі суперечне подруже право, церковне й цивільне. Церква не могла зрезигнувати зо своєї компетенції, бо не може спроневеритися своєму покликанню кермувати справами духової натури, а держава, спираючись на неслухний засаді державної омніпотенції, вважала за необхідне кермувати всіма справами на державній території, отже й подружжями справами християн. Держава не признає церковного права в суспільних відносинах, а слідом за тим і подружжя, згідного з церковними законами, а Церква не може признавати чисто цивільних подруж із огляду на таїнственний характер подружжя християн.

Не треба багато говорити про шкідливі наслідки цього конфлікту двох законодавств у подружжях справах, як для подругів, так для самої установи подружжя, родини, а слідом за тим для суспільности, народу, держави й Церкви. Вистарчить згадати, що він з природною konieczністю мусить викликати роздвоєння в сумлінню громадянина католика, так що він не буде зберігати ані одного, ані другого права, ані церковного, ані державного, або тільки під примусом із страху перед карою одне з них збереже. Видима річ, що такий стан не може виробити в громадян поша-

¹ Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 152.

ну для права, таку конечну для розвою спільноти. — Такий стан підриває здорові основи подружжя, надані йому Творцем.

Цивільні подружжя — це із засади негачія релігійного елементу в подружжю, а зведені до звичайного цивільного контракту не мають вони тієї тривалости, що релігійні подружжя. Тому й держави з цивільними подружжями фактично впроваджують розводи. Коли італійський уряд в 1852. р., задумуючи видати закон про цивільні шлюби, звернувся до визначного професора берлінського університету, Савіного, протестанта, з проханням, щоб він висказав свій погляд у цій справі, Савіні відповів, що на його погляд цивільне подружжя, це дегенерація подружжя, бо поминає його релігійний елемент, а бере під увагу тільки правні чинники, через що веде до своєї природи до розводу¹. „А держава — пише о. Грабовський — що дозволяє на розводи, щоб ніби не вязати свободи громадян, тим самим узаконнює полігамію та порушує публичну приличність. Право, що дозволяє на розводи під позором загального добра, фактично робить кривду суспільності, бо ж ставить інтерес одиниці понад загальне добро“². Щоб як слід здати собі справу зо шкідливих наслідків для суспільности й держави з цивільних подруж та нерозлучних від них розводів, вистарчить вказати на подружжя й родинне життя в Совітах, про які до нас доходять тільки скупі, але які нерадісні вісті, на подружжя й родинне життя та моральний стан населення у Франції. Кодекс Наполеона 1803. впровадив був подружі розводи та вже 1816. р. французьке законодавство розводи знесло. В 1884. р. впроваджено знову розводи ніби для рятуння родинного життя у Франції від розпучливого положення, в яким воно через цивільні подружжя опинилося. Статистика вказує постійний зріст розводів у Франції перед війною, саме 1884. р. було 1657 розводів, в 1885. р. вже 4123, в кожному наступному році число розводів росте, а в 1913. р. доходить до цифри 16.335³. Розводи мають це до себе, що, раз признані правом, ширяться немов зараза та щораз більше розкладають родинне й суспільне життя, а оконечний їх наслідок — це моральна руїна населення та депопуляція держави, бо в парі з розводами йдуть звичайно й інші боляки подружого та родинного життя, як часті бездітні подружжя та зігнання плоду.

До руїни подружжя, родини, а в дальших наслідках суспільности, народу й держави мусить вести — з льогічною конечністю на основі права смерти, що про нього вже була згадка, — порушення порядку, установленого Божим правом. Таким порушенням щодо нашої проблеми — родина і держава — є всяке відхилення від слушного поділу компетенції Церкви й держави в подружжях і родинних справах, а саме, що подружжя християн як св. Тайна підлягає компетенції Церкви, щодо подружого союзу та його конечних наслідків, а чисто цивільні наслідки подруж-

¹ Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94. н. 6.

² Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94, 95.

³ Див. Ludwik Domański, op. cit. ст. 58, 65.

томністю свого ума перебороти високу інтелігенцію того дивака й не вважаючи на всі його технічні винаходи, видирає йому серед смертної загрози тайну гальванізованя людей-машин. Та, здається, з-поміж тих боєвичок врізуються в пам'ять читача не так ширше виведені постаті, як радніше одна епізодична постать, змальована ледве кількома скупими рисами. Це Саня в Кротевичевому романі. Вихована з Даньком у Притулку, належала до тих нечисленних винятків, що опісля подружились. У часі революційних боїв „вдвох лежать вони поруч, мовчки посилають куля за кулею ворогові“. Поцілений кулею Данько гине, а Саня серед бою пробує його винести на своїх плечах. А коли її стали досягати ворожі постріли, тоді вона „спокійно поклала трупа свого мужа, спокійно лягла за ним, як за прикриттям“ і почала відстрілюватись. „І припала, порізана кулями, Саня в останнє до друга — до мужа, споеднавши навіки свою кров із Даньковою... Отакую то пару покидьків, підібраних з вулиці, дав наш Притулок“.

І загалом поширеною постаттю в радянській літературі стає жінка на послугах революційної пропаганди, як ця гарна єврейка Єма в романі О. Досвітнього „Американці“ (1919), що перейшла революційні рухи ще за царської Росії, опинилась в Америці й у часі світової війни прибула в японське Токіо, щоб тут, як секретарка інтернаціонального бюро, підготовляти більшовицьке повстання не тільки в Росії, а й у цілому азійському Сході; обік неї виступає в цьому романі й консулева жінка корейського Сеулу, Ємілія, що із змученої життям без мети жінки стає під впливом кохання до більшовицького діяча Шергеля в ряди діяльних революціонерів у Далекому Сході.

Сюди належить і Ніна Георгіївна, чи властиво товаришка Оксана, в повісті Петра Панча „Голубі ешелони“ (1927), де з талановитою сатирою змальовано поїзд із розбитими останками української протибільшовицької армії, а в тому поїзді смілу більшовицьку агітаторку, що вспіла не тільки розкинути між військом відозви, але й видати тайни від української місії до Антанти — та при кінці читач не знає, чи Ніна, як агітаторка й шпигун, є реальним явищем, чи це тільки хороблива примара важко раненого сотника Лец-Отаманова.

Але й по другому боці протибільшовицькому, не бракує відважних жінок-шпигунок. Такою ми бачили вже вродливу Мері в Кириленковій повісті — вона, видавши очайдушною хитрістю більшовицьких бойовиків на розстріл, відважується залишитись у Радянській Україні, аж доки її не зрадила маленька записочка до її любчика; така є німкеня Фріда Шотер у виробничому романі Володимира Кузьміча „Крила“ (1927—1929) — вона веде шкідницьку працю в летунстві Радянської України; така є Ольга в Микитинковому романі „Ранок“ — вона, як ігуменя жіночого монастиря у Прилуччині, організує протибільшовицьку акцію.

Та не тільки жінка-революціонерка, що має за завдання руйнувати ворога, являється ідеалом в українській радянській повісті. Ми бачили, що Смоличева Сахно бажала б здобути

у Гальванеску тайни вищої агрономії для позитивного будівництва. І власне найновіші радянські повісті підкреслюють щораз виразніше тип жінки-будівничого комуністичного соціалізму, що передусім виконує плани п'ятилітки. Це — звичайно жінка з вищою освітою — жінка-інженер, як нпр. інженерка Кудрявець у романі Гордія Коцюби „Нові береги“ (1930—32), що, перейнявшись ідеєю будови гідроелектростанції у Дніпрелльстані, відривається для тієї праці навіть від любої дочки. Одначе найвиразнішу постань такої інженерки створила Н. Забіла у своєму „Тракторобуді“. Молода конструкторка залізобетонної групи при будові великої фабрики тракторів Галина — це наскрізь комсомолка-ударниця. Приватне, семейне життя є для неї тільки дуже побічним епізодом, головна основа її життя й уся спрямованість її гадок та волі — тракторне будівництво та життя в партії. Їй доручено провід у робочих проєктах допоміжних цехів у тракторобуді й додано їй до помочі трьох молодих людей.

„Галя невеличка й тоненька. В синій вовняній сукні, що високо відкриває сухі ноги в чорних панчохах — вона подібна до дівчинки-школярки, а не до поважного інженера. З круглого білого комірчика тонка шия трохи погордливо тримає темнорусаву, по хлопячому — коротко підстрижену голівку. Галя не красива, завжди наче стомлена, під великими сірими очима ледве помітно тінню лягли сині смуги. Тільки очі такі бадьорі, такі весело-молоді, що, глянувши на них, вже не вірили, щоб цій молоденькій дівчинці могло бути не вісімнадцять років, а дзядцять три“.

Коли Галиних товаришів лякає скорий термін закінчення роботи, Галина піддержує відважно їх духа. І даремно висловлюється про неї скептично Роленський:

— „Жінкам, та ще й таким молодим, як ви... все ж таки не зовсім підходить наша робота. Жінка — істота ніжніша, нервовіша за чоловіка, тим то їй більш личить мистецтво, театр, музика, а не чорнова буденна робота в будівельній конторі. Я, звичайно, не хочу відкинути ваших здібностей, вашої доброї, серйозної роботи, але все ж таки дозвольте мені... висловити свою думку: захоплення будівництвом (соціалістичним будівництвом!) інженерською роботою (дорога жінці!), це для вас тимчасове, й рано чи пізно — ви повернетесь до вашого справжнього призначення... — До горшків та пелюшок? — глузливо перепитала Галя... — Ви вульгаризуєте мої думки! — пересмикнув плечима Роленський. — Я просто не маю особливого бажання заводити дискусію на цю тему, — спокійно відповіла Галя, — і це з кількох причин: поперше, мені вже набридло доводити всім відомі істини про права жінки та й вас однаково не переспориш, подруге, зараз нема для цього часу, а потретє, я ще маю деякі причини суто особистого характеру, щоб не бажати говорити на цю тему.“

Одначе скептик Роленський мав частинно рацію: „причина суто особистого характеру“ та „горщики і пелюшки“ вплинули все ж на Галину роботу й під впливом тих сильних почувань вона сповнила небезпечну помилку в розрахунках конструкційних

плянів і тільки завдяки випадковій цю помилку виправили без надто великих витрат.

У тому самому „Тракторобуді“ робітниця при бетономішалці Лета Азарова так характеризує новітню жінку:

„Значить у першу чергу праця, комсомол, соціалістичне будівництво й світова революція. Потім — дитина. Потім — учоба... Так, значить, це потретьє, а вже потчетверте — всілякі мої особисті справи“.

Оце й теоретично повинна бути програма жіночої проблеми й на Радянській Україні.

V

Тому, як ми бачили, ідеал жінки зовсім змінюється супроти дореволюційних поглядів. У романі Івана Ле „Юхим Кудря“ сільський більшовицький діяч Данило закохується в гарній дівчині Одарці Кудря, що не вміла себе пошанувати й завдалась з офіцером протибільшовицької армії. Свою помилку пізнала вона аж тоді, коли виступили признаки небезпечної хвороби. Данило займився лікуванням легкодушної Одарки й закохався у ній, міркуючи:

„Данило навідувався до лікарні. Краса Одарчина, її журливий спокій чарували дуже істоту, загартовану в клетках бур часу. Настя (досьогочасна Данилова наречена), з її лагідним норовом та осілими селянськими турботами, набридла. Треба боротьби, треба колючих переживань, а не гладеньких любовців „під тихими хмарами“. А він не винен перед нею: на поцілунки відповідав тим же, а далі не йшов!... Ні, Настя не по йому. Одарка боролась за життя. Хоч за погане власницьке життя, але боролась. Перед Одаркою страшенна боротьба помсти за знівечене життя, за потрощену душу, а Настя... готова в перший ліпший момент лише стати матір'ю. І Данило з корінням вріс у мрійне кохання до Одарчиної боротьби. Нею треба керувати, її слід оздоровити, витягти з цього клясового багна, де промучилася вона вісімнадцять років“.

І коли Neosalvarsan вилікував Одарку, Данило заключає з нею шлюбний договір у комісаря. Оця романтика новітнього кохання має в собі, без сумніву, риси своєрідного суспільного героїзму, хоч вона зовсім порушує етичні погляди звичайної людини. Але це спроба — і то спроба у великому стилі — розв'язати одне з найболючіших питань людства: вможливити поворот до правильного суспільного життя — жінкам, що скотилися на саме дно деморалізації й скалічили себе морально і фізично. Данило пішов задалеко у своїх міркуваннях: він поставив вище розкаю, та все таки розпутну грішницю навіть від доброї матері — але дати спромогу такій грішниці зрегабілізувати себе шляхом повного духового переродження — це справа, що заслугує на поважну увагу. І тому такі теми доволі поширені в радянській літературі. Нпр. у повісті М. Ледянка „В імлі позолоченій“ (1929) Клара, бажаючи рятувати свого милого, дозволяє себе поцілувати розпусному акціонерів Ліній й відпокутовує це також

страшною недугою, але в Швейцарії її скоро вилікують, а більшовицький бойовик Матвій Столяров одружується з нею, бо:

„Бідна моя... Відштовхнути, коли біда... Кларо!“ Ось „так одружився Матвій Столяров, що його в дитинстві називали Ваню, що колись йому були блискучі гори, а за вихователя місто із закуреними вежами на березі брудного моря і вязниці російські! Той Столяров, що перший приніс на рудні слово — Товариш“.

У зв'язку з такими поглядами підкреслюється часто й героїзм вуличних дівчат у революційних боротьбах. Уже між Шкурупієві батальйонерки попадають вуличні дівчата з міського „сальону“, а одна з них, Франя, стає навіть приятелькою-повірницею добре вихованої Жанни та визначається разом із нею в наступі на багнети. В Забіліному „Тракторобуді“ вулична дівчина Катря Полякова вступає як робітниця до комунки на будівництві та доносить до ДПУ про шкідницьку роботу в тому будівництві, після чого вона перероджується на корисну громадянку в комсомолі. Так перероджується й Катя у згаданому Ледянковому романі — ця остання жінка між шахтарями почуває в собі відразу людську гідність, як тільки Трохим запропонував їй допомогу ув'язненим шахтарям-революціонерам.

І хіба єдиний сумнів у неї:

„А хіба я можу? Дурна... Отака... Чого дурна... А що така, то хіба ти винна? А допомогти можеш. Ти з робочих, ти — наша... Слухай сюди, Катю... Вдячно подивилася — всі казали на неї „Катька“, з різними додатками, гидкими, болючими“. Коли ж їй обіцяють за те гроші, вона відмовляється від заплати: — „Та я й без грошей... Я... Невже я... Господи! Невже не буду пропаша!“

Порівняймо з цією постаттю іншу жінку, також тиху героїню, але в іншому розумінні, в тому самому романі. Це зовсім прибита безвихідним горем Марта, жінка немилосердного розпусника Хоми Опаренка, що покинув її у важкій недозі разом із дітьми на голодне горе, а сам знайшов собі іншу. І ось ця безсила мучениця зважується для добра своїх дітей на добровільну смерть.

„У Марти настирлива думка — як помре, візьме Хома дітей до себе... Їм буде краще... Їй же яке життя... Фершал увесь час нагадував за тепло. Розчинила двері й стояла боса в одній сорочці на порозі... Одягав мороз льодову одягу на розпалене тіло... — Марто, що ти?! — схопилася Ярина, прокинувшись од холоду. — Та води... — Куди ж ти пішла! Шарпнула з порога. Померла Марта... Ніхто не знав думок і переживань тихої, затурканої жінки... Забрав Опаренко дітей“.

Але чим така глибина безмежної матерньої любови — супроти голосистих революційних діячок?

Оті дівчата з вулиці — це, здається, єдині виразні й плястичні жіночі постаті з-поміж міського та робітничого пролетаріату, що на них спромоглась досі українська радянська повість. Майже все вони наділені романтичними рисами: причиною їх

упадку є майже все важка матеріальна безрадність, несамостійність у житті та брак життєвого досвіду; майже все під маскою цинізму жевріють у них кращі людські почування; майже все хочуть вони видобутись до іншого, кориснішого життя. З того боку найтрагічніша є доля дівчини, прозваної Зайчиком, у Копиленковому „Визволенні“. Зовсім недосвідня сільська дівчина попадається в незнане собі велике місто, де її прибирають до рук несумлінні люди та спихають на дно суспільного болота. Та вона сповняє свою мрію: видобувається якось і пробує вчитись. Та коли власне тоді скривдив її тяжко на честі брутальний студент, — Зайчик кидається під трамвай. Сільська жертва здеморалізованого міста, як колись у Мирного. Не така вже трагічна постать Ніни Сергіївни в замітній повісті А. Любченка „Образ“. Вона, дівчина з вулиці, вийшла заміж за урядовця Кости й постановила забути на попереднє життя й стати „справжньою“ людиною. Тому вона відчула як велику образу, коли Кость, допустившись грошових зловживань на гру в карти, домагався від неї, щоб вона для поладнання справи стала полюбовницею його начальника. Ніна, вражена таким торгом, ударила в лице Костевого начальника й знову пішла на вулицю. Подекуди зближена до таких постатей і Зоська з роману В. Підмогильного „Місто“; вона не вуличниця, але стрінувшись із письменником Степаном Радченком, вона радіє в дитячій наївності, уладжуючи собі сходини з ним. Але коли Степан раз запропонував їй поважно подружжя, а на другий день, злякавшись одноманітності й нудоти довгого спільного життя, легкодушно відмовився від учорашнього наміру, Зоська, — ота весела, безтурботна дівчина — кінчить самогубством.

Поза тільки що згаданими типами не створила ще українська радянська повість виразно зарисованої постаті ані міської, ані робітничої пролетарки (з винятком згаданих інтелігентних, або напівінтелігентних комсомолок). Навпаки, жіночі постаті із робітничої верстви все якісь невикінчені, або змальовані ледве кількома, дуже загальними й трафаретними рисами. Такі є всі жінки-робітниці нпр. у великому романічному циклі життя углекопів у Ледянка: „На-гора“, „В імлі позолочений“ (1929), „Всі на-гора-а-а“, де розказано про революційні рухи між углекопами від 1905 р. аж до більшовицьких часів.

Робітничому жіноцтву припали тут тільки дуже підрядні ролі і навіть постать вагонеткової відкотниці Уляни, що згадується ще найчастіше, вийшла зовсім неясна та нецікава. Автор надто скоро переходить до панського чи інтелігентного жіноцтва й так жінка-робітниця відступає в тінь. Те саме треба сказати й про Поліщуківу „повість“ із життя Донбасу, де, за словами самого автора, все жіноцтво говорить по-українськи. І тому тим більшу шкоду відчуває читач, коли автор так мало говорить нам про ту дівчину-відкотницю, що розмовою з нею він і починає свою „повість“. Це „приємна пружава дівчина, якесь арифметичне середнє

поміж комсомолкою з шахти і так званою запашною квіткою українського стелу“.

Вже короткою розмовою з вами здобуває вона вашу симпатію, бо

„ви здогадуєтесь, що то ви їдете із звичайними людьми до живих звичайних людей, що мають душу й тіло й різні прості запитання, а не до якихось механізмів, що крешуть одні іскри діла й ідеології, як про це незмінно пише багато наших письменників високого стибу“.

На жаль, Поліщук сам пішов аж надто за тими письменниками „високого стибу“ і замість мистецького твору дав нам агітаційний опис Донбасу та його заводів. Серед того зникає скоро оця цікава дівчина й хоч бачимо її ще раз при роботі — то й це триває надто коротко й не дає нам ясного образу, що зображує її як людину.

(Далі буде)

Ле. Семенів

СТАРІСТЬ „ОРФЕЯ“

У Франції, в Тіжері заложено новий „Дім відпочинку“, що має вельми зворушливий характер. Призначений той дім для старих музиків. П. Шарпантіє*, славний автор „Люїзи“, буде вітати в цім домі як господар тих артистів, які з власного досвіду знають, що це жорстокість долі мистця та невдячність до нього „шановної публіки“.

Легко вгадати, як численні будуть ці гості. Особливо в теперішній добі, коли „цикади“ всіх країв і всіх народів так гостро терплять від холоднечі, а „мурачки“ менш, як коли інде, схильні підпомогти необачним співакам.

Цей гарний чин — допомогти старим музикам, спертій на незвичайно малий бюджет, що його береже знаний бандурист М. Дюпюї. Щоправда, тільки „кілька дрібних зерняток“ потрібно для підтримання бідних „цикад“. Але ж ті „зернятка“ треба зібрати.

Більші і менші рантіє, багаті фабриканти, купці, фінансисти, урядники, великі й малі! Чи приходило вам колись на думку, що таке старість мистця взагалі? Знаю, знайдеться між вами багато таких, що скажуть у відповідь, ніби мистець — розпещена дитина долі. Інші запевнятимуть, що він богема, яка занадто розтринькує матеріяльні вартості, не вміє цінити гроша тоді, коли до нього сама йде заможність чи багатство, що мистці занадто гордують, або щонайменш — не зважають на чесноти, які забезпечують людям спокійну й шановну старість. Отож, вони

* Ш. Шарпантіє, — визначний композитор, найбільший сучасний знавець музики, найславніший французький музичний критик, великий amator української пісні, який признався, що за все своє життя був абсолютно вдоволений тільки з музичної чинності Української Республіканської Капелі проф. О. Кошиця.

самі собі приготують смутні старі літа! Коли б, мовляв, мистці робили, „як усі“, тобто провадили життя ощадне, складали гріш до гроша, й таким чином забезпечили собі той, бодай малесенький капітал, який за ціле життя нагромаджують усі дбайливі й обачні працівники, то не мали б чого на старі коліна простягати руку по ласкавий хліб.

Одначе тяжко грішать ті, що так думають! Бож долю мистця ніяк не можна рівняти з долею всякої іншої людини.

Талант — це страшний дар, що його дістають деякі молоді істоти. Геній, так сказати б — це висока ненормальність. Є це гіпертрофія деяких клітин, є це інтелект і почування, що зовсім інакше діють, як у людей нормальних. Якщо до цього питання поставитись трохи філософічно, то можна сказати, що мистець — це істота „хвора від народження“. От так, як буває хтось із вродженою туберкульозом, чи вродженою серцевою вадою:

Організм мистця має здібності, щоб проникати в сфери, замкнені для решти людей. А життям проходить мистець, немов би в гіпнозі. Ця ж гіпноза не дозволяє йому боронитись перед небезпеками, чи вживати зброї, якої вживають усі інші люди, що живуть з очима „розплющеними“ на всі щоденні дрібниці. Для такої боротьби мистець спараліжований своїм талантом. Стоячи на роздоріжжі між мріями й дійсністю, — мистець не може надто довго дотикатись до реальности, не зраджуючи своє покликання й призначення, що є його „життєвим обов'язком“. Мистець повинен, ні, мусить ширяти понад життям, літати у вишинах. Якщо ж він складе свої крила і злине на землю, щоб жити її клопатами, — тоді вже він — не мистець! Якщо мистець хоче створити щось велике, він повинен, він мусить відмовитись від обережності, обачности, практичности...

Якби він прислухався до порад „здорового розуму“, — мусів би пристосуватись, підлабузнюватись до смаків широких мас, широкої „публики“. Мусів би будь-що-будь подобатись їй. І тоді з мистця перетвориться у платного наймита.

Чи ж справді таке призначення таланту? Навіть із становища „соціального“? Чи ж не є обов'язком і призначенням мистецького хисту бути піонером, будителем, дослідником невідомого, незнаного, летуном, що летить до нових обріїв?

Мистець раз-у-раз і безупинно стає до бою — до бою азартного, що в ньому йде про все його існування! До бою з опінією, якій він повинен не подобатись, бо ж опінію творять сірі маси „золотої середности“. Він дратує своїх сучасників, бо ж він йде далеко попереду їх. Не тільки йде, але ж їх млявих, ослаплх і байдужих, приневолює, щоб вони доганяли його, що йде все вперед і вперед, дорогою поступу й досконалости.

Все це ніяк не сприяє розвитку фінансових здібностей. Все це ніяк не вязється з властивостями, завдяки яким заповняється вкладковими нотатками його книжечка з каси ощадности.

Так мистець зближається до старих літ, не мавши часу, не здогадавшись подумати про щось інше, як його прегарна місія,

що захоплювала й пняла його. Але ж... і перешкоджала йому думати про своє існування.

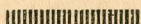
І от, зненацька відкриває він, що все своє життя прожив не для себе, тільки для інших, для людства. А це йому відразу ж виткнуть, закинуть тупо й злобливо та покинуть його на поталу злидням в ім'я чесноти, що про її існування він ніколи й не догадувався...

От про що мусить говорити дімок у Тіжері.

Мистці мають право до нас. Якщо ставимо „Кальварії“ — лічниці й захисти для калік, сліпонароджених, спараліжованих, невилічно-хорих, що нічого не дали нам, а всього вимагають від нас, — тож наскільки більше зобов'язані ми подбати про тих, що відкривають нам нові, широкі обрії, провадять до нових світів думки й уяви та прославляють наймення своєї нації?!

Коли вкладаємо ліру в руки музики, щоб він чарував нас у наших земних журбах, — тож належиться йому принаймні наша поміч, коли ті надхнені його руки слабнуть! Так! Ми маємо повинність, маємо обов'язки супроти тих, що кормили наші душі красою й ідеалами!

З французької мови Н. Ч.

РЕЦЕНЗІЇ.

О. Ржепецька: Вічне полумя. Оповідання. „Українська Бібліотека“ ч. 47, вид. І. Тиктором. Львів 1936, 16^о, стор. 128.

Вийшла недавно книжка оповідань О. Ржепецької, письменниці розмірно мало відомої, хоч її твори віддавна читають на українському літературному ґрунті. Книжка називається „Вічне полумя“ і має чорну окладинку з червоними, горючими серцями. — Цей характеризує до деякої міри — не так цілу книжку, як головню перше оповідання п. з. „Манівцями“. Справді, безнадійний, чорний песимізм огортає душу, коли прочитати це оповідання. Кокетерія, змисли, безнадія, цинізм і самогубство — ось риси, які можна вчитати з портрету нещасної героїні, змалюваної в цьому понурому творі. Понурому не тільки тому, що в ньому змалювані страхітливі глибини душі жінки — демона, але головню тому, що авторка не вважає за відповідне зазначити своє критичне становище до психіки і до вчинків своєї героїні. Страшне обвинувачення, кинене жінкою на жінку — не знаходить моральної площини, на якій авторка підпорядкувала б його моральним критеріям. Сам наголовок оповідання „Манівцями“? На мою думку, це замало.

Лектура першого оповідання настроює читача з моральним стрижнем неприхильно до авторки. Після того — другим оповіданням „Невгасима лялпгада“ авторка робить нам приємну несподіванку. Так, як у оповіданні „Манівцями“ знайшли свій вираз чорні сторінки характеру жінки, — так у цьому другому оповіданні стоїть перед нами жіноча душа в повній красі своєї білості. Вірність — пахуча квітка жіночості в найкращому розумінні — це мотив оповідання. Вірність аж до гробу, ов'яла ніжними пахощами бозу.

Вкінці в третьому оповіданні п. з. „Любов артиста“ авторка хоче дати щось ніби синтезу негативів і позитивів жіночості. Ця синтеза втілюється в особі Еви. Але як кожне втілення такої придуманної синтези — так і Ева стає типом неживим, паперовим та прикрим у своїм нахилі до абстрактного схематизування життя. А при цьому — типом непозбавленим фальшу. Бо хто нам заручить, чи головні рушії її вчинків це абстрактна фікція-ідея — чи туга за багатцем і за автомобілем?

На загал, книжка Ржепецької робить нерівне вражіння. На кожному кроці, в кожій подробиці видно, що авторка належить до тієї генерації нашої інтелігенції, що виховалася на „ідеалах“ минулого століття — і тому є в книжці чимало неприемлимих думок, ідей та образів, і то навіть у найкращому оповіданні. „Невгасима лямпада“. Справедливість наказує признати, що при цьому авторка виявляє чималий літературний хист і почуття такту, виросшене на ґрунті нефальшованої інтелігенції. Але все ж таки чогось не достає. І то чогось, що не дається схопити в рамки розумових понять — але що проте — найважливіше.

М. 2.

Василь Королів-Старий: Зух-Клаповух та Роман Лопух, чарівна казка з рисунками автора. Передмова о. Назарка, ЧСВВ. Бібліотечка „Нашого Приятеля“, випуск 9., Львів, 1936, 16⁰

Свою нову книжечку зробив Шановний Автор (про нього дивні статтю в 9. ч. „Дзвонів“) українській дитворі милий, а водночас корисний дарунок. Знаючи психіку дитини та її замилювання до незвичайних пригод, автор не щадить у своїй казці всяких дивовиж: поганенька собака перекидається то в коня, то в слона, то врешті виявляється, що це не пес, не кінь і не слон, а людина, молодий гетьманенко, що покутує за свої провини. Молоденький читає, розцікавлений, з напругою стежитиме за розвитком „чарівної“ акції, а в тому ж часі в його душу непомітно западуть здорові зерна християнських чеснот: милосердя, любови ближнього, саможертви... Бо про них саме, про ці чесноти, йде в казці. Герой казки, молодий хлопець Роман, служить трьом старцям-калікам, бо добре серце не дозволяє йому кинути їх на поталу долі. Він милосердиться й над страшною потворою, як пізніш виявляється — собакою, та зеднує собі її прихильність і вдяку. Ця собака, головний герой казки Зух-Клаповух, це як ми вже згадали, заклятий гетьманенко, що в такому вигляді покутує свої давні провини:

„Він за те став псом жебрачим,
За те жив в сажі свинячим,
Що собаками старців
Він цькував, немов зайців“.

Спокутувавши той гріх добрими вчинками, гетьманенко знову став людиною, але вже зовсім іншою вдачі, а при тому зберіг вдячність для Провидіння за те, що терпіннями та злиднями довело його до пізнання своїх хиб.

До плюсів книжечки треба зачислити гарну мову й доволі гладкий вірш. До дуже рідких винятків належить *licentia poetica* в роді „Ромцю в очі заглядає“, замість „Ромцею“. В галицькому виданні добре було дати наголоси на словах, що їх галицька дитина напевне зле читатиме й поспеє через те ритм, нпр. зараз у перших віршах:

„У байраці між горами
Притулилась між горбами
Вся обдерта догога
Хатка вбога та мала“.

Галицький чатач читатиме: „байраці“, „горами“ і „догога“. При цій нагоді насувається думка, чи не доцільно було б усі твори, писані вязаною мовою, призначені для ширшого загалу, друкувати з наголосами. Школа, а зокрема польська школа, не навчить дітей читати український тонічний вірш, бо в польській поезії ритм не грає такої важної ролі, при скажених йому на передостаннім складі наголосі. Тому інколи жах бере слухати, як на якомунебудь провінціальному концерті деклямують поезії.

Книжечку прикрашують рисунки самого автора. Це тим більш цінне, що бачимо, як сам автор узяв собі описувати собою сцени. Не погодилися б ми хіба з „портретом“ самого Клаповуха (на 13. ст.), в котрого бачимо щоправда довгі, але гострокінчасті догори вуха, а не, як на це вказувала б назва, клапаті, себто обвислі вдолину. Та молоді читачі й читачки напевне не звернуть уваги на ту маленьку непослідовність,

а якщо й звернуть, то вибачать її рисівникові, а саму книжечку читатимуть із таким захопленням, як колись „Лиса Микиту“, чи „Абу-Касимові капці“.

ю. р.

Василь Масютин: Два з одного. Повість. Частина I. Львів 1936. Бібліотека „Діла“ ч. 7., 8^о Стор. 170.

Хоч в останній хвилині довідуємося, що саме вийшла вже і друга частина цієї повісті — то з технічних причин обмежуємося покищо до рецензування самої першої частини. Це можемо зробити тим більше, що на нашу думку, хоч би друга частина цього твору мала навіть зовсім відмінний від першої тон і характер — це не могло б змінити нашого становища до першої частини; характеристичні риси тої першої частини настільки негативні, що не можемо ні на хвилину залишити її без осуду.

Ця книжка Масютини — це спроба фантастичної, чи радніше утопійної повісті. В цьому факті, розуміється, нема нічого злого; навпаки, такої літератури нам потрібно. Але коли взяти під увагу літературно-мистецький і моральний рівень тієї книжки — то жах збирає на думку, що така неталановита, брукова макулатура виходить у нас друком, і то не в якомунебудь видавництві, — та що критик, якого довго вважали в нас за одинокого поважного „спеца“ від літератури, д-р. М. Рудницький, у відповідь на рецензію в „Меті“ боронить ту безвартну й шкідливу книжку, як таку, що її „можна вважати за одну з найцікавіших появ наших останніх літ“. (гл. „Діло“ ч. 270).

Погляньмо ж, що це за така „одна з найцікавіших появ“ у розумінні „найліпшого нашого літературознавця“:

Перша частина твору Масютини оповідає про те, як учений лікар Ошурків з двох половин трупа виплекує дві ідентичні живі особи. Ось це й є, на думку цитованого вгорі критика, помисл, який „приваблює увагу не тільки читача, але й неодного ученого“. А ми гадаємо, що такий примітивний, наївний і несмачний помисл може „приваблювати увагу“ не учених і не здорово думаючих читачів, тільки хіба критиків, які вважають за відповідне такий твір друкувати у поважному видавництві. Бо науково-утопійний помисл у літературному творі тільки тоді може сповняти додатну естетичну функцію, коли він оснований на фаховому перестудюванні фактичних передумов, або бодай коли він не позбавлений елементів психологічної правдоподібності. Тієї засади трималися всі поважні автори утопійних чи фантастичних повістей, як Верн, чи Едгар По, чи Велс і ін. А з хвилиною, коли хто з таких авторів не хотів респектувати тієї засади — він сховався до рівня писаки безвартісних брукових „сензацій“ третьої класи. І таке трапилося, на жаль, В. Масютинові.

Але у Масютини річ не тільки в фальшовому, естетично безвартному помислі. Також його літературне переведення стоїть на зовсім низькому рівні. Композиція твору, якщо так можна висловитися, жахливо „безформна“, розпливчата (маркантний приклад — велика вставка на стор. 101 — 141, і багато інших композиційних хиб), фантазія незвичайно вбога (у фантастичній повісті!), психологічне „поглиблення“ незвичайно плитке, а про якусь поетичність вислову й інтенсивність чуттєвого змісту не може бути й мови. До поважного обниження естетичної вартости твору належать крім того ще несмачні, грубо немистецькі подробиці безглузвих „експериментів“ такі як ось напр.:

„Потім підійшов до Новицького й взявши його під пахви, без надзвичайного зусилля, переніс горішню частину кадовба до стола. Тут цю частину кадовба поставив у миску так, що вона зрізом міцно приставала до вогкої підстави з вати і до густо скрученої гази“. (9). „Поруч, наче частина озброєння, або непотрібного одягу, сиділа друга половина.“ (10). „Через валець ішов мотуз і Новицького можна було підіймати та опускати. Під ним стояла мидниця. Те місце, куди ножем пройшов розпечений дріт, було тепер покрите драглюватою масою, в яку втиналися червоні жилки. Два горбики, наче козяче вимя, звисали в долину. В них можна було помітити білуваті форми. Між горбиками йшла гумова рурка, яка звисала зовсім, як хвіст. (35). „Оба Павли Івановичі потребували їсти — і той, що висів над мид-

ницею, і той, що сидів на гумовому кружку. Спочатку справа корму була дещо утруднена З довшнім Павлом Івановичем шло простіше: в розрізаний кориний провід, що наче кратер маленького вулькану перевічував рожевий, дряглуватий горбок, що виріс на врізі, — Ошурків вливав у ліжку кормову речовину і безголовий Павло Іванович покійно приймав усе, що йому давали. Він поступав, так, як усі люди: приймав, травив і віддавав. Харч виходив йому на здоров'я. На виду він був ситий. А горбок, яким закінчувався кадовб, і який мав два, мов недорозвинуті крильця, що виставили з боків, мав якусь подразнено-здорову рожевість. (38).

„Коли м'ясисті наростки, що на зрізі вирости тризубком, почали, змінюючись, бути похожі — середній на голову, бічні на руки, тоді Андрій Іванович мусів себе так добре примусити, щоб діткнутись до того м'яса, що пахло якоюсь дразливою вогкістю“. (153). „Коли врешті Фрол Микитич побачив те, що було треба бачити, він зрозумів, що йому доктор наказував і зрозумів звідкіля несеться сморід людських відходів, який так його вразив. Плоске, шкляне горнятко, де лежали жмутки вати, було запаскуджене“. (159). „Одного разу Ошурків вернувся в лабораторію. І застав Павла Івановича, як цей, витарабанившись на стіл, виконував найпоганішу надібність. І робив це у шклянну посудину, де доктор беріг здобутки багатомісячних дослідів, які він почав іще перед подією з Новицьким і яким надавав велике значіння“. (163).

Про стиль і мову книжки не говоримо, бо вони, гадаємо, не належать авторів, який мабуть не опановує української мови — тільки незваному перекладачеві з чужомовного оригіналу. (До речі — в цьому зв'язку комічно виглядає такий погляд згаданого Масютиного оборонця: „Іноколи прокидається серед нас теж питання: чи не можнаб дечого з нашої найновішої літератури перекласти на чужі мови? Коли є в нас такі твори, то не багато з них моглоб своєю зрілістю рівнятися із повістю Масютина“.

Характеристика, яку ми подали вгорі, ґрунтована на фактах, які є евідентні для кожного інтелігентного чоловіка, що відважиться прочитати цей том до кінця. Щось інше може твердити хіба тільки хтось у високій мірі сторонничий.

А тепер ще одна дуже важна справа; моральний бік твору. Щоб не стягнути на себе закиду тенденційності, оперуватимемо тут виключно цитатами, — зазначаючи, що описані в них „сценки“ і „картини“ автор подає без слова безпосереднього осуду, у строго реферуєчій, реалістичній тоні. Отож прошу:

„Ще в одній ділянці сите та пещене тіло Новицького диктувало свою державну волю слухняному господареві — у зносинах з жінками“. (101). „Цікавість до любовних насолод так сильно прокинулася в ньому, що коли з його соромязливості раніше глузували приятелі, він почав дивувати всіх від того року. При розв'язаних розмовах він не тільки, що не червонів, а сам, зрідка, докидав своє слово. Його завжди виявляли таке освідомлення, що дехто з його приятелів, якого просвітили феї Фундуклеївської, малої Софійської та інших закутків, ці спеціалісти слухали Новицького, лиш головами покручували і між собою говорили: Оце так зух“. (107—8). „Збенетежена, мнучи в руках беріжок скатертини, Катря призналася, що вона — коли не помиляється — повинна стати матір'ю. Сказавши це, вона глянула на Новицького. Він насупився і закусив губу. Це в ніякому випадку не входило в його обрахунки, про можливість цього він забув і найменше цього хотів. — Ти цьому не рад? — спитала дівчина. — Хтож цьому може бути радий? — вирвалось йому...“ (135—6). „— Знаєш що, Катрюсю, — притишеним голосом почав Новицький. — Це, знаєш, сталося так несподівано... треба б якось це... зліквідувати. — Що ж ви, Павле Івановичу, хочете? — Треба, щоб ти поговорила з практичною почитуюю. Словом: треба позбутися цього, — з трудом сказав він“. (136—7). „Він прийшов у кухню. Кухарка Настя ворухнулася і прокинулася від шелесту і яскравого світла засвіченої лампи. Хвилину вона дивилася, то прижмурюючи очі, то протираючи повіки, і спитала: — Як ви прийшли сюди зачимось таким... то не на таку попали, — почала вона якимсь надійним тоном“. (166). „— Дістань бабу, — непогамовано наполягав Новицький. Потім

ухопив Фрола Микитича за руку і притягав його до себе, прохальним зором дивився на нього, захлистуючись від надмірної слини... Та Новицький все більше був роздрознений. Він тісно стискав коліна і пускаючи очі в стовп, повторяв те саме. Зненацька він перестав бурмотіти і якось втих, злегка тремтючи і позіхаючи". (169—70).

А вже вершком цинізму повісти і гарною ілюстрацією до твердження д-ра М. Рудницького про релігійність В. Масютиня та про надихання „глибшою релігійною вірою“ його книжки, є ось яке місце:

„Буває, що нечистий так і шепче: „Глянь одним оком на жіночу приману, від неї ж люблю і радісно на серці стає“. На сповіді питав я про це панотця. Цей теж говорить, а й про себе сказав, — що всі ми люди і слабі буваємо. Буває, вийде із хрестом, стоїть закривши очі; аж тут підійде до нього, каже, жінка з гарним личком і враз — тілесні думки та ще й у храмі Божім так і обступлять його... А коли спустить очі і додолу стане дивитися, тоді ще гірше...“ — Егеж, коли баба в груденятами, мов гарбузи — баснув Павло Іванович і затер колінами“ (168).

Думаємо, що ці численні, але далеко не всі того роду цитати, вистарчать кожному на те, щоб створити собі образ тої нездорової моральної атмосфери, в яку стягає читача автор першого тому книжки „Два з одного“. Згадуваний оборонець В. Масютиня як „людини наскрізь релігійної“ може нам пояснити, чи він вважає за можливе, щоб людина насправду релігійна писала такі речі? Про цю „релігійну“ основну ідею, яка, мовляв, робить цей твір Масютиня позитивним у релігійно-моральному сенсі, зможемо дещо сказати щойно познайомившись з другим томом, — бо в першому виразних слідів такої „ідеї“ напевно не добачить ніюдин безсторонній читач, — хоч би який „образований“ і очитаний. І навіть у випадку, коли б якась позитивна ідея насправду з належною силою виступила в другому томі — то вона ні на йоту не змінить брукового, нездорового характеру першого тому.

В. Масютин, як відомо, є визначний діячем образотворчого мистецтва. А у нас тепер завелася мода, що пластики починають себе вважати і письменниками. Релятивний літературний успіх С. Гордіньського щораз частіше їх спокушає до шукання письменницьких лаврів: згадати б хоч Гаврилюка, Смольського, або й Ласовського та інших. І нічого в цьому злого. Але панове пластики не повинні забувати, що добрий маляр чи графік не є вже тим самим добрим письменником, бо і в літературі треба окремого роду таланту та опанування письменницької техніки. А цього мабуть не розуміє м. ін. В. Масютин.

Є таке стареньке оповідання Г. Квітки про салдаський портрет. Всі його знаємо. Та деяким нашим „найліпшим письменникам між малярями“ не шкодило б відсвіжити собі його в пам'яті.

М. 2.

Уляна Кравченко: *Спогади учительки*. Коломия 1936. Накладом „Загальної Книгозбірні“. Стор. 155—312, 16^о.

Невеличка книжечка, чепурно видана невтомним Дм. Николишином, це частина особистих спогадів званої поетки німецького походження, Уляни Кравченко (Юлії Швайдер-Нементовської), поетки й невтомної робітниці на педагогічному полі.

Добре роблять заслужені одиниці, що на схилку віку подають свою автобіографію, чи спогади зо свого життя. В нашому письменстві, на жаль, ще мало такої літератури. А такі твори, як нпр. Чикаленкові „Спогади“ та „Щоденник“ дають звичайно історію культури епохи, зв'язаної з автором. Таким вирізком із історії нашої галицької мізерії II. пол. XIX ст. є саме спогади У. Кравченко. Це властиво опис двох початкових років учительювання поетки. Дебют адептики вчительського звання в Бібрці з початком 80 рр. XIX ст. (1881/82 1884/85), навіяний піетизмом сильно індивідуальної одиниці, що зо своєрідною німецькою консеквентністю й невтомністю, немов І. Франко, крок за кроком своєю муравлиною працею серед шкільної діяльності здобувала для неї освіти, віддавала їй увесь труд своїх молодечих сил.

У спогадах знаходимо прегарно схоплену ілюстрацію нашого вселюдного (чи народнього шкільництва) вище згаданих років, а саме мало-

освічене й недбале вчителство провінціального містечка, його польовізаторську працю, а при тім крайнє філістерство, снобізм та неуцтво й нелюдяність супроти шкільної молоді. Тут зустрічаємо такі типи, як поганого псевдо-службіста управителя, далі інтриганта Гордієнка, що навіть бавиться в поета й журналіста, або здеморалізованого Гутівського, то знову сантиментального Вертера Супруна, чи зманеровану кокетку Маню. Все те люди, що не усвідомляють собі свого завдання, навчання для них — мука, а молодь — ворог, голода, хама, що не варті доброго серця, а радніше бука. В таку „компанію“ попадає молоденька вчителька ідеалістка, що з повною посвятою займається працею над дітьми, лагідним і тактовним поступованням здобуває у них привязання до себе і признання у їхніх батьків та кількох щирих друзів, як о. Дзеровича та бурмістра міщанина-українця. Однак за посвяту для школи й народу мусить — після трьох літ служби, де здобула собі признання громадянства і зрозуміння в управителя школи, — перейти на препогану посаду на селі „для добра школи“.

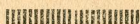
Читає „Спогадів“ клонить голову перед цією ідейною одиницею, незвичайно читаною, інтелігентною, що на тодішні часи була білим круком серед нашого суспільства, як жінка вчителька—із європейським світоглядом. Треба подивляти її працьовитість і вміння жити серед важких обставин маломістечкової псевдосметанки, відвагу ставити опір інтригам серед співтоваришів, силу волі перебороти всякі незгоди. Саме життя навчило авторку тих прикмет: „Бачу, що життя кепкує собі з моєї матури, з відомостей, придбаних із книжок. Тепер готовлюся до другої матури — матури духа: щоб був він — мій дух, — гнучкий та бистрий, передбачливий та всеобіймущий“.

„Життя показує нам обовязки супроти суспільности, свого народу, готуючись складати іспит зрілості з доброти серця. Чи здібне воно перебити вогневу пробу, чи здібне до жертви особистого шастя в користь загалу... Практикуймо, складаймо іспит — аж до докторату!“... (178).

„Милий мені спокій, та наймиліша правда“. (179). В тих часах поетка, як учителька, вміє знайти корисні способи навчання, щоб заінтересувати молодь наукою й зміцнити національну свідомість. Та за це жде її нібито аванс, а властиво великі муки — перенесення до села Стоків, де нема шкільного будинку, а науку мусить починати вчителька в старій дряній ліпнянці біля цвинтаря. Це все для „добра школи“, а в дійсності через інтригу й доноси. Хоч до невзгодин долучається велике страждання вчительки — смерть дорогої матері й самотність, проте вона не піддається біді: „Чи й я маю боятися невзгодин та думати про себе? Ні! Це було б відступством від ідеї освіти, сповеністю — ні, ніколи!“ (287).

Книжечку читається не як спогади, а як цікаву, часами сензаційну (типи пані комісарової й її доньки) повість.

Л.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ.

Тесца, Ч. 10 с. р. пише (в перекладі): „Кожний віруючий запитає, чому Бог допускає до таких профанацій (комуністичні виступи в Іспанії), що жахають до глибин кожного католика. Аджеж ті профанації атеїстів не повернуть, бо не товаришать їм чуда. Думаю, що тільки пинявість і лінійство вірних, якими ніщо інше — навіть Христос у Ліппіс — не міг потрясти, є виясненням, згідним із вірою. Промачи віруючих — це причина тих профанацій, бо ті профанації можуть опам'ятати ледачих. Коли б на правду сплячі пробудилися!“ — Цікаві зауваження. Справді пасивність і бездіяльність вірних — це найважливіша причина, чому комуністи побідають. Може провидіння Боже хоче своїми допущеннями прочунати загайків. Тому найважливіше завдання католиків — бути якнайактивнішими, розбудити активність і різнобічну діяльність віруючих—ось рятунок перед погубними напрямками.

Відомий французький письменник і публіцист Léon Daudet у своїй

kład autoryzowany Z. Kozarynowej. Księg. Św. Wojciecha. Poznań 16°, 316.

K Saryusz Zaleska: Karol de Foucauld Apostoł Sahary. Księg. Św. Wojciecha. Poznań 16°, 126.

Ks. dr. Włd. Śpkowski: Nasz udział we Mszy Św. Księg. Św. Wojciecha. Poznań m. 8°, 104.

Наука

Праці Богосл. Наук. Товариства, т. IX і X. М. Вовняк: У століття „Зорі“ М. Пашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Ч. I. Л. 1935. 8° 1—146. Ч. II. Л. 1936. 8° 147—324.

Історія Українського Війська. З 383 ілюстр. і 4 рис. Написали: I. і II. ч. — д-р І. Крип'якевич; III. ч. — д-р Б. Гнатевич при співпраці: З. Стефанова, О. Думіна та С. Шрамченка. Вид. І. Тиктора. Л. 1936, 8°, 568.

М. Всеторенко: Б. Хмельницький. „Деш. Кн.“ Л. 1936, 16°, 32.

„Д-р К. Левицький: Українські політики. Вид. „Діла“. Л. 1936, м. 8°, 140.

Wl. R. Zaloziecky: Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der Geschichte der abendländischen Architektur. Studi di Antichita cristiana pubblicati per cura del Pontificio Istituto di Archeologie cristiana. XII. ст. 271 + XXIV. таблиць. Citta del Vaticano 1936. (Roma — Freiburg. Br.).

В. Січинський: Українське деревляне будівництво і різьба, Вступ в англійській мові Марії С. Гамбаль. Стор. 32 + X.

Ад. Станкевіч: З жыцця і дзейнасці Казімера Сваяка (у 10. угодкі яго сьмерці) 1926—1936. Вільня 16°, 32.

Ріжне

Українська педагогічна вистава у Львові 1937. Програма й інструкції. Л. 1936. Накл. „Р. III.“ 16°, 16.

Інж. І. Лучинин: Прядення льну і конопель. Бібл. „Сільсь. Господ.“ 16°, 32.

Українські народні пісні. Сольоспіви з форт. З. Лисько: Не стій вербо. Супром. Ор. 4. ч. 2. Л. 1936.

Й. Кишакевич: Рута. Баляда на соля, міш, хор і форт. Муз. твори Й. К. серія II, ч. 17. Л. 1936.

Календар „Криниця“ на 1937 р. Л. 1936. Вид. „Діло“. 8°, 200.

Календар „Просвіти“ на зв. р. 1937. Л. 1936. 8°, 138.

Ілюстр. Календар Альманах „Жіночої Долі“ на р. 1937. 8°, 120 + ан.

Календар „Молодого Українця“ на 1937 р. Л. 1936. Вид. „Деш. Кн.“ у Л. 16°, 173 + 15 огол.

„На сліді“, календарик на 1937 р. Л. 1936. Накл. „Вогні“. 16°, 92 + 36.

Ю. Каменецький: На роздоріжжі або за і проти алькоголю. Накл. „Відродження“ у Л. 16°, 80 з передмовою д-р С. Парфанович.

Д-р М. Литвинович: Нарис хліборобської політики. Накл. автора. Станисл. 1936. 8°, 148.

Інж. І. Прокопів: Алькоголізм і народне Господарство. Л. 1936. Накл. „Відродження“ у Л. 16°, 40.

Інж. М. Боровський: Шкідники і хвороби саду та боротьба з ними. Бібл. Сільськ. Госп. Л. 1936. 16°, 96.

Нові часописи

„До Боротьби“. Одноднівка українського пролетаріату. Львів, 8. XI. 1936. Редагує Робітнича Колегія. Накладом Ю. Петречка. In fol. 8 стр. — Це одноднівка українського робітництва, що хоче боротися перед визиском, де справді такої оборони треба, однак не в союзі з більшовиками, а навпаки, в рішучій боротьбі з більшовицькими гнобителями. Побіч оборони робітничих інтересів шляхом професійних організацій пропагує одноднівка активний український патріотизм та єдність своїх прямувань із змаганнями цілого українського народу. Ту одноднівку вважаємо дуже корисним проявом. Якщо вона переміниться у періодичний часопис, то в великій мірі допоможе вирвати українське робітництво із смертоносних лап більшовицького поліпа.

„Жіночий голос“, часопис українських працюючих жінок, почав виходити у Львові. Видає його радикальна „Самоосвіта“.

Шляхом до відбудови. Одноднівка з нагоди 35-літнього ювілею читальні „Просвіти“ в Рошнєві 1936. 8°, 16.

Зарваниця. Часопис для прочан. Ч. 4. Рік IV. Підгайці 1936. Ст. 16.

В Бібліотеці „Дзвонів“ вже появилася нова цікава книжка
о. Д-ра Й. СЛІПОГО

„ПОДОРОЖ ДО АНГЛІЇ“

Ця дуже вартісна книжка повинна бути в кожному українському домі. Друкована на гарному папері, 128 сторін тексту і 57 ілюстрацій.

Книжка коштує зол. 1.80

Замовляти на адресу: Львів, вул. Коперника ч. 36.

БІБЛІОТЕКА „ДЗВОНІВ“

видала крім повищої ще нові книжки, а саме

- 1) *Н. Королева: Інакший світ.* Екзотичні оповідання, дуже цікаві, інтригуючі й здорові своїми ідеями. Мистецька обгортка В. Дядинюка. Гарні ініціали В. Королева Старого. Формат малої 8°, стор. VIII+176. Ціна тільки 3.80. зл.
- 2) *Н. Королева: Без коріння.* Життєпис сучасниці. Є це самотній в українській літературі спомина про київський інститут для дівчат шляхтянок, написані дуже живо й мило в повістевій формі. Обгортка з родоним гербом авторки, в книжці її світлина. Формат вел. 8° стор. 120. Ціна 2.50 зл.
- 3) *Б. І. Антонич: Знак Лева.* Є це гарні художні вірші, написані в дуже дбайливій формі з свіжими оригінальними образами, а при тім дуже актуальні. Досить згадати хоч би поему про Альказар, чи про чорний, абісинський полк. Обгортка С. Гординського. Формат 8°, стр. 64. Ціна около 2 зл. (на днях буде устійнена).

Замовляти в Адміністрації „Дзвонів“, Львів, ул. Японська 7/II.

С Л О В О журнал слов'янської фільмології
Виходить двічі в році по 4 аркуші друку.

РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ:

ЛЬВІВ, вул. КОПЕРНИКА 36.

Річно 5.— зол. з пересилкою. — Окреме число 2.50 зол.

РЕДАГУЄ ПРОФ. КОНСТАНТИН ЧЕХОВИЧ

(Л ь в і в, вул. С а п і г и ч. 29).

ВЖЕ ВИЙШОВ

Спішіть з замовленнями, бо це

**Український
Християнський
Календар**

найкращий і найдешевший
український календар. Ціна
його разом з пересилкою

на 1937 рік

75 сотиків.

Замовляти на адресу: „Мета“, Львів, вул. Японська 7. II. п.

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості 18—х

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.

Пасту до взуття „Елегант“ воскову

Пасту до підлоги „французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Васеліну до шкіри

СИНКУ ДО БІЛЛЯ

ПОМАДИНУ

І КОРОНУ

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу шевську.

Одинокий український журнал, присвя-
чений плеканню домашньої культури

НОВА ХАТА

містить у 1936 році:

Спомини Софії Русової

Огляд української кераміки і порцеляни (з рисунками) В. Січинського

Статті на педагогічні, літературні та актуальні теми

Літературні рецензії, розвідки

Багатий господарський відділ

Ручні роботи, моди

4 таблиці зворів та 4 аркуші кроїв річно

Кожна жінка знайде щось цікавого в „НОВІЙ ХАТІ“

Адреса адміністрації: Львів, Ринок 39.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ

що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

6—х

„КАЛИНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 12

1936

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

6-ий рік видання.

З М І С Т

12 (69)-го числа за грудень 1936 р.:

	стор.
<i>Н. Королева: Без коріння (докінчення)</i>	457
<i>Г. Костельник: Радіо</i>	477
<i>Д-р Я. Гординський: Жіноче питання в повісті Радянської України</i>	481
<i>В. Королів-Старий: Сороколіття праці О. Кошиця</i>	488
<i>Д-р М. Гнатюк: † Василь Стефаник</i>	491
РЕЦЕНЗІЇ: <i>І. Коровицький: Віще зілля (Ю. Р.). — В. Ткачук: Золоті дзвінки (м. г.). — О. Кобилянська: Апостол черні (Ю. Редько). — В. Масютин: Два з одного (м. г.). — о. Д-р Г. Костельник: Настя Волошин (П. Ісаїв). — о. Д-р Й. Сліпий: Подорож до Англії (П. І.).</i>	493
З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ: Відповідь „Ділові“	502
НОВІ КНИЖКИ	503

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зл. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зл., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зл., подвійне 2'50 зл.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

БЕЗ КОРИННЯ*

Поганські спомини. Поминальні проскурки. Оздоба церкви. „Христос воскрес!“ Великодня ніч. Останні лекції. Нетерпелива Іза. Конкляв. „Шпоньчин“ жах. Києво-печерська Лавра. Римські катакомби. Вчені коропи. Намисто. У Видибицькому Манастирі. Єпархіялки. Тайоня. Прастара Земля та її стихійна сила. Пляни на ближчий час. Крізь чужі окуляри. Брама в життя.

Ноель зрослась із тими стародавніми „безсмертними“, любила їх ще з дитинства, памятаючи їхні наймення та зображення, які бачила в старому парку своєї бабуні, в бібліотеці маєтку, ще в тому старому гнізді, на Волині. Були вони їй близькі й милі майже так, як і зображення пра-прадідів та прадавніх бабунь різних націй, зафіксованих на старовинних портретах великої родинної галерії. Хто ж були ці, ніби ближчі предки? — Такі ж напівзаслонені минувиною, оздоблені авреолею присипаних порохом згадок, свідомістю, що вже давно їх нема, бо вони зробили вже все своє, що мали зробити на землі. І коли була різниця між цими „молодшими“ й тими прадавніми, то та різниця випадала не на користь „пізнішим“. Бо ж перед цими, що на портретах, слід було робити поважне, урочисте обличчя, випростувати душу, чи навіть і тіло, бо ж вони були суворі судді й неласкавим оком дивилися на тих, що прийшли по них і, коли не забували, то принаймні могли забути заведені ними традиції й настановлені може „ще ранішими“ родові гасла.

За те перед „ще ранішими“, що були зображені в камені й бронзі, обличчя розцвітало усміхом, серце наповнювалось радістю, уста видавали спів, бо ж усі їхні заповіді й гасла були в одному:

— „Carpe diem“ („Користай з дня!“)

Ноель відчувала близькість тих милих богів навіть і тут, в цій „гіпербореїській“ весні Бористенській, повній для неї „варварських пересудів“, не менш неприємних, як і варварські морози, що все не хотіли відійти з цієї втомленої зимою землі. Тільки ж тут старі боги були — „нечистою поганською мерзотою“, демонами, камяними ідолищами, як дивились на них ті, хто дістав у спадщину суворі заповіді Візантії.

Кому ж звіратись у своїх мріях-думах? Не було кому. Самітність усе більш опановувала її. З наближенням весни повернулася гарячка, кашель, втрата голосу й несподівані раптовні пароксизми з великими горляними кровотечами. Тому її майже цілком увільнили від інститутських приписів і лишили в лічниці „саму“.

Тим часом православні подруги „говіли“: мали тижневі реклекції, що закінчувалися сповіддю й Причастям. Причащались тільки раз на рік, всі гуртом, як приписував статут, а потім уже до чергового Великого Посту про це не згадували, бо не силу-

* Це останні розділи споминів авторки, написаних у повістевій формі, що появляються одночасно окремою книжкою (ціна 2'50 зл.).

вали їх приступати до сповідниці та до Столу Святого. Для Ноель була це дивина, як також і її подружки дивувалися, що вона — „фанатичка“ без „говіння“ радо йде до Св. Сповіді та Св. Причастя при всякій нагоді, коли тільки буває Служба Божа в каплиці.

„На горі“ — в клясах лекцій не було. Вранці, по молитві, читали Євангелію. Замість „Серьожі Бор-Роменського“ та „Детства і Отрочества“, улюбленої лектури інституток, роздавали для читання „Катакомби“, перероблені Євгенією Тур, „Сказаніє про дєву Февронью і град Кітеж“, „Історію Олексія, человека Божія“ та оповідання Льва Толстого, які Ноель також хотіла прочитати, зацікавлена голосним тоді найменням автора. Таж вона знала московську мову надто погано й тому пiate через десяте зрозуміла історію простої жінки, але доброї селянки, що її не могло зрозуміти оточення за її добре серце й глузували з неї, звавши її „Маланья — голова баранья“. Ноель знала, що це тільки назва, однак із того часу зарисувалося в її уяві, що в тих далеких просторах, засипаних мало не вічними снігами, в таємній „Росії“ живуть істоти подібні до кентаврів, або до Амонових сфінксів, цебто ніби між тамошніми жінками трапляються, мовляв, або „дівиці червоної барви“ („красні дєвиці“), з товстими руськими косами, в червоних довгих „сарафанах“*, або з баранячими головами, прикрашеними круто закрученими різками.

Враз із духовим постом відбувався також і піст матеріальний. Тому економ рідко коли з'являвся в їдальні, особливо в середу та п'ятницю, коли подавали рідкий теплий кисіль, який йому майстерно наливали інститутки безпосередньо в кишені, поки з ним провадилась запальна дискусія про те, що в пісному борщі були з солоної чи сушеної риби — хробаки. До кляс приносили проскурки. Були це білі, двоїсті, одна на одній кругленькі булочки, що пахли кипарисом, тобто якимсь неокреслено — „святим“ запахом і викликали в уяві образи пустинників, їхніх убогих келій з чистими, білими, небарвленими підлогами. Проскурки приносили у великих, як на білизну, кошах і вихованки могли собі купувати їх, але не більше, як три, при чому клясова дама відмічала в реєстрах, хто купує і скільки проскурок. Власниці тих просфор на підрумяненому їхньому споді писали перами хресні наймення своїх батьків і кривних, на одній — живих, на другій — померлих. Третя залишалася чиста й її з'їдали з чаєм, що був із червоним вином, яке роздавали келішками в їдальні після Причастя.

Варя довго „торгувалась“, щоб їй дозволили купити бодай чотири проскурки, а коли все ж таки дістала тільки три узаконнені, дуже довго міркувала й вираховувала. Потім взялася за писання. Але воно не складалось, тож мусіла вишкрябувати написане й писати наново. Нарешті вирішила, що власне вона

* Довге плаття без рукавів, що спереду застібається на гудзики (національна московська одежа).

зайво намагається зробити список, бо ж усі її живі кривняки — „нестоющіє“, тобто нічого не варті, не те що молитов. Ліпше з'їсти цю проскурку відразу, „поки вона ще мякенька“. Це вирішення буде легше здійснити. Вона ламала шматочками білий, приємний у смаку, прісний хліб, помалу розжовувала й міркувала над другою проскуркою, де мала записати мертвих.

— На віщо ж ти, Варю, її ламаєш? — запитала татарка Шах Гирей, — тільки ж самі крихітки розлітаються.

— А ти й справді „глупая“, — відповіла здивована Варя. — Та хіба ж ти не знаєш, що проскурку не можна різати ножом, бо ж від грішного ножа може потекти на руки кров?!

Тоді вона дуже обережно позбирала крихітки, висипала їх собі в рот, а менші позлизувала язиком зо столу. Ще посиділа задумана якийсь час, а потім зідхнула й промовила до сусідки:

— А зрештою, що допоможе померлим молитва отця Феодора? Та й взагалі, мертві — є мертві, і коли б навіть сам петербурзький митрополит за них помолився, — вони вже зостануться мертвими. Ліпше я з'їм і цю проскурку, а помолюся за них сама.

Щодо третьої не було жадних містичних затримок.

Тепер Варі було вже легше приготуватися до сповіді. Тому вона взяла аркушик паперу й почала списувати свої гріхи. Списавши, дбайливо перевірила, а потім взялась вчити їх напам'ять...

Церква була відчинена цілий день. По всіх коридорах пахло ладаном. Часами наступала дивна мовчанка, бо ж роялі й піаніно, що їх звуки звичайно не вгавали весь день, цього тижня зовсім заміли. Однак заходити до церкви в часі, коли там не правились Служби Божі, не було дозволене. Тільки, випросившись із кляс до шпиталю по лік, або до бібліотеки по книжку, можна було хильцем від клясової дами стати навколішки перед дверима церкви й помолитись вільно й без контролі. Але — на швидку й оглядаючись, чи не йде коридором якась „синиця“.

Щодо цього були щасливіші дівчата — служниці (інститутські „девушки“), бо їм у вільній від праці хвилі дозволялось заходити в церкву на молитву. Інститутки ж мусіли молитись тільки в призначенім часі й так, як постановляв статут та традиції, тобто у відповідній формі для добре вихованих панночок. Взагалі ж мотто з опери „Винова Дама“: „Барисьням вашого круга нада приличія знать“ — було тим провідним мотивом інститутського життя, що повторявся день-у-день, зрана до вечора, чи й далі.

Крім служниць часто заходила до церкви й Софія Іванівна. Часом і сестричка Аліна — в присмерку, на золотому тлі іконостасу, що тьмяно виблискував в червоних „бліках“ блимаючих лампад, в своєму білому завої-„косинці“ на голові та широких білих нараменниках від попередниці — зарисовувалась легким силуетом янгола, що склав крила й застиг так у побожнім

думанню. Сестричка мала свій улюблений день у Великому Тиждні: Велику Суботу, коли церкву, в якій не відбувались богослужби, приготавляють та прикрашують назустріч Святому Воскресенню.

Того дня вже з самого ранку титар Слинко прислав кошики та пакунки з стьошками, шовковими тканинами й живими квітами. До церкви дозволяли йти не тільки служницям, але й інституткам, що зголосились „по усердію“ (ревно) помагати в прикрашуванні церкви. Тоді все в церкві мили, чистили, не лишаючи ні куточка на стіні, ні найменшої лямпадки. „Головнокомандуючим армії мироносиць“, як жартівливо говорив полковник Унгер, бувала сестра Аліна. Вона ж запропонувала й Ноель взяти в тому участь.

Але ж із того враз мало не вийшло непорозуміння. Ноель зауважила, що всі працюють тільки в самім храмі, в навах, але ж про вітвар немов забули. Був там лише воротар Жозеф, що застеляв вичищені килими. Тому Ноель вибрала найгарніші гіяцинти та кошик конвалій і понесла їх до вітваря. Але на порозі „діяконських дверей“ на неї накинuloсь, вимахуючи руками, кілька служниць з буфетницею Настею на чолі:

— Куди, куди? Що це ви, панночко?

Виявилось, що ставити квітки на православний престіл не можна, як також заборонено жінці приступати до вітваря.

— Бачите, панночко, — говорила, посміхаючись Настя, — у нас жінку вважають за ліпшу від пса, але гіршу від кота, бо ж псам до церкви зовсім не вільно, а кіт сміє й до вітваря, якщо там бувають миші.

Сестра покликкала Ноель покривати аналої (тетраподи) поверх витканих сріблом білих покривал, великопістними, жалібними з чорного оксамиту. Їх скинуть тоді, як процесія вийде з церкви й буде робити обхід коридорами з другого поверху на перший, а потім — другими сходами знову повернеться на другий поверх і увійде до церкви, вже перебраної по-великодньому.

Праця зближалась до кінця. Помалу все в церкві знову ставало таке, як перед прибиранням: сумне, великопістне. Відрізнялися тільки справжні грядки живих квіток перед образами Святих та — замість чорних — білими стьошками прикриті ретязі, що на них висіли лямпadi. Змінити запону на царських воротах прийшов діякон Лука. Власне, ніхто ніколи не знав напевне, як він в дійсності зветься. Але що був він дуже подібний обличчям до образу євангелиста Луки, то й дістав від інституток те наймення. В зв'язку з цим і та інститутка, що читала посеред церкви „Апостола“, мала титул „корови“, бо ж на образі з-поза рамена євангелиста заглядав у його книгу широкочолоий „телець“, що його звали чомусь інститутки короною.

Увечері в сьомій годині дзвінок покликав усіх спати, бо ж богослужба—великодня „Заутрення“ мала початись опівночі. Вихованки мусіли трохи підкріпитись сном.

Хто мав родину в самому Києві, або поблизу, — ті могли

сподіватись, що їх пустять на великодній тиждень додому. Це бувало звичайно тільки тоді, коли за інституткою приїхав хтось з її родини, вислухав в інституті великодню богослужбу й відбув „розговіни“ у директорки. Чи то молодших сестер з вихованкою, чи то з якоюсь довіреною слугою „відпускати дівць із стін школи“ статут забороняв. Тобто мусли приїхати: мати, тітка, старша замужня сестра чи бабуня. З чоловічого персоналу родини мав той привілей тільки сам батько. Нічого й казати вже про „кузенів“ чи „братів“, а навіть і дідусеві тут не довірялось. Мабуть примара Мазепи ще лякала в Україні тих, хто виховував молодих дівчат.

Католичкам на хвилю блиснула радість: оповістили дозвіл бути на урочистій нічній Службі Божій в міському костьолі. Але була це радість тільки хвилева: з царського палацу не позичили коляс, а в інших повозах, як тільки в „придворних“ кочах із ліверейними льокаями, інститутки, доки були одягнені в шкільний однострій, виїздити не сміли. Тож Ноель вперше в життю бачила великодню Службу Божу в церкві православній.

Була та Служба ще довша, як звичайна, але слухалося її бадьоріше, бо був на ній незвичайний, піднесений, урочистий настрій. Вся залита ясним світлом, блискучими шовками та білими квітками інститутська церква була наповнена „чужими“ — близькими інституток, тими батьками й кривими „щасливих“, що по відправі мали поїхати на тиждень додому.

При вході стояв великий кіш, наповнений свічками, що були перевязані білими стьожеками та оздоблені „бутонєрками“ з білими квітками. Чотири старші вихованки роздавали ті свічки запрошеним гостям та інститутському персоналові. Дві інститутки підносили їх на срібній таці кожному, вклоняючись „поясним поклоном“. Подавши одну, відходили знову до коша, брали нову свічку й так само підносили іншій особі. Кожна вихованка, навіть кожна служниця, де там?! — навіть і сам „Танатос“, що розсвічував лямпи, всі до одного мали в руках засвічені, краще чи гірше оздоблені свічки. Тож у церкві — повне море світел, що мигтіли в золоті іконостасу, на білих плямах святкових суконь директорки, інспекторки, клясових дам та в срібних одягах духовенства.

Чудові, на перше вражіння зовсім не церковні, наскрізь просякнуті радістю й урочистістю „київські“ великодні співи славнозвісних Веделевих ірмосів, що ще й досі як слід не оцінені й ніде незнані в Європі, хвилювали, підносили, викликаючи тремтіння серця...

— „Воскресенія день, веселітесь людіє, Пасха Господня, Пасха“... — і серце невідільно плигає в грудях, а губи тремтять у радісному усміху...

„Воскресенія день“ — жайворонком дзеленчить сопрано, розливаючи яс і сяйво радісного дня, що його тільки на хвилюк затемнює глибока контральтова туга при згадці про „Преісподня землі“, куди „снішел“ Господь, щоб воскресити мертвих. І знову,

тільки зникає та хмарка підземних випарів, — церква наливається вщерть новою радістю, а душа гукає разом з усіма:

„— ликуй і веселися, Сіоне“!...

Ноель, що вже не раз бачила різні візії, реально бачить, як у каскадах світла злітають у піднебся сяючі Янголи, що ось-ось відсунуть камінь святого гробу...

Отець Феодор, з хрестом у руках, у відчинених „царських вратах“ тяжко дихає, розігрітий обходом у переповнених коридорах, і сяє круглим червоним обличчям.

— „Христос воскрес!“ — не по-церковному, а „розмовно“ оповіщає він і широким знаком хреста благословляє присутніх.

Всі, що в середній наві, радісно й переконано відповідають повним голосом:

— „Воістину воскрес!“

Мов нагнуте вітром у полі збіжжя, все хилиться в пошані до святого хреста. Таж о. Феодор мабуть гадає, що хтось, що стоїть праворуч, не вчув його радісної вістки. Повернувшись, знову благословить та повторяє панотець:

„Христос воскрес!“...

І ті, що праворуч, і ті, що ліворуч, так само схиляються перед хрестом і відповідають радісно:

„Воістину воскрес!“

Ноель жаль, що не розуміє вона чарівного „Слова Івана Золотоустого“. Тільки вухо її схоплює поетичний вираз — „І на-меренія ваші цілую“...

Довго ще буде правитись Служба Божа, але... Ноель не дослухала її до кінця. Нечутно до неї наблизилась фройляйн Оттилія:

— Директорка дозволила вам негайно їхати додому... — шепче вона на вухо. — Йдіть переодягніться. Ваша мама чекає на вас у розмовниці директорки.

Ноель швиденько побігла сходами. Так їй весело, радісно, немов це не в Києві, а в будь-якому монастирі Notre-Dame-de-Sion. Але ж от, і тут може бути радість цієї Святої Ночі, коли й — чужі їй люди — зуміли створити таку святкову й радісну атмосферу, що пройняла і її цілу! А до всього — ще й цілий тиждень поза цими стінами! Тепер вона щоденно ходитиме до костьолу; позатим до вечора буде гребтись в татовій бібліотеці, де вона бачила такі прецікаві речі, а передовсім — Еберса... У вечері ж — напевне будуть їздити до театру, й не може бути, щоб на Святих не виставляли так улюбленої в Києві „Аїди“, „Кармен“, „Йо-лянти“?... І хто ж міг думати, що так гарно буває на світі? Але це тому, — міркує дівчина, добігаючи до долішнього коридору, — що нині — Свята Ніч...

На сходах і в коридорах — ні душі: всі — в церкві. В тих порожніх помешканнях якось самотньо блимають нафтові лампи, розвішені вздовж коридору в металевих колах. — „Чисто, мов папури!“ — майнуло в думці Ноель, і чогось стало так смішно, що аж зайшлась веселим смішком. Таж, коли взялась за клямку скляних дверей — її сміх раптово урвався й завмер. Ноель від-

кинулася на крок назад, ніби її шпигнули сталлю в груди. До горла підступало щось липке, солоне, дошкульно огидне. Не встигла збагнути, що з нею, тільки інстинктивно піднесла хустку до уст і саме в тій хвилі вирвалася із горла кров...

Мачуха, поривчаста й нервова, почала дратуватись, що дівчини так довго доводиться чекати на самоті. Вона відшукала покоївку директорки й послала її знову до церкви по Ноель. Але, коли Ноель знайшли непритомну на підлозі, близько від шпиталю, — то спершу мачуха хотіла лишити її тут. Однак дівчина так рішуче запротестувала, що її таки відвезли додому. Вияснили всю пригоду тим, що напровесні Ноель звичайно гіршало, до того ж ті „безконечні православні богослужби“... Вирішили домагатися, щоб більше дівчині не веліли бувати на них.

Та вдома неприємний випадок швидко забули. У вітальні чекали мачухи батько та знайомий католицький священник.

Велика їдальня була освітлена всіма можливими світлами та оздоблена, де тільки далось, гіяцинтами й азаліями (завжди рожевими, бо цю барву любила *belle-maman*). Навколо парадно накритого стола та заставленого всякими великодніми стравами похажали, поправляючи галузочки хрещатого барвінку, чи фалди настільника, господиня Марія Андріївна та *mademoiselle Astoux* французька „компаньонка“, так звана „дуенья“, що привезла Ноель із Франції до Києва. Старий льський Еміль (в дійсності Омелько) з коректною фізіомією англійського дипломата стояв біля дверей. Сьогодні з усього почоту слуг він єдиний був вдома. Решті дозволили піти на великодню Службу Божу, одним — до католицького костюлу, другим — до православної церкви.

Приїзду Ноель чекала Маруся, вся завітчана, як на весілля, в цілій каскаді різнобарвних стьожок та в райдузі мерехтливого намиста. Таж Маруся — не була слуга. Маруся була — Маруся, й жадної соціальної приналежності не мала. Був ще вдома машталір Джон, що привіз мачуху та Ноель із інституту.

Ноель не без смаку пробувала спеченого до золотистого кольору гиндика, ковбасу, що навіть у родинях українських чомусь офіційно звалась „малоросійською“, (так само, як і славнозвісний борщ!) і смачні мазурки, у сімох вірцях, як цього вимагав звичай. Посеред них стояла штудерно прикрашена сирна паска, окружена стрункими рядами лікерових пляшок. Був і баранчик із блакитною стьожкою, й пороса з хрінном у рожевому писочку, і традиційна мучна паска, баби, папушники — та інша їжа. Але для Ноель найсмачніші видавались свячені яйця. Тверді, варені, посипані сіллю й перцем, окроплені свяченою водою й поблагословлені святим словом, що впало на них, — мали вони вишуканий смак, якого цілий рік були позбавлені.

Дзенькали ножі, бринькали кришталеві пугарі, перелітали малозмістовні слова розмови „для годиться“. Ні тато, ні панотець нічого не мали сказати Ноель, що була їм чужа. За те „дуенья“ не могла дочекатись, коли нарешті Ноель залишиться сама в своїм покої. Одна вона, найнята десь у далекому Провансі дівчина,

вважала Ноель за „свою“. Та була ще друга душа, що так само не могла дочекатись приходу Ноель до рогової кімнати. Це була Маруся. Її вязали з інституткою спомини колишньої щирої дружби та посестринства ще в бабусиних мастках. Вона так хотіла нагадати минуле, зміцнити ту стару приязнь у новій формі, відчутти теплоту співзвучного серця в цім нуднім саркофагу, де перебувало вкупі не десять чи дванадцять людей, тільки десять чи дванадцять осіб, що не мали нічого спільного з собою, й помічали одно одного хіба що тільки з обов'язку.

*

— Вміння добре приготувлятись до іспитів, добродійки мої, у тому, щоб мати свіжу голову й пружну думку. І — не боятись! Бо ж, коли б хтось і мав повну голову знання, але не міг його вчасно витягти й покласти на язик, — не виграє, добродійки ви мої! Не „зубріть“, не „долбїть“ цілими ночами слово в слово з книжки, а намагайтеся зрозуміти. Так, зрозуміти, між іншим і те, що за три дні підготовки не можна навчитись того, чого не навчилися ви за повних сім літ...

Вихованки останньої класи обступили професора Малініна. Проводили його аж на пальє: прощались, бо ж це була його остання лекція для них. За два тижні буде перший кінцевий іспит. А там — назавжди попрощаються з інститутом і почнеться... правдиве життя.

Малініна любили. І за людяне відношення до вихованок, і за те, що ніколи „не зривав“ на них поганого настрою в часі лекцій. Не любив він хіба що тільки надто дурних учениць, до яких часами був аж несправедливий. Найдужче ж любили його за те, що вмів викладати так гарно й так цікаво, як правдивий вчитель, вказуючи молоді дорогу до вищих ідеалів. Його предмет — російська література, була тільки тлом. На ній професор по-мистецьки малював прегарні образи, що заохочували читати, вчитись далі, знаги, скільки може людський невгомний дух.

— Василю Миколаєвичу! Дозвольте попрохати у вас вашу світліну на згадку.

— І мені... І мені...

Це була традиція. — Коли скінчилися лекції, перед останніми іспитами, інститутки просили фотографій у тих професорів, що про них хотіли зберегти якнайкращі спомини. Не була це ні офіційна куртуазія, ні підхлібство, тільки вияв щирої симпатії. Малінін, посміхаючись, записував у нотес наймення прохачок.

— Запишіть ще також і Каратову!.. — і кілька свіжорозцвілих галузок білого бузку полетіло на групу інституток. На сходах, що вели з горішнього поверху, стояла княжна Каратова й тримала за два кінці попередниці, повну білого бузку.

— І де ти назбирала такої краси? — гукнула їй найближча її приятелька, Марина Данильчуківна.

Ноель підвела очі на ніжне, як мистецька камея, усміхнене обличчя княжни й відразу не зрозуміла, про яку красу мова :

про красу квіток, чи красу молодой подруги? Її золоте волосся було проткане промінням сонця, мов осяяне німбом, очі сміялись і „светлейшая“ стояла в квітках та промінні, як правдивий символ молодости й весни.

— Замов собі такий портрет, — погладила очима гарну зяву Ноель. — Виглядає мов Беатріче, що зустрічає Данта на порозі раю.

Малінін обернувся до Ноель.

— А, правда, ви — наскрізь у нас чужинка! Бачу, що ви знаєте Данта ліпше, як Пушкіна. І дивуюсь... Бо ж навіть незвичайно для цих стін звучить ваше порівняння... Повіяло часами ренесансу. — Він замкнув свій нотес і ласкаво подивився на Ноель властивим йому поглядом, прижмуривши ліве око. Від того його обличчя ставало лукаве, але простодушно-приятельське, як у доброго дідуса, що жартує з внучкою. — А скажіть правду: чи таки справді цікава для вас „Божеська Комедія“? Чи не видається вона в наші часи й у ваших літах марудною, або принаймні задовою з усіма тими реєстрами партизанів Гвельфів, Гібелінів, що нам — людям сьогоднішнім — нічого не говорять?

— Часами відчувається „довготу“, відказала спокійно Ноель. — Дещо є й неясне без відповідних коментарів. Особливо в піснях „Пекла“. Але ж... але ціла „Божеська Комедія“... вона, як море під сирокком*: чи можна схопити обрис кожної хвили, чи дефініювати їхній колір? А проте загальне вражіння — захоплююче й гарне. Хоч, правду кажучи, мені завжди була більш до душі Дантова „Vita Nova“.

Той діяльог перервало шелестіння шовкової сукні. Час був невідповідний на чужі відвідини, а тим часом по пальє проходила чужа, дуже елегантна дама. Порівнявшись із групою, вона злегка вклонилась інспекторові. З-під широкого „рембрантівського“ бриля з величезними чорними струсячими перами, блиснули іскри діамантів і веселий, задержуватий погляд чорних очей.

— Іза!..

Кілька вихованок метнулось до тієї „чужої дами“. Але раніш перед нею виросла, мов з-під землі, мадам Рапне:

— Mademoiselle Метингер! Що все це має означати? З якого приводу — маскарада? А крім того: як ви дозволяєте собі вітатись із паном інспектором?

Іза піднесла до очей льорнет і демонстративно „зміряла“ постать „Шпоньки“:

— Прошу мене не затримувати, мадам. Я заїхала тільки попрощатися з подругами. Надолині чекає на мене мій чоловік...

Коли б перед „Шпонтером“ розірвалась бомба, вона була б менше здивована. Та вже ніхто на неї не зважав. Товаришки оточили Ізу. Каратова подала їй бузок, очевидно, наперед знаючи про ту зустріч, інші ж тільки голосно гратулювали. Правда,

* Сироко (sirocco) — південний гарячий вітер.

ходили чутки, що Іза — заручена, але ж нікому не прийшло на гадку, що вона „ кине такий виклик“ інститутіві...

Без неї вже ходили подружки до „Дворцового Саду“ при-готовлялись до іспитів. Вважалося, що тут зовсім відокремлені вони не тільки від „світу“, а й від розваг та спокус інститутських буднів, із їх pas de geants (гігантними кроками), орелями, „руськими горками“ і т. ін., що було в саду інститутському. — Тут вихованки вчитимуться пильніше. Таж яке вже там вчення на весні, в розцвілому саді, де збиралося тридцять шість 17—18-літніх дівчат?!

Щоправда, зо дві, зо три були невразливі ні на що, крім науки. Це ті, що вирішили по інституті вступити до вищих шкіл. Інші — насилу прочитували підручник. Одначе більшість не бралась за нудну науку. По дві, по три, ходили інститутки під старими розложистими кленами тінистих алеї, сиділи на лавочках під могутніми яворами, чи стояли під каштанами, що були одягнені у весняний квіт, мов прикрашені тисячами свічок — і творили своєрідну чарівну оздобу старого Києва.

Цього року весна прийшла передчасно. Була буйна й примхлива, як селянська красуня з Півдня. Казали, що це — справжня київська весна, бо по двох-трьох весняних зливах зникли враз і сніг і холод та несподівано зазеленів і зацвів кучерявий Київ.

Ноель сиділа перед великим округлим квітником, де густо розцвіли тюльпани, обрамлені смужкою блідих незабудьок. В думку не вкладались їй мало зрозумілі слова про „Бедную Лізу“, чи „Душеньку“. Натомість пам'ять виповнювали образи блакитних льотосів понад далеким Нілем, не теперішнім, а тим казковим, колишнім, з часів Великого Рамзеса... Ще хвилька — і замість „історії русскої літератури“ в руках опинилась Еберсова „Уарда“. Ще не читала, а тільки мріяла... Але зненацька відчула, що м'яка рука обвилась довкола її вузьких рамен:

— Дозволь помріяти вкупі з тобою! Si tu veux, faisons un rêve!...

Це сказала „світлейшая“ й сіла тісно коло Ноель. Ніколи вони не були близькі, швидче — навпаки. Але ж — весна, наповнена ніжністю й солодкою тривогою наповняла дівочі серця потребою близькості, порозуміння, ласки, дружби, часто й з відтінком своєрідної закоханості. А це часами зближало й такі вдачі, що собі не відповідали, навіть не мали що сказати одна одній, як це клясично описала св. Тереса в житті черниць...

І знову згадувала Ноель монастирську Histoire Sainte des Anciens („Святе Письмо Стародавніх“), бо ж години й дні зникали непомітно, як легконогі красуні Гори*, наскрізь осяяні сонцем і завітчані легко облітаючими квітами весни...

Надійшов перший іспит — з релігії, або, кажучи по-інститутському: з „Закону Божого“.

Приготовляючись до цього іспиту, слід було також повто-

* Богині пір року в грецькій мітології, небесні воротарки.

рити і спів: „Іспола еті Деспота... Тон Деспотон... Іспола еті Деспота“!

Мали бо прибути аж два архиєреї та старенький ігумен Видибицького монастиря, з-під Києва. Ігумена Євлогія інститутки дуже любили та звали фаміліярно „Татко Євлогій“, бо ж цей добрячий старець ніколи не забував, як ласкавий тато, при кожній нагоді послати дівчатам різні солодощі з монастирських садків. Суниці, груші, горіхи, кавуни, мед, — це були його привіти для інституток з Видибицького монастиря. Тому вдячні інститутки рішили не зважати на те, що тільки єпископам належить співане грецьке привітання, й так само заспівати „Іспола еті Деспота“, як появиться отець Євлогій, дарма, що він тільки звичайний чернець, а не преосвящений влади́ка. І справді, коли за „братським“ єпископом Плятоном та „михайлівським“ Агапітом з'явилась маленька, суха постать сивобородого о. Євлогія, — інститутки з надхненням виспівали йому тричі „Іспола еті“.

За іспитовий стіл засів цілий конкляв. Крім трьох „високих гостей“ та православного катехита, що й був власне „винувником торжества“, як жартували вихованки, — були ще представники чужовірців, протестанський пастор Вазен та католицький панотець — Казимир Павловський.

Пастор — штивний, сухий, застібнений майже аж під самі вуха, в довгому чорному сурдугі, чіплявся до кожної вихованки, як суддя на допиті. Його чорні густі брови, як дві п'явки, ввесь час ворушились над пронизливими сірими соколиними очима. Говорив він голосно та різко, немов німецький „гавптман“ командував у полі. Він враз зауважив, що Ноель кепсько володіє московською мовою й засипав її кількома питаннями. Дівчина, шукаючи в пам'яті відповідних термінів, на хвилику замовкла. На чужих єпископів могло це зробити вражіння, що вона не зовсім знає, про що говорить. Це зачепило вже амбіцію о. Казимира.

Кругленький і якийсь пухкий, з дрібними рисами рожевого обличчя, в короткуватій реверенді й майже все з хусточкою в руці, — нагадував він собою якусь ласкаву панію, що ходить дрібненько, говорить тихенько й — тільки ласкавими словами. Добрий з природи, вибачав він усім і все, а на іспитах сідав при краю стола й прохав „книжечки для орієнтації“ у „винувника торжества“, — тобто у професора, що з його предмету провадився іспит.

Маючи ж перед очима підручник, коли помічав, що вихованка починає безпомічно „плавати“, — панотець скромненько затулявся книжкою, морщив чоло, і — навіть не дуже криючись, бо ж хто міг його спинити? — слово за словом підповідав розгублений, аж поки врятовував „потопаючу“.

Щодо Ноель, якою чванився, не потребував уживати того способу, бо мав ліпший.

— Дитино моя! — несподівано перепинив він уже тріумфуючого пастора. — Таж говори бз по-латині; тобі легше буде та й усі тут тебе зрозуміють.

В тих словах був „охоронний пояс“ для Ноель і неприкрита шпилька для лютеранина, бо про нього говорили, що він „в латині нетвердий“.

Ноель вправно й легко почала відповідати, як живою мовою, по-латині, що в французькому монастирі була другою розмовною мовою. Інспектор посміхався з-під вуса. Єпископ Плятон запитав також по-латині про італійське „джі“, що чулося в південній вимові дівчини, й перемінив шкільний іспит на фільольогічну дебату, мов у середньовічній школі...

Ще раз при письменнім іспиті з російської літератури довелось Ноель пережити непріємні хвилини. Темою задачі були — „Негативні й позитивні постаті в російському письменстві“. Ноель уже вирішила просто покласти перо й не виявляти свого незнання, бо ж ні літератури, ні російського життя вона взагалі не знала — настільки, щоб могла щось річезового сказати на поставлене завдання. Це помітив інспектор і враз подав їй помічну руку:

— Можете взяти типи з ближчого вам Данте! — сказав він, згадавши недавню розмову на коридорі.

Перо Ноель швидко побігло по папері. Таж із її праці де-хто був дуже невдоволений. Принаймні мадам Рапне не втерпіла навіть, щоб не прибігти до шпиталю й не висловити Ноель своє обурення:

— Пізно, мадмуазель, робити вам якісь докори, але ж це просто... неможливе! Дивуюся! Ні, ми всі тільки дивуємось! Відкіля приходять вам такі неможливі ідеї?... І як ви гадаєте прожити з ними на світі...

Цю філіпіку викликала задача Ноель, а саме те, що дівчина поставила Франческу да Ріміні вище від Беатріче, бо остання зустріла Данта тільки на порозі раю, залишивши його, щоб він самітньо пройшов і пеклом і чистилищем. Тим часом відданість Франчески не злякалася ні пекельних мук, ні вогненних вихорів.

— І ви зветесь добре вихованою дівчиною! Та вам не годиться навіть вимовити наймення *d'une femme adultère!* (невірної в подружжі жінки!), а ви підносите її на педестал... Це жахливе!.. Ви не можете собі уявити моїх радощів, що нарешті незабаром вас не буде між нами.

Облегшивши своє серце, темпераментна „шпонька“ ображено вийшла з покою.

Не меншу полегшу відчувала й Ноель. Кожен новий день був розірваним очком тієї набридлої сітки, що сплутувала її з інститутом. Кінець справді наближався. Проспівали на останній богослужбі:

— „Святися, святися, Новий Єрусалиме“ — і з тим останнім акордом навіки відійшло в минуле й так зване інститутське „життя“. Щоправда, ще треба було пробути в інституті кілька день, але їх присвятили вже тільки розривкам та прогулкам, поки десь по канцеляріях закінчувались усякі формальності.

Не знати, з яких часів, в тих днях вихованки, що закінчили науку, щорічно традиційно відвідували Лаврські Печери, Братський Манастир, Манастир Видибицький і славний Межигорський Спас над Дніпром, за Києвом. А потім приходила урочиста хвиля, по якій панночки, що закінчили науку, розкочувались по світі, і не мали надії колись зустрітись ще, бо ж напевне даліше їхнє життя проходитиме не тільки по різних містах чи державах, але навіть і по різних континентах.

Ще в тих днях усі вони мали на собі темно-зелений однострій. Але відношення до нього різко змінилось. Ще, як давніш, виходилося з інститутських стін парами в рядах, але вже за мальованою брамою Києво-печерської Лаври вихованки почувалися прогульковцями, туристками, а не школярками.

У „ближніх печерах“ ценці роздали всім учасницям прогульки воскові свічки. Чернець розсвітив свою від лампади, а потім кожній передавав „вогника“ від своєї. Почався довгий похід під землею. Пахло вогкістю, ладаном і свічковим згаром. Гарячий віск капав на руки, маленькі, немов м'які язички свічок тьманим німбом огортали постаті і вливали в душу містичну шану до святого місця: бо більш, як сімдесят Святих Угодників — говорив чернець — відпочивають „сном праведним“ у цих підземеллях. Дехто з них знайшов тут своє тихе пристановище ще в татарській добі...

Важко чvagали тяжкі чоботи на чернечих ногах. Лунав глухий голос, що називав наймення за найменням.

— Святий Прохор „Лебедник“... Не мав що дати вбогим, бо сам не посідав нічого на світі цім. Але з ласки Божої пік хліб з лободи, як люди з голоду гинули, і тим хлібом годував, мов справжнім, вбогий люд хрищений... Як справжнім, — бо ж перестали люди вмирати, насичувались...

— А тут — святий Пимен Многоболісний. З дитячих літ все нездужав „болізними многими, премногими“. Дня єдиного не був неслабий. Аж перед смертю раптово від усіх хворіб сцілювся, вийшов із келії і всі келії обійшов, з усією братією попрощався. Еге ж... а повернувся до своєї келії, — то як тільки ліг, враз і віддав Богові духа. Підходьте, дівчатка, поклоніться святим мошам...

З ковтка-черпальця у формі хреста подавали напиться води, прозорої й холодної.

— Святий Марко Гробокopatель, що гроби братії копав у печерах сих, пив із цього хреста святого. Їжі ж не споживав жадної. А все ж таки жив і тяжко трудився...

В іншому місці з підземних таємних схованок виринув чернець у каптурі гостроверхім — „послушник“. Сидів у малій печерці, перед блискучими черепами, під вічною лампадою. Срібним пензлем доторкався він черепа й креслив знак хреста на чолі кожної інститутки...

Так багато було наймень, гробниць і саркофагів, оплетених зворушливою тайною давніх легенд, що Ноель мало що затри-

мала в пам'яті. Але ж вразило її оповідання про святого, що його тіло було поховане насторч.

— Щороку, — розповідав чернець, — сей праведник святий входить у землю на макове зерно. Коли сховається з головою, — буде кінець світу й страшний настане суд...

В більшій печері лежало дванадцять братів.

— Всі вони — малярі, різьбарі, архитекти, що оздобленню церкви святої своїм умінням служили.

Лежали вони рівно, простягшись, як звичайно лежать мертві. Тільки в одного коліно було зігнуте й випиналось вгору.

— Він умер раніш за інших братів своїх. Таж, коли принесли, щоб поховати його улюбленого брата, — мертвий посунувся, назначивши так місце, де мають покласти тіло нового мерця.

Ноель запитала ченця, чи є тут і той святий маляр, якому з'являвся ангел і докінчував початі праці? Дівчина бачила у Пінки образок того чуда.

Чернець зрадів і ласкаво усміхався:

— А як же! Як же!... Розумію: це бо ви Св. Аліпія, панночко, шукаєте! Саме тут, у „Ближніх Печерах“ святі його мощі охороняємо. Покажу вам, покажу. А як же!

Помолились у „печерній церкві“, такій неподібній до тих стародавніх римських катакомб, що недавно перед тим зробили на Ноель незабутнє вражіння. Там вона все чекала зустрічі з тіннями Святої Агнеси та Св. Кекилії. Але ж і тут було щось, що робило дуже близькими до тих римських ці екзотичні гробниці. І тут, як і там, повітря було напоєне глибокою чистою вірою; і тут, як і там, та віра підносила із безодні людської немичности до Божого Світла... І там, і тут — той самий „синівський“ голос гукав:

— Авва!*

Вийшли на земну поверхню. Крита галерія провадила тепер до печер „дальніх“. Піддашшя тяглись глибокою долиною, повною зелені й цвітучих дерев. Це був чернечий овочевий сад.

— Криниця Св. Антонія Печерського, — показав чернець на білу невеличку каплицю, з сяйливим золотим хрестом над нею.

Ноель видавалось, що вона химерно трапила на збільшену до природніх розмірів заставку-мініятуру, де фантазія майстра-ченця втілила в одно і уяву раю, і земську тишу тієї „пустині“, що на ній тужить захоплена Божими речами людська душа.

Далі оглядали низану перлами чудотворну ікону Успення. Навмисне спускали її для інституток на ретязях додолу. Два ченці стояли по боках біля „царських врат“. І знову одна-по-одній підходили туристки до реліквії.

Вже сильно втомились. Боліли ноги, трохи хиталось у голові, хотілось їсти й чавила духота. А все ж бажала не одна, щоб той день був якнайдовший. І — нова несподіванка: інсти-

* Отче! (по-арамейськи).

туткам подали правдивий чернечий пісний обід за довгими столами, під старезними деревами, на монастирським дворі.

Ченці у синіх попередницях принесли гори чорного хліба й дерев'яні ложки з вирізьбленою рибкою на держалні.

Смачний був той пісний борщ лаврських монахів із оливками та грибами. Та й позолочена майстерним смаженням на олії якась велика риба, — бо шматок її вкривав цілий таріль, — смаком не вступалась перед борщем. На столах з'явилися великі скляні жбани з темним, іскристим квасом, що був приємно холодний і щипав за язик.

— Пийте, дівчатка, пийте! — припрошував старий чернець, доливаючи склянки. — Потім, — усміхався добряче, — продрімаєтесь у садочку на мураві, — Тільки ж — далі радив, жартуючи, — не співайте надто голосно: адже — тут монастир!

Але ж жарт-жартом: від того квасу, чи може від сонця, весні й радісної тиші довкілля, — хотілося і сміятися і співати. А декого втомленого й до сну хилило.

Ноель сподобалась ложка з рибкою: чи не можна було б таку купити собі на пам'ятку? Ініціатива враз найшла багато прихильниць, і за хвилину чернець приніс цілий кошик нових ложок, за які заплатила гуртом клясова дама.

Інститутки вже „освоїлись“ у монастирі. Видко, що й ченцям ті гості не набридали. Тож один піддав думку, щоб поглянути на годівлю коропів у монастирських ставах. Взявши ціле відро вареної гречаної каші, попровадив він інституток до ставів. Там, над першим ставом був дерев'яний місточок, як на японських малюнках, на містку ж, на стовпчику висів дзвінок. Ченчик задзвонив — і враз на срібlistий голос дзвінка почали надпливати до містка коропи. Великі, неповоротні, виблискували вони у спокійній воді, мов злитки старого золота. Ноель зворушив цей образ, нагадавши їй чудесну проповідь до риб Святого Антонія Падуанського. Тим часом чернець кидав риbam жмені каші, а риби поспішали, щоб вхопити їжу, штовхали одна одну, видирали одна одній з рота зерна гречки. Завзятіші навіть виплигували вгору, викидаючись на поверхню, і враз падали з плюскотом, роблячи довкола себе широкі круги.

Завваживши, що кожна інститутка, немов квіточку, тримала в руці куплену ложку, якийсь чернець не втримався й порадив:

— І що там — звичайні ложки?! Ви, дівчатка, купили б собі наміста. Он, погляньте тільки, під монастирем, коло брами, які веселки висять у продавців! Аж очі в себе вбирає! Це дарма, що ви — паньанки, таж може таки закортить колись влітку вишивану сорочку одягти. Тож як тоді без наміста?!

Чернець казав правду. Коли інститутки вийшли вже за монастирську браму, де було багато рундуків із намістом, образами і різним дрібязком для прочан, то жадна не встоялась проти спокуси. Навіть солідна й сивоволоса фройляйн Оттилія — і та купила кілька блакитних мерехтливих разків:

— На Різдво прикрашу собі ялинку... — зідхнула та додала сентиментально, — і згадаю сьогоднішній гарний день та вас усіх, котрим, зрештою, я завжди бажала тільки добра...

*

Повелась і прогулька до Видибицького Манастиря.

Казково виглядали кобальтово-сині монастирські бані із золотими зорями серед ситої зелені садів над гнідорожевими кручами, що хилилися до Дніпра. Але тут уже не було тих чарівних Лаврських відгуків сивої старовини і зворушливо-свіжих старезних легенд та старовинної закраски і теперішнього, буденного чернечого життя. Навіть відома легенда про поганську трагіку, звязану з тим місцем у давній старовині, коли то тодішні побожні поганивзивали потопаючого Перуна — „Видибай, боже!“ — остаточно вивітрилась і закрилася безповоротно клубами візантійських переказів. Ніхто навіть приблизно не міг показати місця, що було звязане з тією згадкою легенди й історії.

Старенький ігумен, що чомусь нагадував Конфуція в чернечій рясі, зустрів інститутку у старому, тіністому саді біля великого столу. На столі лежали чималі купки невеличких, горорізьблених з дерева, зарамованих під склом образків. Були це тільки образки Пречистої Диви Марії, найріжноманітніші зображення Матері Божої, що їх почитають в Росії та в Україні. Свята Покрова: Іверська — колишнє „палядіум“ грузинських — іберійських — царів, перенесене переможцями до Москви, й Горбанівська з Полтави, „Утолі моя печалі“, також знана українська „Козельщанська“, де малий Ісусик тримав у ручці не „державу“ чи берло, а скриню з ліками, подібну до коробочки з акварелями, та багато інших.

Інститутки підходили гусаком одна по одній. Ігумен Євлогій кожному благословляв образочком, а потім два ченці провадили гостей далі в глибину задуманого поетичного саду, вкритого килимом густої трави, що грала ріжнотонними барвами на соняшних прогалинах і в затемнених коронами дерев місцях.

Ноель докладно не уявляла собі, як має привітатися з ігуменом. Глянула на простягнену до неї висохлу руку й персня на ній не побачила. Тож не було в що цілувати, а тому вона зо спокійним сумлінням стисла старому руку й увічливо вклонилася. Отець Євлогій притримав її руку й ласкаво промовив.

Бачу, панночко, що ви — чужовірка. — Його бліде обличчя зморщилось у дрібнесенькі морщинки, немов по спокійному стані пробігла орябина від легенького вітерця. — Таж памятаю вас: це бо ви так говорите по-латині, як у рідній мові!

Але до них уже підійшла клясова дама й намагалася „висвітлити непорозуміння“ з приводу неналежної поведінки Ноель. Таж ігумен враз припинив:

— Але, але... Де ж там непорозуміння?! Навпаки! Я теж ще не забув латини й панночка мабуть не відмовитья розповісти мені щось про далекі країни. Ви ж, кажуть, і Рим бачили, і в ка-

такомбах були... То, коли нікуди не поспішаєте, — присядьте тут на хвилику, а потім поговоримо.

Ноель сіла біля ігумена, а він, переглянувши кілька образків, і знайшовши бажаний, подав його дівчині та промовив уже по-латинськи:

— Цю візьміть собі на памятку. Це з Софійської „Нерушимої стіни“ — Премудрість Божя. Вона вам буде ближча, бо ж без Ісусика, як більшість ваших римських.

В саду чекала інституток несподіванка...

— Еге ж! — це я її навмисне для вас приховав! — посміхався ласкавий господар.

— Пізнайтесь, поприятелюйте!...

На той самий час, коли прийшли інститутки, була запрошена найвища кляса київських єпархіялок, переважно доньок православного духовенства, що вчилися у тім духовнім дівочім семінарі. Всіх гостей розсадили за довгими столами, чергуючи інститутку з єпархіялкою. Інститутки здивувалися, побачивши майже той самий „свій“ однострій на єпархіялках, що мали тільки іншу — вишнево-гніду барву суконь. Спочатку дівчата ніби соромились одні одних, не зважаючи на те, що отець ігумен усіх умовляв „бути, як вдома“, а на столах усе виростали й виростали різноманітні смачні речі, які приносила ціла армія ченців та послужників. Нарешті на поміч ігуменові прийшла кругловида, дуже симпатична клясова дама єпархіялок, що почала обходити дівчат, кладучи кожній на тарілочки варення та великанські ягоди з битою сметанкою. Потрохи там і тут проривався свіжий сміх, навіязувалась розмова. А щоб дівчата почували себе ще вільніше, ігумен порадив брати мисочки й тарілочки з собою та йти просто на шовковий моріг, „захопивши з собою й приятельку“.

— Там будете чутися пустельницями, тільки в межах манастирського саду...

Коло Ноєлиної сусідки лежав своєрідний образок Пречистої Диви, що мала ніби три руки.

— Так, так, — помітила єпархіялка зацікавлення. — Це образ так званої Богородиці-Троєручиці. Дуже рідко його подибується. Прошу, погляньте.

— Цікаво, дуже цікаво! — говорила тим часом Ноель. — А чи не приходить вам на думку, мадмуазель, що тут мабуть є вплив Індії? Так, як скажім, для прикладу, образ „Тримутрі“, або посвятної „Ганги“?

— Можливо. Я про це не можу вам нічого сказати, — трохи почервоніла єпархіялка й відразу запитала сама:

— А дозвольте спитати, чому ви говорите „Ганга“? Очевидно, це ви про річку Ганг? Правда? — і враз додала: — Я з великою цікавістю читаю про Індію й навіть дуже хотіла б, щоб у нас були помітні індійські впливи.

— Можливо, що ви тих впливів маєте більше, як видається спочатку, мадмуазель.

Еспархіялка торкнулась Ноєлиної руки:

— Навіщо ви мене звете — мадмуазель? Це якось так... далеко й холодно. Мене зовуть Тайоня. Тобто — Таїса.

Це дуже зацікавило Ноель. Бо ж вона з таким захопленням прочитала нещодавно „Таїс“ Анатолія Франса, яку принесла їй до інституту мачуха. Сама belle maman, щоправда, з книжкою наперед ближче не зазнайомилась, але ж, перегортаючи листки, побачила, що мова у ній про пустинників у Тебаїді й вирішила: — „Це — саме лектура для Ноель“ — та й принесла її до інституту, де таким чином опинився не тільки заборонений для інституток твір, але ж і книжка, що є „на індексі“. Одначе по-божна дівчина, не розуміючи багатьох місць у книжці, не вичитала нічого злого в єретичнім творі великого мистця слова. Тому й відразу почала переказувати зміст своїй новій знайомій.

— Яку ж прекрасну святу патронку ви маєте. Читали ви про неї у Анатолія Франса?

Але Тайоня не любила читати „Житій Святих“:

— Вони бо всі так нудно писані, й всі — про муки... Невже ж святим не можна бути без тортур, або на доказ святости конче потрібні чудеса? Мені здається, що для святости насамперед конечна велика сила волі? Правда?

— А певне, — переконано відказала Ноель, — кожен святий це передовсім твердий характер. А що ж ви читаете?

Тайоня нещодавно прочитала „всього Белінського“ і навіть „Что делать?“ Чернишевського.

— Це — річ заборонена цензурою, — виразно подивилась вона на Ноель. — Її так само тяжко дістати, як і „Ткачів“ Гавптмана. Ми можемо роздобути такі речі тільки від знайомих семінаристів, яким можна бачитись із нами у неділі в розмовниці.

Дівчатка поставили на столи опорожнений посуд і, взявшись попід руки, вільно походили по доріжках саду. Тепер уже розмова ставала жвавіша.

Кожна бо була повна мрій про той новий світ, що на його поріг мали стати вже завтра. Тайоня розповідала про свою постанову на осінь записатись на медицину, щоб нести на село реальну поміч тим тисячам істот, що під тим оглядом у гірших умовах, як парії в індійських пралісах.

— Бо у нас, коли баба Параска застудиться, — то вже кашлятиме до самої смерти. А коли якийсь дід Охрим вивихне ногу, то — його щастя, якщо тільки кульгатиме весь останок свого життя. Ні, баби-шептухи доведуть його до повного каліцтва й приневолять зазнати нечислимим мук. А вже про породіль — нічого й казати... Страшно у нас на селі...

— А хіба нема лікарів, шпиталів, черниць-жалібниць? — уявляла собі Ноель українське село на взірць якогось Pierre-Latte в департаменті Дром чи Високих Піренеїв.

Тайоня замахала руками.

— Звісно, що нема! Але, хоча б і було їх більше, то замало їхнього знання, а навіть чесноти, чи доброти. Треба вміти

підійти до селянина, а особливо — до селянки. Треба насамперед вііти до них заговорити по-їхньому, викликати у них, за-турканих, скривджених, підзорливих — довіря й приязнь. А без цього нічого не варті найліпші порошки та плястри...

При кінці розлогого саду, біля криниці, відпочивали гурти прочан. На яскравій молодій траві виглядали як розцвілий мак.

— Ось ваші майбутні сільські овечки, — вказала Ноель на прочан. — Може навіть із вашого або близького села. Хочете: підійдемо ближче, подивимось?

Тайоня з докором глянула на свою нову приятельку. Потім спустила очі й глянула знову.

— Я люблю сільських людей, — вияснювала Ноель, гадаючи, що єпархіялка соромиться підійти до прочан, — вони бо прості й безпосередні, мабуть і в добрі, так само, як і в злі. Згадую, як ближче я їх бачила в Піренеях. На прощах, на святах, ярмарках. Навіть раз я співала з ними, танцювала. І мені здається, що їхнє життя куди щасливіше, як наше. А втім я почувую до них і деякі обовязки... у нас, в Піренеях...

— „У нас, в Піренеях...“ — сумно протягла Тайоня. — Ви-бачте, я забуваю, що ви — тут чужинка, тож ви й не можете знати...

— Що саме? — затрималась Ноель.

Таїс уже весело всміхалась:

— Того, що оті червоні „рубашки“ і „сарафани“ — кацапські, а не наші. То — кацапи з якоїсь курської чи танбовської губернії. Дивіться: вони всі в червоному. Про них і та приказка зложена, що „дурак красному рад“. Ми здалеку їх розпізнаємо. — І вона почала викладати, яка різниця між москалями та українцями в мові, вигляді, звичаях, психології. Оцінка в усіх напрямках була негативна для москалів.

— Але ж, чому ви самі говорите їхньою мовою. От і зомною...

Тайоня знизала плечима:

— Мушу! Мусимо! А ми? — Я ледве знаю по-французькому, а ви ж чи й чули коли українську?

— Тобто ту, що нею говорять тутешні селяни?... Отже я дуже рада, що ви помиляєтесь: певне, що я не говорю нею гірш, як московською.

— Та невже? — радісно здивувалась єпархіялка, відразу перейшовши на українську мову. — Таж у нас тепер така доба, що й вдома „корінних“ людей не знайдеш, які знали б рідну мову. А ви ж для цієї Землі, виходить, зовсім чужа! Як же це можливе?

— Мене вчить Маруся. А ще раніш — птичниця наша, баба Северина... Та баби вже нема. А Маруся й тепер у нас, вдома. Вона не хоче говорити ні по якому, тільки по-українському, або, як тут усі говорять, по-малоросійському.

— Хто ж це Маруся?

Ноель почала докладно розповідати про дівчину, про милу бабу Северину з бабуниного маєтку. Таїса слухала з величезним зацікавленням. А наприкінці сказала:

— Я ніколи не сподівалась, що Видибицький монастир дасть мені стільки вражінь.

— Та що ж тут особливого?

— А те, що ви розповіли про бабу Северину та про вашу Марусю. Це так страшенно мене підсилює і впливає в моє серце невисказану бадьорість і віру. В цьому ж бо є очевидна містика...

— А саме? — запитала Ноель.

Тайоня трохи поміркувала, а потім сказала:

— Не можна так швидко все це вам розповісти. Але скажу коротко. Мені здається, що ота баба Северина — це є прастара Земля Українська, зрезигнована аж до повної байдужості, інертна до всього й усіх, хто робить її своєю слугою й користує з її величезних природних властивостей... Але ж вона, дарма, що зрезигнована й відстала від поступу інших сусідніх земель, вона вперто береже свої дукачі, плаhti, наміста, вірування, казки, співи, внутрішні звичаї, ці найдорожчі свої скарби, і ними прикрашує та оздоблює молодь... Так на всякий, мовляв, випадок, як і той дукач, що вона вам подарувала, а ви його берегли увесь час і в далеких Піренеях...

— Цікаво! — сказала Ноель. — Ну, а Маруся?

— А Маруся? — Маруся — це наша стихійна сила, дужа, повна життєвої енергії, здібна до всього доброго, але оспала, чи — певніш — ще непробуджена... Знаєте, як у тій казці про „сплячу красуню“, чи сплячу царівну, що її стережуть...

— Гноми! — підказала Ноель.

— Ну, гноми... Або... ми — пігмеї...

— Ні, ні, — усміхнулась Ноель. — Не кажіть так, — і стисла Тайоні руку. — Ви, й ті, що, як ви, будуть учитись, щоб полегшити долю цього люду, ви відіграєте роль того казкового „принца“, як його у вас звуть? — „Prince Charmant“, тобто „Принца Чарівника“, що ту принцесу збудить із сну...

— Це ви гарно сказали, Ноель! — Але... ах!... Чому б і вам не бути вкупі з нами?... Адже ще ж питання: чи „ваші“ Піренеї, чи може „ваша“ Україна?...

В тій хвилині до них підійшла клясова дама:

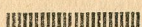
— Час додому, мої дами!

Та згадка про дім трохи запізнилась. Ледве дівчата повбігли під монастирські піддашшя, як скрізь потемніло, наче враз наступив вечір. За хвилину ж чорне кучеряве небо кинуло на втомлену землю цілі водопади, ніби хтось грізний і нетерпеливий дуже поспішно і з великим грюкотом повідчиняв нараз усі небесні заставки. Дороги, мов окопи, виповнилися вщерть, з круч летіли на діл водяні суцільні запони, а тим часом вже промите, зеленаве ясне небо всміхалось одним кутом своїх уст до переляканої й змоклої землі. За хвилю сонце пражило, як

і перед тим, а в саду, п'яному від пахощів, цілою орхестрою співали незлічимі пташки, розрадувані чи тим, що дощ прийшов, чи тим, що він уже минув... І було щось стародавнє, стихійне в тому грізному й раптовному вибуху природи. Немов блискавична згадка про минулі давні віки, коли володів цією землею ще той, скинутий з Видибицької Кручі, Перун.

Ноель і Таїс розлучились як щирі приятельки. Записали свої адреси, заголовки книжок, які мали прочитати за обопільною порадою, і жаліли, що вже напевне ніколи не доведеться зустрінутись знову.

— А може?... Може — говорила Таїс. — Я все вірю в те, що ліпше. Отже вірю, що й ми здобаємося ще в залі анатомічного театру медичного факультету...

Г. Костельник

РАДІО

Людська штука й природа повінчалися найновішим вінком. Вінком, сплетеним з божеських — електричних хвиль. Людина заставила їх переносити свої слова, свій голос — „без часу“, а по цілому світі.

Невелика скриночка схоплює голоси з цілого світу. Говорить усіма мовами, співає, грає. Слухаєш, кого хочеш.

Телеграф був перший вершок на горі цього людського поступу, грамофон — другий, бездротний телеграф — третій, а радіо — четвертий, найвищий вершок.

Справедливий еси, Боже, що це винахід наших часів, коли зубожілий і розсварений та заляканий світ „замкнений“ — а радіо вищим способом „відмикає світ“.

Я сказав до дітей, коли купив радіо: Не можете їхати у світ, то нехай світ сам приходить до вас — своїми голосами, щоб ви чули німця й англійця, француза й італійця й Бог зна кого. Хто мало бачив і чув, мало знає — збагачуйте своє знання світу.

*

Думки кожної людини йдуть своїм шляхом — розливаються з тієї висоти, де хтось стоїть, як і зірохоплює світ з тієї висоти, де хтось стоїть. Я йду за моїми думками.

Справедливий еси, Боже, хоч ми щораз більше нарікаємо на Твою несправедливість; премудрий Ти, хоч ми раз-у-раз губимо в світі нитку Твоїєї премудрости й лякаємося: що це? Ось радіо доказом, що все наше горе й терпіння можуть бути „накриті“ й „перемощені“ якимсь вищим способом — як радіо відмикає замкнений світ: сидиш у хаті, а світ сам приходить до тебе... Здавалось би: абсурд, неможливе, чудо... Але ж світ — це система чудес. Не видно чудес у світі тільки з перспективи „чуття сірої буденщини“, що не вміє читати Божого письма,

а бачить тільки незрозумілі знаки: криве, просте, мале, велике...

Горе душі, що заскоро орієнтується в тайнах буття, що заглибоко сягає думкою — горе від людей! Її висміють „герої чуття сірої буденщини“, „герої негациї“, що тупоумність оповіщують за справжню й найвищу мудрість, мертве ставлять понад живе, а всяку глибшу правду зносять тільки як фантазію — поезію. Але хто близький Богові, той далекий „світові“ — тому його „чуттю сірої буденщини“, що нівелює в бутті все велике, чудесне, Боже. Так було в часах Христа, так воно нині в часах радія — і так буде завсіди.

Я вибираю собі Бога, не дбаю про людей. В мому серці нема роздору між поезією і філософією. Від роси, що в кожній своїй краплині відбиває ціле сонце, я навчився бачити цілість буття-життя в кожній його краплині. Радіо — доказ, що в природі все обчислене, все від атомів, від електронів аж до цілого космосу. Обчислене й уложене в гармонію, що може собі плисти скорістю світла, все таки свого ритму не загубить. Радіо було від сотворення світу — завсіди був ритм електричних хвиль, тільки не було людського апарату, щоб схоплював і використовував цей ритм. Люди не знали, що таке тонке чудо існує в світі — а „герої негациї“ від віків горлали: Це неможливе! У світі все тільки випадок — ніяких плянових законів нема!

Випадок?! О, вже остаточно впав цей ідол, це „вірую“ „героїв і проповідників чуття буденщини“! Невже випадок говорить і грає в апараті радія? Випадок це „беззаконня“, а тут тонка система законів. Начало всьому й мета усьому — Бог. А де нам щось виглядає як випадок, це тільки незрозуміла буква для нас у Божому письмі.

Та не такий світ малий і вбогий, як собі уявляє його бабуня на селі. І Бог не такий малий та вузький, як собі його уявляє брат-кухар у монастирі. Кожна квітка себе потішає й вивищує, що ніби тільки вона квіткою перед Богом... А Божі всі квітки, хоч і не всі однакової вартости.

*

Співають і грають усі народи на землі, всі матірні міста. О, Володарю небес, ось дано мені наче на небо вийти й згори в одну точку зібрати цілу земну кулю, всі народи. Земля передо мною, наче перед Тобою — і час і простір перемощені, щоб враз схопити все, що діється на землі.

Співають і грають усі народи, всі матірні міста. Berlin, Köln, München, Stuttgart, Wien, Paris, Roma, Stockholm, Москва, Київ, Praha, Budapest, Београд, Zagreb...

О, Господи, а все таки, а все таки, як воно й не було б, чи це не пташки, що на земному дереві Тобі співають — як усі пташки? Квітки мають цвісти, пташки співати, а люди творити. Але для людини й говорення та спів — творення.

Господи, Ти хотів, щоб люди і сміялися і танцювали, бо Ти їм дав таку природу. (Аскет нехай не осуджує інших, що вони

танцюють і сміються, бо це тільки він сам взяв на себе таке, що не буде танцювати й сміятися.) Все добре, доки люди не зривають із Тобою, бо Твій подих усе освячує. Не гине життя на землі вночі, коли земля на час відвернеться від сонця, бо все-таки сонце держить землю в обіймах свого тепла.

*

Ось десь в Англії дзвонять на вечірню. Грають органи, священник проказує молитви. Електрика молиться враз із людьми! Вона завсіди молилася, а люди про це не знали. Молилася з тими, що моляться, і кляла з тими, що кленуть... Кожне наше слово й кожний відрух нашої душі зачепляє світ аж до атомів та розходиться по цілому світі, щоб його переставити „на своє“. Завсіди ми в борні, в змаганні з Богом, хоч про це й не маємо свідомости. Хто ж цього свідомий, той розуміє, що переможцями вийдуть тільки ті, що йдуть Божими шляхами. А вже ж ніколи сотворіння не переможе Творця.

*

„Слухайте, слухайте, говорить Москва!“ День і ніч вічне репетування: соціалізм — капіталізм, пролетарі — буржуазія — еспанський народ — банди фашистів — конституція Сталіна: невидане, нечуване — Сталін, Сталін, Сталін, товариш, вождь народів, сонце, божок... Ах, та забріханість, „свята забріханість“, урядова забріханість: безтямне самохвальство й безцеремонне паплюження цілого світу — Божого й людського! Це окупи, що їх більшовики самі на себе накладають. Без тих пут огонь російської революції був би цілий світ перейшов, як „свій кризь своє“, і може щось путнє вийшло би з тої гарячки недужого світу. Забріханість відбирає розум, а божевільня відстрашує всіх, що з тверезим розумом. Зло й неправда є злом і неправдою, хоч усі автоматизувати світ будуть інакше деклямувати.

Думаю, думаю, й не можу не сказати, що й Христовій євангелії ніщо в історії так не пошкодило, як „свята забріханість“, урядова забріханість тих кол, що вбилися в силу, і всюди себе ставили замість Христа, а з Христа зробили собі тільки свій герб. А євангелія, як кожна правда, йде тернистим шляхом: „І тобі меч перейде душу, щоб виявилися думки многих“. Тільки одиниці доходять до ідеалів, а великі збірноти ніколи.

*

З Риму трансмітують гальову оперу Verdi-я, що її дають у честь приважного мадярського регента Horti-я. Спікер описує приважних слухачів-видців, вичисляє високі політично-державні особи, свої й чужі, описує їх одяги — золото, срібло, дамські туалети, гермеліни... Слідують державні гимни і бурі оплесків.

А я з такого народу, що „кутом“ мешкає на землі, між народами! Ковтаю жовч у горлі. Ціле моє життя заправлене жовчю,

упокореннями, зідханнями, запертим віддыхом і... і... для цього вже не маю слова. Навіть чужій вівці я мусів уступатися з дороги. Золото, срібло, ордери, влада, військо, величні будови я бачив тільки в чужих. Що моє, наше, це останнє на світі, марне, вбоге. Москва відобрала славу долю від Києва. А діти Києва пішли шляхами історії, як „Іван без роду“. Закопані скарби в їх душі, та ніяк не можуть процвісти. Тяжко, незворотно тяжко доспівають для „свого слова“. А може, може вже йде наш час... Десять Римів мені в душі — та хто не хоче осмішувати себе, той не сміє на вітер пускати своїх великих мрій.

Треба з тим погодитися, що все, що родиться, родиться в тайні і в темноті.

*

Українська пісня на хвилях радія — зо світу плине в мій дім. Ох, наче б два українські серця зустрілися десь на пустині, чи „в неволі, в тюрмі“. Діти сидять наче в церкві, слухають, серце їм дрижить. Знаю, бо й моє серце дрижить. Київ надає „вечерниці“; Кошиці — „українське весілля“; Москва, Москва, що всіх принаджує до себе, співає „Взяв би я бандуру“, „Видиш, брате мій“...

*

Циганська музика з Будапешту. Скрипка плаче, вогнем сипле, вихром несеться по просторах, наче бистрі мадярські коні. Яка земля, така пісня! Непроглядні лани пшениці, на столі іскриться вино, а безкрає, голубе небо все накриває.

Це мої перші пісні — дитячі. Вони захопили в мене перші відрухи серця, коли серце найчуткіше. Хочеш — не хочеш, заміни вже нема, бо людське серце тільки раз молоде.

Не рухай, нехай грає Будапешт! Моя перша молодість вертає до мене з царства забуття...

*

Ще хочу послухати Београд і Загреб. Розмовляю зо спікеркою, хоч вона мене не чує, та я її чую і співчую з нею.

Балканська протяжна, сумовита пісня — і вона моя. Дев'ять молодих літ я там прожив — і пів серця я там залишив. А радіо вертає мені цю мою минувшину.

Переконаюся, що народні арії найоригінальніші — як і народні мови. В артистичних композиціях повторяються ті самі арійні звороти. Природа в усьому найгеніальніша.

*

Північ минула. Європа замовкла, тільки деякі оази ще живуть. Тепер дає про себе знати англійський світ: Англія, Америка і Бог знає що й відкіль. Англійська мова царить над світом.

Танго, фокс-трот, румба, вальс... танго, фокс-трот... Жаби, коти, пси, півні, осли — ціла менажерія — на тлі дикого бубна — співає в фокс-троті, тій арії „чуття сірої буденщини“. Це вже й сама назва каже: „fox-trott“ — „Fuchs-Tritt“ — „підскоки лиса“. Закохався наш світ у цій ритміці отяжілого танку негрів, бо він

і сам „знегроватів“. Інші арії пруться в засвіти, а фокс-трот тільки по землі скаче.

Досить! Усьому приходить кінець! Хочу спокою, тиші, самоти.

На самоті, в тиші відроджується душа. І старе, давнє звтра знову буде виглядати як нове.

Д-р Ярослав Гординський:

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ

(Продовження)

VI

Зате виразніше вийшло сільське жіноцтво. Тут маємо не тільки сільську жінку Горпину, названу за її енергію Трактором, в агітаційній повісті — плякаті В. Чередниченка. Горпина, не вважаючи на опозицію мужчин, організувала сільських жінок, почала порядкувати селом і стала навіть головою сільради, а годного року вміла розумно зарадити лиху. Та це, як згадано, не так мистецький твір, як радніше агітаційна стаття, і то доволі низького сорту, хоч Чередниченко ще намагається бодай назовні зберегти белетристичну форму. Багато нижче з того боку стоїть „Повість про комуну“ Костя Гордієнка (1930), що є властиво тільки здіяльогоізованою більшовицькою агіткою про сільську бідняцьку комуну на Славенщині з похвалами для комуністичного ладу. Тому постаті сільських комунарок у цій повісті (Ладька, Антонина, Атаска) не тільки шабльонові, але й далекі від справжнього життя, агітаційно виідеалізовані (одне видання тієї „Повісті“ показує тираж 25.000!). Всі ті комунарки — колишні наймички, що їх господарі-куркулі не тільки використовували несумлінно від дитячих літ, але й поводилися з ними нелюдськи жорстоко. Всі вони зазнали кращої долі аж у створеній серед важких перешкод бідняцькій комуні, де вони не тільки почули себе вперше справжніми людьми, але й зазнали спокійного життя серед радісної праці, бо комуна розвивалась при допомозі уряду напrawdę гарно й скоро. Тут управильнюється їх праця, тут уладжується їх семейне життя в щасливому подружжі й у дитячих яслах. І тільки одна тінь паде на цей виідеалізований рай — важкі обставини в початках розвитку комуни:

„Взяли ми діти, ліжко, постелиться там якнебудь, і сплять на соломі... На ніч віддала дітей в ясла; пішли вечеряти. Подали юшку з картоплею, ліжко, хліб хазяйський та обмаль. Як це жити, думаю, дають порцію хліба? Що це за комуна? Іду нагодувати дитину — дві няньки, а дітей шіснадцять. Солома застелена дрантям — сорочки рвані, спідниці, на соломі сплять. Пора і нам спати. В кімнаті повно людей, жонаті, хлопці, дівчата, покотом на соломі.. Як тут спати? Яке життя? Задихнемся. Через

сіни діти кричать. Хочу йти до них, бо не можу ж чути, як кричить моя дитина. Мене не пускають, лежу і плачу. На ранок устали вмилася, всі втираються моїм рушником...”

Автор упевняє, що ця біда скоро минулася, але читачеві якось не легко повірити в таке американське темпо в тому поступі.

Із сільських діячок згадаємо ще освічену героїню роману Я. Кечури Ольгу, що організує в селі комуну — але й вона має стільки агітаційно-партійних рис, що ніяк не можемо її признати за мистецьку постать.

Багато краще вийшли в українській радянській повісті ті сільські жіночі постаті, що в них підкреслені теплі почування особистого, а не громадянського характеру. Тут маємо передовсім глибокі материнські почування, що їм присвячений роман А. Голловка „Мати“. Катря, селянка з Вітрової Балки, мала трьох синів від трьох батьків і одну дочку.

„Від коли овдовіла, — зосталася сама собі з дитиною в злиднях, то за роботою ніколи й світу білого не бачила. Хіба що в неділю — до церкви сходить, а по обіді з жінками за ворітьми посидить... То чи й дивно ж, що стільки вже прожила в самоті, набідувалася, а мов і нічого. Як невидюча була... Багато про життя не роздумувала: про себе одне знала, що як не судилося їй життя щасливе, то буде вже так. І щоб серця не ятрити дармо, то навіть у минуле не оглядалася. А про малого свого так само вперед у мислі не забігала. Жила собі, як жилось. Та думала, що вже так воно й буде“.

Та не так сталося, як думала Катря. Бо в її характері, окрім схильності до невсипущої праці, були ще два могутні почування: захоплення хвилиною і безмежна материнська любов. І тому вона піддалась без довгого роздумування чарівному впливові мрійливого маляря Сави, що перший відкрив їй очі на значіння України, і одночасно стихійній силі Коваля Юхима, що важкою ремісничою рукою виковував ідеал нового революційного життя.

„Не розпуста — любила одного його, Саву, а Юхим силою брав. Та отак і жила з обома. І дитина народилася... не знала, хто йому батько. Одинадцять років не знала“.

Сава пішов у світ, Юхим оженився з Катрею, хоч як вона мучилась, ділячи серце між ними обома. І так три її сини вдалися у трьох батьків: господар, маляр, ремісник. Та вкінці Юхим дізнався. І маляреві Юркові довелося у ночі почути таку розмову між Юхимом і Катрею:

„Якось серед ночі Юрко був прокинувся і чує — тихо плаче хтось. Прислухався стривожено — мати плачуть. Поночі в хаті не видно, але чути, що отак: затулила лице долонями й зціпивши зуби... Як нагло батьків голос похмурно й гнівно: — Не плач, тепер уже слізьми не допоможеш. Якби тоді не була ти... — хлопець аж замер од батькової страшної лайки, а мати враз заголосила приглушено в долонях. Батько говорив далі: — то зналаб ти, чиї в тебе діти. А я дванадцять літ не взивав би чужого сина своїм... Та мати ні слова, тільки плакала. І це було довго отак...

Потім знову батьків голос, але тепер уже тихий, ніби з жалем: — Катре, ну годі, не плач! Мене теж болить. — Тиша в хаті, навіть і мати урвала свій плач. — Огоді, як прийшов Сава, мов серця шмат одірвав. Коли б уже одірзав зовсім, а то ж на якійсь жилі ще теліпається. Ще як не бачу — нічого, а тільки гляну, в голові каламутиться. — Змовк і дихав важко. Тоді мати, уперш затамувавши плач: — Юхиме, рідний мій, ну потерп, ось уже незабаром поїде од нас. І не втрималась: зірвалась у плач“.

Довелось Катрі випити гірку чашу матиного горя. Юхим помер у вязниці від ран у часі заворушень 1905 р., Юркові довелось признатись, хто йому батько. Бо коли він, міський учень, знайшовся з матір'ю за містом над Дніпром, він —

„раптом звів голову й тихо, з благанням промовив: — Мамо, ну, скажіть же мені хоч щось. — Слухай, сину. Тивжене вперше питаєшся мене за це. Отоді влітку теж. А я й тоді не сказала тобі. Не через те, що таїтися хочу від тебе. Може ти мене не зрозумієш зразу, бо дитина ще. Потім зрозумієш. Але ж так сталося, сину, що я й сама не відаю того — чий ти. Може Юхимів, а може й ні. Може якраз Сава є твій батько... Юрко нерухомий мовчки стояв на кручі. Потім, не обертаючи обличчя до матері, мов не до неї, а до когось у темряві на крижанім Дніпрі, промовив піднесено: — Спасибі вам, мамо, й за це, що сказали! Що — „може“. А вже тепер я й сам знаю напевне. Але не бійтеся, мамо, й не тривожтеся: хто б не був моїм батьком, то однаково ж ви — моя мати. І ніколи в світі я вас не скрияджу й не забуду. Мати тільки зідхнула на синову клятбу й нічого не сказала. Дивилась, задумана, на нього і вже не вперше сьогодні передумувала кожне слово його сьогоднішнє, кожен рух та вираз на обличчі. І от ізнов, як уже було не раз, тільки зараз і дужче, і виразніш — аж із боєм у серці відчула, — що й слова в цього непевні, і сам увесь непевний якийсь і вже ніби... трохи чужий“.

І мусіла мати переживати важкі хвили розлуки з усіма своїми синами: всіх їх доля вигнала у широкий світ. Одначе, не вважаючи на серце, переповнене такими сильними почуваннями, Катря вміє в найважчих життєвих хвилях знайти енергію. От коли в місті подали їй жорстоку вістку про Юхимову смерть у тюрмі:

— Ой, діти-діти! — Катря склепила в тузі очі й тихо, немаче заперечливо, хитала головою. — На кого ж ви тепер zostалися, діти мої, діти? — Нагло ніби згадала щось і заціпила себе... Лице сухе й суворе в жінки. І вже не плакала, хоч і стояли очі повні слізьми... Катря нахилилась і без рук втерла очі об стару Юхимову кожушину. А за тим мовчазна й неприродно рівна, наче сліпа, тихо пішла...“

Коли ж усі сини розійшлись від неї, то, випровадивши останнього, Катря:

„Повернулась іще на схід — глянула вздовж Великого шляху. Та й зідхнула... і ожили у пам'яті, як давній розвіяний сон, гіркі спогади з далекого минулого... Нема що дурити себе, гірка була

й молодість... А проте, хоч і як трудно було, та біля серця діти. І росила ж їх, про життя тихе із ними вкупі на старість марила. А воно бач, що маєш собі, мамо, на старість. Та й що тим дітям — який талан дала? — Простелила шляхи навхрест на всі чотити вітри та й вирядила... Та й чи ждати вже їх, та й звідки виглядати — з якої дороги? І які ваші, діти, — знаки будуть? — Стояла німа і нерухома, край шляху в тяжкій задумі. Од палиневого духу аж тяжко вже дихати грудям, і від спогадів та думок — дум материних, аж у голові туман. А вона все стояла в задумі край шляху біля могили, як кам'яна „баба“ з віків, не всіли зрушитись з місця, — убога, у старій джерзійбоса, — на роздоріжжі невідомих синовніх доріг“.

Катрина постать має, щоправда, ще багато романтичних рис типу Марка Вовчка, але zarazом це вже жінка, що стоїть на роздоріжжі старих і нових часів — події в Україні тягнуть її силоміць у свій головокружній крутіж.

Дещо інша вже, якась сильніша, ота мати з повісти А. Головка „Можу“ (1922), що мандрує із своїми голодними дітьми з Катеринославщини — її материна любов так захоплює мрійливого Гордія, що він покидає вигідне життя у своїх батьків і мандрує з незнаною йому матір'ю на майбутні злидні.

Огріті теплим, глибоким почуванням, виходять живіші й природніші декуди навіть селянки-революціонерки, як нпр. трохи шабльонова, але все таки живо змальована постать бідної наймички в багатіїв-куркулів, Зінька, в повісті А. Головка „Бур'ян“ (1926). Під впливом гарячого кохання до організатора сільської бідноти Давида Мотузки, Зінька стає справжньою героїнею: вона не тільки повідомляє свого коханого про підслуханий намір убити його, не тільки виривається в розпачливій боротьбі з рук озвірілого начміліції, але й причиняється своєю відвагою до врятування життя Давидові. Контрастом до скромної Зіньки є розкішна жінка хорого на груди Тихона Марія. Краса й гаряча кров доводять її так далеко, що вона готова покинути Тихона й накидається Давидові; але Давид не хоче зрадити свого приятеля й відповідає їй:

„Якби ми, Маріє, з тобою в табуні бродили, тоді б і не балакали. А то ми живемо в громаді людській. А це — куди як складніша штука. Отже, теж давай цю балачку залишимо“.

Оця висока етична гадка не переконала Марію. Щоб позбутись свого хорого чоловіка, Марія важиться віддати його зрадливо в руки ворогів на певну смерть. А одначе ця гарна тілом, але низька характером Марія має в своєму вибуховому темпераменті багато більше природних прикмет, ніж виідеалізувана Зінька.

VII

В українській радянській повісті бачимо жінку в різних суспільних організаціях — і то від найменшої дитини: дівчатка в яслах і притулках, комсомолки, батальйонерки, бойовички, бу-

дівниці, романтичні вуличниці, фабричні робітниці, сільські організаторки й революціонерки — і читач, утомлений тією галереєю комуністичних діячок з їх великими словами й ділами, питається вкінці з розпукою: а де ж тільки жінка, справжня жінка, жінка-людина, з людським тілом і людською душею? Справді, не легко знайти у вирі тих накинених партійним наказом ідей та постатей — звичайну жінку-людину. Але вона таки є й читач запопадливо виловлює такі постаті, хоч етично вони його гнівлять своїми гріхами й проступками. І ось перед нами не тільки згадані вже: Марія з „Бур'яну“ А. Головка і частинно Одарка Кудря Івана Ле, тут передусім повно й плястично виступає Любка Прохорівна в „Романі Міжгір'я“. Основна прикмета її душі й головне змагання всього її життя це кохання. Невдоволена своїм чоловіком, лікарем Храпковим, людиною визначною, але зовсім бездарною в життєвих справах, Любка шукає кохання поза подружним життям. Вона живе — самими нервами. Ось її психологія:

„Бувають такі чоловіки, що, кохаючи тіло своєї дружини, тремтять, свіже... впевняються самі й упевняють інших, що вони люблять свою дружину. Але бувають і такі жінки, що за щоденними вишуканими пестошами забувають бодай згадати про оте кохання. Хіба до любови тут, коли вигуляна кров, що... бурхає по жилах... Не до любови тут. Не до чарів вечірнього шепоту душі. Це надто ніжні струни молодого організму, й вони мовчать, заглушені неймовірними барабанами, дужою музикою ситої життєвої вакханалії... Любка Прохорівна ще молода, навіть надто молода, щоб не кохати свого Женю, й, скажемо, гарна, соковита, щоб не належати цьому дотепному хірургові Храпкову. Належати як річ, як святковий одяг. Він мав добрий смак на жінок, він гаразд розбирався в незліченних їх гатунках, і коли пухленька студенточка інституту зовнішніх зносин, Любочка Марковська, випадково навернулася йому на очі — за хвилину вирішив, що йому прийшов час одружитися. А змогла б якась інша, хоч би й старша на літа дівчина перечити такій силі розуму, такому лікарському хистові молодого, дужого, як дуб, кавалера? За два місяці, йдучи до шлюбу, Любка, з жалю до своїх колишніх кавалерів, доброзичливо позирала на них, навіть не розуміючи гаразд, що означає оте „заміж“. Переїхавши до Намангану, Євген Вікторович створив потрібні умови догоди й засмітив ними всі стежки, що ведуть у найкращі кутки людської душі“.

І ось ця жінка — гарна, молода, недосвідня, кинена серед розкішного лінивства в азійське місто — очаровує поставного інтелігентного й наділеного бистрим розумом узбека Саїд-Алі Мухтарова.

„Чи була ж і справді щаслива Любка своїм сімейним життям, як це здавалося з першого погляду? Ніхто її про це не питав, а самій їй, за молодими ще літами, не припадала така думка. Коли б вона почула якусь укруту, якісь злидні, може б само запитання напросилося... У чоловіка Любки Прохорівни було дуже багато діла... Тому то таким завжди свіжим гостем був він

задля дружини... Її молодість ще не набула того гарячого стану, коли міцні чоловікові сні вночі виховують у молодих незадоволених жінок неврастенію й інші жарти з нервами. Її Женя не набридав пестощами, бо зморювався своїми вічними ділами, й гаразд — вона за це немов ще більше, ніжніше його любила... Брак дітей теж мало турбував Любку... Але було хоч зрідка й таке, коли Любка почувала дивні внутрішні хвилювання, гострі, похитливі, й довго не могла заснути, перевертаючись необережно в ліжкові“.

І така жінка познайомилась із гарним Саїдом:

„Знайомство двох оцих істот набирало раз у-раз нового характеру. Любка Прохорівна впевняла себе, що нічого особливого в тому нема, що вона знайома з розумною інтелігентною людиною, хоча вона, ця людина, й була з узбеків. А що вона й досі не сказала своєму Жені про це — байдуже. Обійдеться. — Так. Вона таки не сказала чомусь своєму коханому Жені, що вона познайомилася з цікавим узбеком. Якось не припало до речі... Він такий зморений. Вона така ніжна до нього. Хіба тут до якогось там чудернацького знайомства з узбеком, азіятом, підперезаним трьома шовковими хустками! А може в неї є інші думки? Може вона хоче прирозуміти таке щось дике, божевільне? Може, вона вже щось пригадала, вирішила? Вона вирішила. А чи слід про це знати її законному коханому чоловікові? Коханому? Любка швиденько скочила з канапки й, мовчки оповивши плечі Жені, що вже сидів за своїм столом, поцілувала його теплим, вогким поцілунком у чоло. Навіть сама вона почувала мертвяцький смак в отім поцілунку наслиненими, майже похолоднілими губами й на додачу притулилася також мов від спеки, змороною щокою. То був перший Юдин поцілунок, а за ним народилися червоні камелії на грудях, дезорганізована мораль і чергове кільце „Єви“-жінчини“.

Почалась любовна історія — і звичайні жіночі хитрощі:

„Любці Прохорівній раптом здалося, що і в її житті щойно йде тільки пишне літо. Намагалася згадати весну. Не було. Не було зеленого пахучого розквіту в лоскотливому теплі. Не було солодких підмарних мрій, свіжого, як у казці, кохання... Її весна спіткнулася об щось неодмінно й винувато відкрила шляхи гарячому літу. Поглянеш на оцього Євгена Вікторовича, на оцього Женю, на його засідання — жаль обійме молоду істоту. Невже ж отак повинні всі жити, дбаючи лише про кар'єру, задля якої й молоді дружини не жаль? А може то дійсне захоплення працею, дійсне громадське задоволення... Може... То навіщо ж йому дружина?... І прикортіло за всяку ціну зманеврувати... Зманеврувати на просторі блискучому, як сонце, безкрайому, як дулька, щоб із нечуваною швидкістю нестись без озирання, наздогінці неспробованому... Треба наздогнати п'янощі першого кохання, улитись отруйними любистковими пахощами. — Женю! Котік Женічка! Бери, рідненький, відпустку“.

І Женя, розуміється, взяв відпустку. А коли він виїхав на три

дні на якусь раптову операцію, Любка перебралась в узбецьку „паранджу“ і, забувши про гріх, перебула три шалені доби у Саїда. Але тоді вона, випещена росіянка, пізнала нараз, що Саїд — тільки узбек і вона затужила за своїм чоловіком. Саїд не розумів, не пускав її, а тоді Любка кинула йому:

— „Ви узбек—а я... — й замовкла, бо було сказано більше, ніж треба, ніж хотілося“.

Саїд хотів уже забути для Любки й Узбеччину, але почув тільки: — „Прощайте“. Саїд знайшов скоро лік на свої почування у широкій громадянській праці, а Любці вдалось, покищо, обдурити довірливого чоловіка. Храпков приймав навіть у себе дома Саїда, але провалля між Саїдом і Любкою зростало, тим більше, що у Любки знайшлась дівчинка Тамара — дочка Саїдова. Любка все більше дратувала Саїда, запрошувала його до себе й показувала дочку. І тут її легкодушність перейшла міру: У Саїда відізвалась зненависть Любки за національну образу й разом із тим нестримна батьківська любов до Тамари. Вкінці Саїд викрав Тамару. Прийшло до судової розправи — їй прислухувалась і Любка Прохорівна. Але Саїд не зрадив справжньої тайни — після важкої душевної боротьби він заявив, що справді вкрав чужу дитину. А тоді:

— „Ах-ах!.. Ах-ха-ха-ха-а!.. — пролунало різке по залі. В божевільному реготі билася об підлогу Любка Прохорівна... Мозок не витримав борні, та й серце чи забється радісно в грудях. Історія оцих людей взяла свою останню дань. До столу стурбованих суддів підбігла повіспована, що крейда зблідла жінка. Вона підхопила здивоване дитинча на руки й кричала, перемагаючи клені залі: — Я... Я все скажу!.. Неправда це!.. Ця дівчина... Неправда... Вона його дочка!.. Він дочку свою украв, щоб помститися... То була Марія, наймичка Храпкова“.

З того часу життя Любки Прохорівни скочувалось скоро униз, бо один проступок легко веде до інших. Жадоба жити й розкошувати не покидала її й тепер, навіть після такого скандалу. Храпков розлучився з нею, Саїд прогнав її від порога свого дому, коханці у Любки змінювались. Щоб пімститись на Саїді, вона не побоялась навіть звязатись із його ворогами, що намірились його вбити. Ще й сама поїхала, щоб бути свідком Саїдового вбивства. Але Саїда не вбили, а всіх ворогів його діла: перемінити Узбеччину на культурну країну -- викрили. А Любка

„дійшла до останнього перехрестя!.. Що з того, що вибралася заміж не за комісаря якогось, а за лікаря Храпкова? Що з того, що не зрозуміла любови сильного мужчини й для чистоти свого європеїзму потоптала ту любов?... — Ах, куди я дійду?.. Любов Прохорівна відчувала, що з нею щось негарне, хоробливе твориться... Останнє перехрестя! Вона піде найтяжчим шляхом, аби тільки знав жити. Вона ще раз спробує повернути до себе дочку, Саїда“.

Однак Саїд не хотів її слухати, а як вона спробувала його ще шантажувати заявою, що Тамара — не його дочка, він сказав...

— Кінчено! Он двері! Я не хочу більше слова вашого чути! Ну!..

Ще одна спроба — вбити Саїда кинжалом — і рука Саїдового приятеля відкинула її так сильно, що, падаючи, вона вбилась. Саїд подружився з інтелігентною узбечкою Бімба-хон. Любов Прохорівна згинула марне, ганяючись за рознузданим життям. А хоч читач напевне не симпатизує з тією розбещеною жінкою — він почуває в ній все таки тіло й кров живої, хоч і зовсім неопанованої, людини — це не маріонетка, — що їй підповідають гадки та вчинки.

Бо справді, повну рацію має Саїдів приятель, український письменник Борисюк:

— „Не можна бо так просто відірвати, як серце вирвати з грудей, і кинути під ноги те, що скрашувало, опоетизувало до противности грубий, біольогічний акт продовження людського роду. І чи буде повною доба соціалізму, коли в людині не буде розвинуто глибоко-етичних і естетичних відчуттів взаємин? Справа ж бо не тільки в статевих взаєминах“.

(Докінчення буде).

В. Королів-Старий

СОРОКОЛІТТЯ О. КОШИЦЯ

...— „Пісня -- то крила, що підносять вас до неба“...

Евгенія де-Кастро.

Далеко на чужині, „за великою водою“, в гучному й немужикальному Нью-Йорку, переповненому гаркавою жидовою, перебуває останні десятиліття наш славний Боян-композитор, музика й незрівняний диригент Олександр Кошиць. І мабуть не тільки тому, що ділить нас такий великий простір, — майже вся наша преса забула згадати, що в році 1936-му минула визначна дата в культурному нашому житті — 40-ліття Кошицевої диригентської праці. Безперечно, коли б ми були нацією державною, то жадні простори не мали б впливу на факти того роду, таж і сам Кошиць не марнував би свого виняткового хисту й своїх дивовижних здібностей за чужим океаном, зявляючись на естраді з перервами по кілька років, щоб дуже-дуже зрідка засвітити спогадом своєї виняткової слави, щоб дати щастя нашим американським землякам ще раз почути незабутні звуки, що виходять з-під його чарівної палички. Чикагська всесвітня вистава, величний нью-йорський український здвиг із приводу ювілею нашого Князя Церкви, Митрополита Андрія — ось найвизначніші дати з диригентської діяльності О. Кошиця за останні довгі роки примусової мовчанки. Дати, від яких в дійсності віє жахом.

Ми, такі вбогі на визначних людей, маємо одного живого генія в ділянці музики, що його без застережень признали за

такого оба культурні Світи: генія, що його рука ліпше за всі інші, приступні нам способи робила й може робити в широкому світі найблискупішу пропаганду нашого національного наймення й нашого дорогого скарбу — української пісні, ця рука безвладно спущена додолу. Коли всякі інші народи виносять понад голови своїх „великанів“, що в оцінці історії можуть показатися пігмеями в порівнянні з винятково-великанською постаттю О. Кошиця, — ми дозволяємо своєму генієві марнуватися, не давши йому змоги розвинути неоціниму діяльність. Створений Богом на те, щоб на „крилах пісні підносити до неба“ мільйони насамперед людей своєї нації, — він сидить уже десятки довгих літ поза Батьківщиною, поза краєм на вершку якогось хмародера, передчасно хворіючи й старіючись, як забутий дорогоцінний меч, що іржавіє від безчинності.

Ще хоч у тім наше щастя, що Кошиць — не тільки геніальний диригент, який почав цю свою чинність з р. 1906-го, бувши ще сільським вчителем (в с. Грузькім, на Київщині). Ні, Кошиць уміє бути чинним і корисним своєму народові і без своєї диригентської палички, як музичний композитор і проникливий знавець мистецтва взагалі, зокрема ж рідної пісні. Як людина глибоко освічена (доктор теології), останні роки примусового безробіття проводить він серед пильних студій, досліджуючи звязок наших чудових старинних церковних співів та стародавніх українських народніх пісень.

Таж хай ліпше скаже про те його власне бистре перо. Ось кілька рядків з його листів від року 1932 в цій справі:

„До речі. Отсе минулої осені взявся я за наш старовинний церковний Обіход, з піснями XII століття. Там є чудова форма пісні — „догматики“, де знаменито діалектично розвинена ідея втілення Бога (Пісні Св. Івана Дамаскина, 777 р.) Ці поеми вражають не тільки способом філософічного викладу, але й кольосальною, глибокою поезією думання та вислову. Ви не повірите, але ж голова може заморочитись від тонкості логічної будови, дух спирає від захвату поетичними красотами, а серце умліває від наївної щирости й віри, якою дихає кожне слово, кожна фраза. А що казати про мелодію! Це якась передвічна річка прозорої поезії, що кипить у сталяктитових берегах під промінням якогось незвичайного, трансцендентального сонця!

Свого часу я не тільки співав ці „догматики“ на шкільних лавках бурси та семінаря, але й сам навчав їх, бувши вчителем семінаря. І от уявіть собі, яким ослом я був тоді, що міг пройти біля такої краси, не зупинившись, хоч і бачив усі її якості. Тепер, коли цей тиміям Віри на нашій Батьківщині охристили „опіумом“ та розпродують його разом із матеріальними церковними цінностями, — якось особливою красою засяяла передо мною поезія й краса церковного співу. Я придивився цій пісні й просто умлів від краси! А разом із тим я побачив, що знайшов ключ до їх розуміння. І — знаєте — в чому? В на родній українській пісні!... Тут треба було б довго говорити,

як моя думка дійшла до цього. Скажу ж тільки коротко: спів цей, по походженню — болгарський, але вже в XII столітті нічого спільного не мав ані з батьком свого прототипу — грецьким церковним співом. До чого ж він міг найдужче підходити, як не до того матеріялу, на якому виховались співці, що до XII століття так його переробили? А той матеріял міг бути тільки та пісня, з якої складалось музичне оточення наших київських співаків-артистів X—XII стол., бо жадних натяків на якісь інші впливи нема ніде... Отож, спробуємо заспівать їх наново, по-українському, розказать їх українською музичною мовою, взявши ту мову з найчистішого істотного її джерела, з нашої народньої пісні! Я спробував і мельодія полилась сама собою, жива, яскрава, радісна, природня, щира, зрозуміла, абсолютно наша, сучасна, рідна, правдива й легка та незмірно-глибоко поетична!... Ця робота так мене захопила, що я навіть листуватись перестав і закинув усі свої справи..."

Ці догматики вже щасливо опрацьовані. Здається, їх частину друкують ОО. Василіяни на Закарпатті. Таж дослідницька Кошицева думка через них сягнула ще глибше й тепер наш Боян провадить нову велику працю, якої ніхто до нього не піднявся: студії старовинних церковних українських Ірмологів, що дають ґрунтовні підвалини для зрозуміння генези нашого церковного співочого мистецтва...

Американські видавництва видають його праці в англійській мові; чужі міста величаються тим, що його наймення записують на своїх пам'ятниках світової культури побіч з найвизначнішими іменами світових геніїв та добродіїв людства; американські університети творять курси для дослідів над способами Кошицевих інтерпретацій; французькі хорові організації переймають методи Кошиця в провадженні хорових співів... Та все це мало тішити диригента, що прагне єдиного: на сцені, з великим живим апаратом — служити своїй мистецькій Музі — Українській пісні. Поза тим, все інше для нього — тільки паліатив, тільки підробка життя, тільки саме нидіння. ...„Ось написав я на три голоси Літургію українську"... „Таж це не робота“, — пише він в листі з 1934-го року. — „А загалом живу в тій самій атмосфері нудоти, безнадійности, туги й огиди до людей і себе“. ...„Бо ж все це — не те, чого прагне моя душа“ — пише він знову вже в цім, 1936-м році“. — Всі питання я б краще розв'язав на концертній естраді“...

В році 1934 Кошиць не міг опанувати себе й приїхав до Європи. Жагуче бажав зорганізувати нову капелю з залишків своїх перших європейських капелів і знову повести світом нашу незрівняну пісню, ще спілішим, ще урочистішим, як в роках 1919—1923, тріумфальним походом. Звернувся до еміграції. Еміграція „радилась“, навіть заложила товариство, платонічно підтримане високими чужими музичними капіцитетами, але... ми — нарід без держави й без меценатів. І підперти справи не було кому. Кошиць вернувся до своїх-чужих хмародерів, а на-

Стефаник зате грає на нервах читача і заставляє його заглянути в темну безодню. А такі переживання мають теж своє виховне значіння.

Ясна річ, що ми воліли б мати письменника з величезним талантом Стефаника, а одночасно з силою й теплом душі Бордуляка. Але такі прикмети не все ходять в парі. І письменники, органічно зв'язані з своїм середовищем, залежні від розвитку цього середовища. Тому мусимо задоволитися і таким розподілом Божих дарів, який зустрічаємо реально в згаданому випадку.

Хоч Стефаник у більшості своїх творів не спрямовував свій великий поетичний дар на те, щоб будувати позитивні етичні та ідейні вартості, — то все таки своєю творчістю тих вартостей не нищив. І в цьому він особливо великий. Бо це не легка річ — бути тієї міри співцем трагічної безнадії, а при цьому не стати пропагатором розкладових песимістичних доктрин.

Стефаник і релігія — це український селянин і релігія. Вона вросла йому в душу, чи хоче він, чи ні, — і до моментів найглибшого трагізму в творчості Стефаника належать ці хвилини, в яких одчай відбирає селянинові віру.

Стефаник і нація — це український селянин і нація. Підсвідомий, стихійний патріотизм тільки зрідка переливається у виразові форми усвідомленого патріотичного патосу. Але любов до рідної землі — це сутня риса селянської душі.

Такі великі поетичні таланти, як Василь Стефаник, не родяться часто. І ціла наша нація повинна бути горда, що має мистця справді великого формату.

На кінець — кілька конкретних даних, що можуть послужити як інформація кожному, хто хоче ближче приглянутися великому мистцеві. Селянський син з Русова снятинського повіту — Василь Стефаник (ур. 14. V. 1871) ішов у молодості дорогою, яку проходив у нас не один здібніший син села: Народня школа, гімназія в Коломиї та Дрогобичі, — ба навіть університетські медичні студії. Але все те було одночасно зовсім інше, ніж у пересічного селянського хлопця, що промощує собі шлях у ряди інтелігенції. Особливо літературно-мистецьке середовище Кракова 1890-их років було надзвичайне — і воно безперечно розбудило в душі Стефаника не одну мистецьку нотку, що дримала в його мужицькій підсвідомості. Але при цьому Стефаник, — не так як більшість наших „молодомузиків“, — залишився вповні самим собою і не допустив до себе ніяких глибших чужинних впливів. Своїми власними силами і силами своєї рідної землі здвигнув мистецьку будівлю, яку сміло можна назвати одним з найоригінальніших проявів українського духа на переломі століть. Твори його, хоч і нечисленні — але зате мало мають собі рівних щодо сили експресії й почування. Ось наголовки збірок його геніяльних мініатюр з селянського життя: Перша збірка — „Синя книжечка“ (1899). Далі „Кам'яний хрест“ (1900), „Дорога“ (1901), „Моє слово“ (1905). А потім довга мовчанка — аж до часів світової війни і післявоєнних років, що

автора, Це перше вражіння залишається й після прочитання цілої збірки. Однак самі поезії — бездоганні формою й мовою, багаті на справді гарні образи й поетичні порівняння, — своїм змістом викликають раз-у-раз непорозуміння та викривлюють уста читача в знак запиту. Ось ілюстрація:

„Ти кажеш — цього забагато,
А пані й не гляне на це.
Ось місяць зелений подрапав
О верби поліські лице.

Ось — перемучена рима
Як серце вростає під горло.
Не хоче ні мужа, ні сина.
А люди ще кажуть — „не горда“.

Здалека всміхнеться до хати,
Де їй коровай уже місяць,
Де, як хлопець, все прагне пропхати
Обличчя захоплене місяць“. (Ст. 9).

Хто зуміє не то „переповісти своїми словами“, але окреслити хоч найзагальніше, що хотів автор сказати, або які почування чи думки викликали ці рядки? Можемо йти стрічка за стрічкою, а до вдоволяючого висновку таки не дійдемо.

Є в збірці Ковицького вірші, до котрих треба вертатися по тричотири рази, заки схопиш якийсь загальний сенс, або хоч усвідомиш собі, до якого роду лірики його зачислити: особистої, описової чи патріотичної... Щось подібне до розв'язування ребусів, або шарад.

Легко зійти на оклепану тему: яка повинна бути поезія та чому має служити. Поет скаже: „Sobie śpiewam a muzom!“ — та що він пише для „вибраних“, для тих, що їх душа буде припадково настроєна на той самий тон, що й душа автора й не дозволить їм пережити, читаючи, хвилювання душі поета в часі творчого надхнення... Ось так певно відповів би наш письменник, коли б ми спитали його, навіщо писати такі загадки, як наприклад та, що Волинь „як місяць замучена в сальви і в мандри своїх кораблів...“ (ст. 38)*.

Недавно один друг поставив мені питання: „Чому тепер ніхто не пише так, як Шевченко?“ Прийняв до відома wyjaśnienia, що від появи Шевченкового „Кобзаря“ буде скоро 100 літ і багато дечого за той час у світі змінилося, але не дався переконати. „За сонцем хмаронька пливе“ було зрозуміле й гарне тому 90 літ і таке ж є й сьогодні. Треба думати, що й за 100—200 років кожний відчує красу тієї правдивої поезії. Але чи зрозуміє й відчує красу зеленого місяця — ледве. Що міг я на це відповісти? Перед очима станула мені тільки та трагедія, яка була б нашим неминучим призначенням, коли б Шевченко свої, зроджені лихом, поливані словами, думи писав був для „вибраних“, а не для цілого народу...

Приходять на думку ще й Франкові прекрасні слова про поетичну творчість:

„Кожна пісня моя —
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.
Що вам душу страє,
То мій власний жаль,
Що горить в ній — то се
Моїх сліз хрусталь“.

Не хочемо авторові „Віщого зілля“ закинути, що він „складав лишень“ свої поезії, не переживаючи їх серцем. Але, читаючи їх, ніщо нам „душі

* До речі згадаємо, що поет має особливу симпатію до місяця. На 18 картках тексту 18 разів є згадка про місяць і місячне сяйво!

не стрясає“; а хоч тут і там заблисне якийсь вогник, то й він мусить погаснути, коли почнемо розв'язувати шараду...

А все ж таки треба ствердити, що І. Коровицький має талант. І хоч його вірші щодо якості змісту залишають чимало побажань, то проте їх форма й багаті, часто оригінальні і нерасправді поетичні образи дають підставу думати, що він зможе дати нам замітні вірші, як під формальним, так і змістовим оглядом.

Ю. Р.

Василь Ткачук: Золоті дзвінки. Нариси. Львів 1936. Накладом автора. Стор. 76, 16^о.

Нова книжка молодого письменника, що своїми „Синіми чічками“ здобув собі признання читачів і критики. У цьому новому томику знаходимо 14 оповідань. Середовище, що його береться зображувати Ткачук — українське село. Це і є найбільші труднощі, що їх мусить побороти автор. Бо треба сьогодні неабиякої відваги й охоти до борні, щоб, відкинувши ще мало опрацьовані в нас теми інтелігентського, екзотичного чи фантастичного характеру, — знову починати творче змагання з матеріалом, що його у нас уже майже 150 літ літературно оформлюють цілі генерації письменників — а між ними теж неабиякі майстри. Самого Стефаника вистане на те, щоб застрашити новика.

Але Ткачук не подається. І це робить нам його симпатичним. З другого боку, ця його неуступчивість перед труднощами матеріалу стає теж причиною деяких його невдач. Таким чином селянська тематика оповідань Ткачука єднає в собі зародки всіх позитивних і негативних рис його творчості.

В селянській тематиці оповідань Ткачука особливо мило вражає приязність релігійних і етичних заінтересувань, які досі у нас доволі рідко виступали у того роду творах. Пронизані національною, а ще частіше соціальною ідеологією, оповідання з селянського життя в нашій новітній літературі здебільша залишали на боці релігійний і етично-психологічний характер селянського середовища. Ткачук зумів поєднати національні, а також соціальні заінтересування — з доволі глибоким етично-психологічним, а то й релігійним підходом. У цьому сила таких оповідань, як трагічне „Віддай ниву“, або вже більш оптимістичні „Яблуко“, „Черешні“, чи вкінці „Гріх“ і інш. Та й взагалі майже у всіх оповіданнях слідні ці моменти. І ними творчість Ткачука доволі сильно відрізняється від модерних наших селянських оповідань стефаниківської школи, наділених здебільша матеріялістично уфундованою трагікою буднів.

І ще в одній точці Ткачук сильно відрізняється від стефаниківської школи: ставлячи в центр своєї уваги релігійно-етичні проблеми, він доходить мимо трагіки поодиноких мотивів на загал до оптимістичної афірмації життя, чи то в формі ясної картини (напр. „Гріх“), чи то надією освітленого фіналу („Близнюки“).

Ось так, бачимо, ідейний білянс оповідань виказує доволі оригінальні, нові у нас і наскрізь позитивні позиції. І Ткачук дасть великі вартості українській белетристиці з селянською тематикою, якщо він це й у літературно-мистецькому огляді дійде до виразу, адекватного його ідеям. Поки що це Ткачукові не все вдається. Занадто він ще молодий, неопанований і літературно невідготований. Це помітне особливо у виразних слідах впливів, які залишила на його деяких оповіданнях творчість Стефаника і його епігонів. Не згадує вже про такі оповідання, як „У світі“, або „Бура“, які тематично і стилево в цілості підпали впливам — перше Стефаника (крім фіналу), друге Черемшини; але й у інших оповіданнях знаходимо цілі відступи, на яких дуже сильно позначився вплив Стефаника — особливо ж його воєнних творів, таких як „Вона-Земля“. Для прикладу — зачитує лише кілька сторінок з Ткачука, які читач може сам провітати: 4, 8, 9, 16, 24, 34, 58, 59, 60. І це характеристичне, що такі сильні ремінісценції зо Стефаника виступають здебільша тільки в оповіданнях, у яких переважає темний, трагічний кольорит. Твори з перевагою ясних тонів — особливо ж з дитячою тематикою — здебільша вільні від виразних стефаниківських ремініс-

пенцій. Цей факт може бути важною вказівкою для молодого автора на майбутнє.

Коли говорити про літературну вартість творів Ткачука — то слід ще підкреслити, як негативне явище, ті місця, в яких інтелігентський стиль разить на тлі селянської тематики. Таку нестилевість стрічаємо у Ткачука нероз (напр. оповідання „Акації пахли“, або місця на стор. 30, 35, 73 і інші), але при добрій волі й працьовитості це дається мабуть усунути. Разять ще теж деякі прогріхи в мові, особливо в лексиці — щоправда нечисленні (напр. барчистий 16, штивний 17, спіж 37, шкарадний 74, парка 76 і ін.).

Оці негативні літературні риси оповідань Ткачука зрівноважені позитивними, такими, як здебільша добрі сюжети, незла композиція і ін.

Ми нарочно поставилися до книжки Ткачука доволі критично, бо знаємо, що зайві похвали нероз манірують молодих авторів та спонукують їх до неробства. А нам було б шкода, коли б Ткачук, який у ідейному крузі своїх зацікавлень має такі нові в нас і високі цінності, занедбав зовнішню літературну шату своєї цікавої творчості.

М. 2.

Ольга Кобилянська: Апостол черні, повість у двох томах, Львів 1936, Бібліотека „Діла“ ч. 5. і 6. м. 8^о стр. 196 і 200.

Появи „Апостола черні“ всі здавна дожидали. Відомо було, що старенька авторка „Царівни“ та „Землі“ не спочила на ювілейних лавах, але працює від кількох літ над новою повістю. Нарешті вона появилася.

Перша думка, що насувається після прочитання нового твору Кобилянської це те, що назва „Апостол черні“ не зовсім відповідає змістові. Кобилянська повинна була написати не одну, але дві повісті. Одна з них — це був би „Апостол черні“. Не епізодичний о. Захарій, але твердо вихований Юліян Цезаревич, людина з сильними етичними підставами, широким світоглядом та великою енергією, мав усі дані на те, щоб стати справжнім „апостолом черні“, духовним батьком народу, суспільним діячем на велику скалю. Пишучи таку повість, Кобилянська була б дуже цінний вклад вложила в українське письменство. Тема дуже вдячна, а й життя наше знає цей тип, який одначе ще досі не діждався в нашій літературі гідного портрету (виняток: Пан-отець у Франкових „Панських жартах“). Здогадуємося, що Ш. Авторка навіть мала такий намір, але понесена хвилями доволі заплютаной фавули, просто його загубила. Залишився наголовок, що не покривається з повістю, — а в самій повісті того „апостола“ так, якби й не було. О. Захарій називає себе щоправда тим іменням, але крім його говорення про працю над народом ми не бачимо нічого, що цю назву могло б виправдати. Ще й насувається думка: який він „апостол“, чи провідник села, коли навіть у власній родині не вмів бути головою та одинокої дитини як слід виховати!

Матеріалом до другої повісті могли стати два контрастові жіночі типи: Ева Захарій та Дора Вальде. Вони незвичайно цікаві для творчості Кобилянської, бо неначе заперечують те все, з чим ми зжилися у своїх думках про авторку, як пробойовичку передвоєнного українського фемінізму. В постаті Еви Захарій Кобилянська свідомо рисує карикатуру свого колишнього ідеалу. Ева саме з роду тих оспіваних і виідеалізованих давніше Кобилянською самотійних жінок, що не тільки домагаються рівної з мужчинами освіти й рівного права — також у коханні, — але й „не дбають про загал“, та хочуть бути „передовсім самі собі ціллю“. Колись, змальовуючи такий тип, Кобилянська висловлювала своє власне найглибше „вірую“, — сьогодні, як бачимо, життєвий досвід навчив її, що ті „високі цілі“, приложені до практичного життя, зводять на манівці, та що здорова нація, яка хоче здобути своє „завтра“, не може собі на такі екстравагантні дозволити. Треба щиро погратувувати Шановній Авторці, що не завагалася на схилі віку „спростівитися“ визнаванням у юних днях поглядам, з хвилиною, коли здоровий розсудок та обсервація життя впевнили її, що нові часи вимагають нових ідей. Побажати б тільки, щоб за прикладом давньої корифейки українського жіночого руху пішли й ті всі, що досюгдані ще не можуть визволитися з пут передвоєнного збанкротованого фемінізму!

Звичнений феміністці Еві протиставить Кобилянська другу жіночу

постать — Дору. Її могли б ми назвати представницею новітнього, здорового фемінізму. Вона теж високо освічена. Щоб мати змогу в потребі самостійно жити, кінчає вищі курси книговодства. Зразкова хазяйка. Не пурається праці для других, головню для тієї „черні“, перед якою тікає „аристократка“ Ева. Врешті Дора — віруюча християнка. (Без потреби тільки — а може для „happy end-y“ — авторка обнизила її високу моральну вартість намаганням самовбивством).

Для тих двох жіночих типів, таких нових та несподіваних у творі авторки „Царівни“, можемо простити всі слабі сторони та недомагання нової повісті. А їх чимало. Про одну вже була згадка. Найслабша сторона повісті — це її композиція. Подекуди, щоб розв'язати тяжку конструкційну проблему, авторка дуже улегшує собі завдання: просто дає героєві читати спомини, не числячись з тим, що виходить із того доволі несамоовита сцена: син приїхав на Святий Вечір і замість сісти до святої вечері, застряг на довгі години в кабінеті, прочитуючи доволі нудні батькові записки. Надто багато в повісті осіб — щонайменше половина з них зовсім зайві. А що майже всі споріднені, як не в першому-другому, то бодай у сьомому ступні, то йноді годі розібратися, які між даними людьми родинні взаємини: не зашкодило б генеалогічне дерево.

За мову та стиль, (неясність поодиноких речень), то вже не до авторки, але до редакції треба мати претенсії...

Ще одне на закінчення. З цілоти виразно видно зовсім позитивне становище авторки до релігії. А проте тут і там проскочить думка характеристична для ліберала кінця минулого століття, як ось — цікава інтерпретація:

„Христос був завсіди вибачливий для гріхів тіла... Він волів перебувати у товаристві легкодушних жінок і штукарів, ніж серед фарисеїв“.

Або:

„Тобі прощається, сину. Мужчина є духовник, а жінці вільно жертвуватися“ (Як ці слова священика при сповіді розуміти, годі збагнути!).

Священик не вміє дати дочці відповіді на таке дитячо-наївне питання, як: „Нащо Бог дав гарні ночі, що люди п'яніють від них, навіщо навіває мрії на людську душу і робить їх невідповідальними за свої вчинки?“

А на питання, чи є позагробове життя, студент богослов'я здобувається тільки на таку глибокоумну відповідь: „Людське життя — це трагедія від хвилини уродження, аж до загадки смерті, — сказав один мислитель новіших часів“.

Справді, надто багато кукілю посіяли в душі нашої інтелігенції всякі „мислителі“ давніших і новіших часів і навіть такі індивідуальності, як Кобилянська, не спроможні відразу з їх впливу визволитися.

Юліян Редько.

Василь Масютин: Два з одного. Частина II. Львів 1936. Бібліотека „Діла“ ч. 8. Стор. 164, м. 8^о.

Другий і останній том повісті Масютина, хоч сам по собі має може дещо чистіші тенденції, ніж перший — є вислідом неприродного, абсурдного, безглуздового заложення цілої повісті¹, і вже тому позбавлений літературної та ідейної стійності. Коли додати до того, що надалі в ньому залишаються улюбленими авторовими „мистецькими“ засобами такі сцени, як натуралістично й цинічно змальовувані спроби насилування жінок (стор. 5—8, 29—30, 65—66, 103, 160), далі цілий ряд інших полових плутавств і патологічних ситуацій (нпр. стор. 19—20, 88, 101, 105—106 і ін.), та вкінці садистичне оплюгавлювання життя ченців і духовенства (нпр. стор. 44, 47—51 ін.), — то ясна річ, що і другий том „твору“ Масютина слід признать за один з найяскравіших у нас проявів літературного бруду.

Мені доводилося все таки чути думку, що ця повість Масютина, мовляв, має глибоко-релігійний підклад, бо „зводить до абсурду“ посягання людини у сферу Творця. Цієї ідеї в творі не добачую — бо ж у ньому „зведена до абсурду“ тільки тенденція „спідного“ героя зо зв'язаними ін-

¹ Див. рецензію на I. том у „Дзвонах“ ч. 11. с. р.

стинктами — тоді як „верхній“ герой з його ідейними нахилами, навпаки, до деякої міри навіть згльорифікований, і перспективи на його майбутнє залишаються отворені. Отже з цією нібито „релігійною ідейністю“ твору Масютина виходить одне велике непорозуміння, якому підпадають наївні люди, хіба тільки під впливом деяких сторінок книжки може й надиханих своєрідним духом релігійності, — але органічно з головною „ідеєю“ повісті непов'язаних. Такі релігійні партії книжки деколи навіть зворушливі (нпр. смерть Марії Пилипівни, стор. 91—92, молитви Ошуркова, стр. 81), — та все таки вони в морально брудному середовищі повісті роблять радніше враження профанації. Зрештою деякі моменти тієї релігійності виглядають навіть доволі підозріло, як ось напр. така мотивація релігійного пориву Ольги: „Думка, що тисячі приходили сюди (scil. до церкви) за порадою та її одержували, ця думка була цілюща для неї“; а вислід?: „з кінцем Служби пройшов і важкий душевний біль, а на його місце прийшла свідомість неминучості, яку наслаа на неї згори вища сила“ (стор. 67). Це моменти, які ставлять під знак запиту чистоту релігійної сфери цієї книжки.

В формальному огляді II. том терпить на недостачу композиційного змислу у автора може ще в більшій мірі, ніж перша частина (нпр. незручно монтовані вставки на стор. 10—17, 18—20, 21, 54—61, 119, 160 і ін.). До цього долучається незакінченість фабули, і це надає цілій „повісті“ риси якоїсь безрадної фрагментарності, що пліне не з доцільного задуму, як у деяких майстрів модерної літератури, — тільки мабуть таки з невинія автора.

Щоб бути справедливим, треба все таки підкреслити, що в другому томі цієї повісті є правдиво літературні партії, які сильно контрастують з бруковим рівнем цілості. Це передусім ті моменти, які зв'язані з Ольгою Миколаївною та її середовищем — і з цього комплексу можна було б зробити вартісний літературний твір. Так само кінцeve сцени повісті на пароплаві мають у собі надих літературного розмаху. Належить сюди теж момент замордування Ошуркова (стор. 116), сцена з собачкою (стор. 93—96), і дещо інше. Ці фрагменти дають право думати, що коли б Масютин позбувся замишування до морального й фізичного бруду та коли б був здібний надхнутися якоюсь направду великою ідеєю — то, після докладного опанування таємниць літературної техніки, міг би дати нашому письменству може дещо вартісне. Хто знає...

Але в межах повісті „Два з одного“ — ці ясні проблески літературності поринають у морі моральної й фізичної погані, немистецькості й абсурду, загостреного ще й страшенно несмачним перемішуванням високих патрістичних ідей з бруковим, патологічно-сензаційним характером цілості. Тому другий том повісті Масютина по суті не змінє нашого погляду на цей „твір“, висловленого в рецензії на перший том. m 2

Настя Волошин, „Жертва на показ“. Друга частина: Екстази Насі. Написав о. д-р Г. Костельник. Накл. автора. Львів 1936, м. 8°, 160 стор.

Перша частина цієї книжки описала дивні явища стигматизації у Насі Волошин (див. рецензія в „Дзвонах“, ч. 4 1936). У ній говорив автор книжки про нашу першу дівчину зо стигмами. У II. частині вона сама про себе говорить — у своїх екстазах, а автор тільки доповняє, що треба, щоб зрозуміти дивну Настину дійсність, цю, як сказав Ангел, „жертву на показ українському народові“. Тут описані передовсім екстази Насі, а через те дуже виразно зарисувалася постать її Ангела, що в часі екстаз промовляє Настиними устами. Годі тут переповідати цілу низку дивних і таємних стигматичних явищ, чи намагатись їх якнебудь пояснити. Натомість підкреслює те, що дає ця книжка для християнина.

Друга книжка про Настю зближує нас до страст Христових. Чуємо про них не раз у Євангеліях, віримо у них, а проте, приголомшені клопатами буднів та справами цього світу, — ми немов далекі й холодні на Христову Голготу. Читаючи книжку про Настю, бачимо Страстний Тиждень куди реальніше й зачинаємо хвилюватись. Настя в передвеликоднім тиждні бачила в своїх екстазах наглядно страсти Христові, описувала їх і сама терпіла

на взір Христа, при чім отварились їй подібні рани та появлялися знаки від бичування. Зворушення автора відбилось у книжці й уділяється читачеві. Терпіння Христа виразно оживають перед нашими очима й ясно усвідомляємо собі, що наші гріхи їх спричинили. Холодна душа тає, а обличчя мимохіть заливає рум'янець сорому, що сміли ми бичувати Господа своїми гріхами. Якщо люди все бачили б в уяві так виразно муки Христа, як Настя — ніколи не грішили б.

Одночасно сказані в екстазі слова вельми поглиблюють філософію християнського терпіння. Буває, нарікають люди й дивуються, що терплять, хоч праведно живуть. Ось відповідь на те. — Устами Насті говорить, як каже вона, Христовий голос таке: „Кого люблю, тому хрест даю; а хто моя дитина, той під хрестом зі мною стоїть“ (стор. 35). А Ангел каже: „Я знаю, хто хоче бачити Отця Небесного, той мусить принести знак на рамени від хреста“. „Ніколи не нарікайте на хрест, а беріть його з любов'ю і покорою... На страшнім суді підпрете свої плечі на хрест, на ньому опретесь, а Ісус пригорне вас, як свої діти, А ті, що не будуть мати хреста, тяженько їм буде“. „Хто підпретесь на хресті, спасен буде; а хто на доброті земській, пропаде“ (стор. 37). „...хто в терпіннях росте, той квітку в серці має“ (стор. 61). „Хто любить хрест, любить покору; а хто не бажає покори, не любить хреста“ (стор. 111). — Нам, що зросли в атмосфері епохи звороту „a divinis ad humana“, важко погодитись на терпіння, пручаємось, метушимось, щоб за всяку ціну страсти його з себе, не добачуючи в ньому ніяких цінностей. А проте, коли слідом середньовічних готичських церковних веж підведемо очі високо до неба, згадавши, що там наша вічна мета, та що небесні брами задармо не відчиняються для нас, — повищі слова стануть самозрозумілі.

Не менш виразно зарисовується проблема жертви. Христос жертвував все, що мів. Настя його слідом жертвує свої великі терпіння за душі ближніх, перебирає на себе недуги інших, навіть всупереч їх заборонам, взагалі цілє свого життя бачить у жертві за людей, особливо за український нарід, а далі й за цілий світ. І рубом виростає у читача питання: А що ж ми жертвуємо для других, для їх добра, для громадянства, народу, людства? — Пять сотників для жебрака (вряди-годи), п'ятьдесят на добру цілє (неохоче), якесь засідання! Що ж це є в порівнянні з жертвою Насті, супроти таких великих потреб? Аж надто застригли люди в своїм егоїзмі й привязались до дібр цього світу. Як важко двигнутись, здобутись на більшу жертву, що повинна бути нашим частим чинним виявом любови ближніх. — А без жертви нема великих діл. Тут саме ключ християнської правди „радісно виирати за друзі своя“.

Мороз іде нам поза шкіру, коли усвідомляємо собі „реальність освячення“. Настя відріжняє, і то крізь скло, свячену воду від несвяченої — „серцем і пальчиками“, — як казав Ангел, — бо довкола плящини зо свяченою водою — як пояснила по екстазі Настя — є наче западне повітря, а довкола плящини зо звичайною водою нема нічого. „Ясно, що в тій воді — пише автор книжки — мусить бути ще якась інша реальність — „реальність освячення“. А відки та реальність може походити? Тільки від наших молитов та від Божого співділання. Значить, наші молитви — це реальність, яка залишається навіть зовні нас. — Послідовно всяка наша думка і всякий гріх це так само реальність. А це для метафізики має величезні консеквенції. — Так нпр. моці святих (які Настя теж відріжняє, II. I.) мусять у собі поміщати святу реальність, що перейшла на них від душі святого; а тлінні останки грішника заражені грішною душею. Тому стигматика може відрізнити одні від других. Але коли в тлінних останках залишається духовна реальність, що випромінювала з душі, то оскільки більше мусить залишатися сама душа! Ось таким способом посмертне життя стає „наглядне“ (стор. 137-8). А яка куди більша реальність, як у свяченій воді, мусить бути у св. Тайнах!

Чимало матеріялу маємо в книжці теж до поглядів на свободу людської волі. Бачимо, що Настя в своїх терпіннях і переживаннях задержує повну свою волю. Щоправда, їй помагає Ангел, але ж вона в його руках не є машиною, а людиною зо свободною волею. Тому її заслуга перед

Богом є так її, як і наші є нашими (стор. 20). Ангел достосовується до людського життя і тому в Настиних переживаннях є багато умовного (16). „Свобідна людська воля — пише автор — це джерело нових причин у ході людської долі“ (16).

В цілій ширині виступає врешті в цій книжці проблема Ангела. Пізнаємо його з його думок докладно. „Щоб це міг бути злий дух — пише о. д-р Костельник — це можуть урокувати собі тільки ті, що не знають цілого ланцюга виступів Настиного Ангела і мають перед очима своє власне урочення. Для мене ця думка просто немудра й смішна. Ангел Насті це або дійсно Ангел, або якесь таке нечуване й небувале роздвоєння Настинної душі. Ніякої іншої альтернативи тут не може бути“ (стор. 83). Можливість роздвоєння душі відкинув натіть д-р А. Ерб, що обсервував Настю в львівським шпиталі і намагався якнебудь природно пояснити її стигматизацію й екстази. Він пише: „Проти психози розщеплення промовляє брак відповідних змін афекту і психомоторики“. (Polska Gaz. Lekarska“ ч. 1, 1936). Таку можливість заперечує і той факт, що інтелігенція й знання Ангела перевищає не тільки інтелігенцію Насті, але й о. д-ра Костельника, як він сам до цього признається (стор. 82). Настя в екстазі знає такі подробиці, які невідомі ніераз найліпшим знавцям, як нпр. подробиці з Тайної Вечері, між інш. і те, що чаша Христа була бронзова, темна, як з чоколяди. Цього Настина уява сама в себе не могла б так історично вірно схопити. Чимало говорить і поведінка монастирського пса, що все ласиться біля Настиних ніг. Одного разу (20. VI. с. р.) Настя була на подвір'ї в екстазі (Ангел був в її тілі), песик прибіг до неї, обнюхав, збентежився, спустив голову й поволоенки відійшов. Тоді Ангел сказав: „Він пізнає, що я інший чоловік, ніж ви“ (стор. 131). Сам Ангел на запит, чи він не є роздвоєнням Настинної душі, спокійно відповів: „Коли той, що таке говорить, вмерцяє, то нехай ділить свою душу, і побачить, чи можна“ (стор. 83).

Якнебудь хотіли б ми вияснити Настину стигматизацію природно, все зустрічаємо величезні труднощі і приневолені ми вертатися до надприродности та погодитися з поглядом автора книжки й Настиного пастиря: „Стигматизовані особи Христос вибирає на те, щоб через них являлися чудесні діла Божі. Настя зі своїми явищами це значе „відчине не вікно“ на другий світ, і ми грізь нього бачимо дивні сили, що являють людину з Богом і з Христом“ (стор. 101).

П. Ісаїв.

О. Д-р Йосиф Сліпий: Подорож до Англії. Видавнича Кооп. „Мета“, Бібліотека „Дзвонів“ ч. 15, Львів, 1936. м. 160, 128 стор. 113 ілюстрацій.

Як відомо, подорожі збільшають освіту, поглиблюють світогляд і поширюють горизонт людської думки. Однак в теперішніх важких часах, особливо ми українці, назагал не маємо змоги подорожувати, через що залюбки читаємо описи подорожей, цінімо їх, пошукуємо за ними й радо вітаємо кожну книжку, що веде нас в чужі далекі краї. Тому дуже добре робить о. Мітрат д-р Й. Сліпий, що всі здобутки й осяги людської культури, які мав змогу побачити в часі своїх подорожей, описує враз з своїми враженнями й помітками в окремих книжках, збільшаючи їх вартість ще й дуже численними, цікавими й цінними ілюстраціями. Минулого року своїм „Паломництвом до Святої Землі“ повів читачів Шановний Автор далеко на Схід аж до стіп Божого Гробу та надхнув нас духом цілющого джерела християнства, — цього ж року, діставшись аж до таємного острова Англії, розкрив перед нами скарби Захоу, що вирости на християнських основах. Тоді бачили ми колиску могутности релігійної, тепер—могутности світської, там блистів передовсім gladius coelestius, тут схрещується з ним і gladius terrenus.

Оглядаючи Захід, немов докінчуємо одночасно нашу тамтогрічню подорож на Схід. Зовсім слушно каже Автор, що „хто хоче добре пізнати Схід, мусить їхати на Захід, перегризти цілу літературу й оглянути депортовані там пам'ятки“ (стр. 10). Ціла низка пам'яток, відкопаних у Пергамоні, Магнезії, Прієне та взагалі в Малій Азії, а особливо відбудована могутня міська брама і стіна престольної салі у Вавилоні, чи зреконструована вавилонська вежа —

що їх показує нам о. Ректор Сліпий в берлінських музеях — це найліпший доказ слушності тих слів.

Читаючи обговорювану книжку, подорожуємо не тільки на Захід, чи Схід, але й у минуле, а то й у майбутнє. Автор книжки, людина високої освіти й знання, ясовує нам історію огляданих пам'яток, їх генезу й долю в ході століть, зображує їх історичне тло, то знов кидає перспективи на майбутнє. Через те ми бачимо вирізки культури в переkreю не тільки горизонтальним, але й у вертикальним, пізнаємо їх в просторі і часі, у площині географічній і історичній. — Найкращі церкви, музеї, університети, бібліотеки, палати та величні будівлі, духовні семінарії, монастирі, скарбниці церков з надзвичайними старовинними рідкостями, гробівці, саркофаги, мистецькі різьби й образи світової слави, різні постаті сучасні й минулі, організації наукових установ, улаштованне високих шкіл, особливо теологічних факультетів, тощо — все те пересувається перед нашими очима в відповіднім історичнім наświetленню та зіставленню з іншими подібними пам'ятками — і збагачує велими наше знання й світогляд. Автор завжди вміє показати нам бодай якусь характеристичну рису чи поаробицю, що дає поняття про цілість.

Та чи не найцінніше у „Подорожі до Англії“ те, що вона зближає нас до тих геніяльних виявів неугнутих людських зусиль для слави Божої. Ось над однією мініатюрною різьбою із слоневої кости працював мистець аж 30 літ (стр. 25). А відому катедру в Кольонії будували понад 6 віків. Справді, тільки глибока релігійність та вище надхнення можуть дати людям таку силу волі, безмежну посвяту й мистецьку геніяльність. Деякі ліберальні вчені минулого віку хотіли бачити в середньовіччю добу дикости, темноти, тощо. Ще й сьогодні у нас один критик, не знаючи найновіших наукових дослідів, пише про середньовіччя, що воно — „доба великих пошестей, здичавіння обичаїв, боротьба з найбільше первісними потребами матеріальної вигоди, вся повна жаги та крові, надихана маревнами“. (Діло, ч. 37, 1936). Але сучасна наука вже давно реґабітувала середні віки. Захід дивиться на них уже куди іншими очима. Один із найбільших істориків світової слави, Ранке, висловлюється про середньовіччя так: *Es war eine Schöpfung im grössten Stil; nie war ihresgleichen in der Welt gewesen*“ (Ranke, *Weltgeschichte*, 11—12 т., 15. розділ). Вистарчить прочитати книжку о. д-ра Сліпого, щоб переконатись про цілковиту слушність тих слів. „Подорож до Англії“ якраз зближає нас до тієї „творчости в найбільшій стилі“. Від описаних осягів минулих віків немов промінне дух тієї творчости і підсилює творчу іскру читача.

Водночас насуваються різні рефлексії. Ота могутня, середньовічна творчість вилялася не тільки в архітектурі та мистецтві. З неменшою інтензивністю проявилася вона і в суспільній та політичній діяльнці, щоб ширити Царство Боже на землі. Тут саме ключ, щоб зрозуміти здвиґи хрестоносних походів та подібних явищ. Якщо б у сучасних християн жеврїла в душах бодай частина середньовічного вогню, більшовизм до кількох місяців зник би з лиця землі, так само зрештою як і безробіття й нужда. Замість того бачимо, як протибільшовицькі держави спокійно дозволяють їхати сотникам в ряди мадридського війська. Яка кваліть і бездушність у мистецтві, така й у соціально-політичних проблемах. Нічого дивного — висихає джерело творчого вогню — релігійність. Тільки вона може надхнути людство до жертви, зусиль, до побороення свого егоїзму, без чого направа сучасних відносин неможлива. Тільки справжня релігійність може стати джерелом творчости в вищій стилі в котрімнебудь напрямі.

Автор не тільки дає нам змогу бути серед скарбів культури, але й впроваджує нас в товариство визначних людей, живих і мертвих, сучасних і з минулих віків, бо звертає увагу на їх замітніші думки та діла.

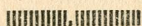
Дуже цікаво, як на Заході цінять красу візантійського стилі й культури. Довідемося, що вже „Карло Великий, бажаючи, як ми нині сказали б, зевропейзувати свою державу, мусів брати все з Візантії, тоді найкультурнішої держави світу“ (31). А ось і теперішня льондонська вестмінстерська католицька катедра побудована в візантійськм стилі. Треба було англ. католикам відрізнитися від англіканів, що мають побіч катедру в готицькому стилі. А перевищити красу старого готику міг тільки візантійський стиль. Коли в нас—підкреслює Автор — „затирають візантійську культуру, як „противну“ католицький

вірі, там візантійський стиль є саме *signum distinctivum* католицької віри" (50 стр.). Не менш цікаво, що англіканські протестанти намагаються зберігати всі практики латинського обряду. „Отже, як бачимо, — пише Автор, — можна якнайточніше пристосовуватися до католицьких форм — і не бути католиком. Тоді стало мені ясно, що цей аргумент мусить і в нас відпасти ...бо затирання обрядових ріжниць не допоможе і не укріпить віри" (56 стр.). Безперечно, важна не форма, а зміст.

Принагідно довідуємося теж, як багато причинився наш Митрополит своєю ініціативою, що Західня Церква пізнала Східню та працює над її зєднанням (Бенедиктинці візантійського обряду в Аме і їх місячник „Irenikon“, О.О. Редемптористи і багато ін.).

Обі подорожі Автора, на Схід і Захід, стоять бодай посередньо в звязку з великими задумами нашого Князя Церкви. „Ми, українці католики — слова Автора в „Палом. до Св. Землі“ — становимо на Сході найчисленнішу вітку католицької Церкви і хоч не хоч спочиває також і на нас відповідальність за майбутній напрям і майбутній розвиток християнського, католицького Сходу“. Те якраз почуття відповідальности спонукає наших високих духовних працювати над зміцненням нашої Церкви. З одного боку відновити давні світлі традиції Сходу, з часу перед церк. роздором, а з другого перебрати із Заходу всі здорові й сильні церковні осяги і так піднести нашу Церкву на ще вищий рівень, щоб зробити її міцним притягальним чинником на Сході — ось думка, що прозирає вряди-годи з рядків обох книжок. Подорож Автора на Схід свідчила, що втоптаній шлях українського народу до Господнього Гробу не заріс, подорож на Захід виявляє, що великі пляни митрополитів Ісидора, Іпатія Потія і Величина Рутського є й тепер актуальні.

П. І.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

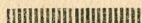
Відповідь „Ділові“

Донедавна „Діло“ хвалило „Мету“, ще й густо-часто передруковувало з неї статті на своїх сторінках. Коли ж „Мета“, сповняючи один із своїх найважливіших обов'язків, почало виразніше зазначувати католицьке становище до всіх прозвів культурного, а в тім і літературного життя в звязку з публіцистичними вивагами ліберального світогляду літературного референта „Діла“, „Діло“ (ч. 291, 1936) нагло забуло, „чийм органом є „Мета“. Справді коротка пам'ять. Тож пригадаємо йому.

„Мета“ це орган, що заступає світогляд свідомих українців католиків, які завжди реагуватимуть проти того, що один член Редакції „Діла“ на його сторінках проповідає безсвітогляддя (ч.ч. 115 і 117, 1935), видає в „Бібліотеці Діла“ деякі книжки з нездоровою й неморальною атмосферою, проти яких виступила вся здорова національна критика, а то й навіть твори, поставлені на індекс („Чародійна шкірка“), підходить до творів у своїх літературних оцінках із ліберальними критеріями, не беручи під увагу моральних і національних моментів, співпрацює в комунізуючих „Signalach“ і там глузує негідно з української літератури (ч. з 1. III. 1936), обнижує вартість української творчости („Від Мирного до Хвильового“) і т. ін. З такими ексцесами не можуть погодитися свідомі українці й активні католики, тим більш тепер, коли готуються до боротьби два табори: національно-католицький і більшовицький, бо такий лібералізм, як це показала практика, стає добрим ґрунтом для більшовизму. Не допоможуть „Ділові“ ані погрози, ані інші засоби, доки воно не зрозуміє, що католицький часопис мусить реагувати на згадані прояви і доки літературний референт „Діла“ не буде брати під увагу Божі правди та шанувати національну расію й гідність, Бо хоч би в „Меті“ навіть не стало цих редакторів, що є, то на їх місце стануть нові, що ще з більшою неугнутістю поведуть свою працю й боротьбу в Ім'я Бога й Української Нації. Бо не є це особиста полеміка редактора „Мети“, ні, це є вислів і голос широкого загалу, це вираз національно-католицької стихії, що росте й могутніше з кожним

днем, виливається у свідомі форми і залле всіх, що з цією стихією числитися не схочуть.

А вже не знаємо, як це назвати, що „Діло“, замість дати відповідь на заміти, видивгає закид, що підписаний редактор „Меги“ співпрацював колись у „Нових Шляхах“. Правда, короткий час співпрацював, перебуваючи в Берліні, і підписувався повним іменем, але небагом пірвав із тим журналом рішуче всякі звязки, а увесь гонорар відразу відіслав на „Рідну Школу“ (див. „Мета“, ч. 45, 1935, стр. 7). І такий закид сміє видивгати „Діло“ в обороні того члена своєї Редакції, що аж до 1932 р. потайки співпрацював у „Нов. Шляхах“, займаючи одночасно посаду в ідеологічно протилежному „Ділі“ !!

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

М. Ічнянський: Ліра емігрантів. Лірика. Накл. Укр. Книгарні в Вінніпегу, Канада 1936, м. 8°, 138.

Прозова белетристика

Ю. Липа: Нотатник, ч. II. Л. 1936 ст. 126, 16°

Гренджа-Донський: Ілько Липей. Укр. Бібл. Л. 1936, 16°, 128.

О. Бабій: Останні. Повість із визв. війни. Вид. „Сад“. Л. 1937, 16°, 218.

І. Сорокати: До складу й прикладу.

С. Черкасенко: Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів. Т. I. Накл. „Батьківщини“. Л. 1937, 8°, 176.

Драма

Е. Головін: Рідна кров. Сцен. карт. в 4 діях. Накл. М. Таранька. Л. 1936.

Е. Рудий: Пікокій сватом. Гумор. на 3 дії. В-во „Русалка“. „Діт. Театр“, вип. V. Л. 1936, 16°, 32.

Ю. Шкрумеляк: Гості з Вифлєс-му. Вертеп для хати і сцени. 2. по-пр. вид. Накл. автора. Л. 1936, 16°, 16.

Ю. Шкрумеляк: Три князі в Вифлєсмі. Найновіший вертеп для хати і сцени. Накл. автора. Л. 1936, 16°, 24.

Ю. Шкрумеляк: Веселий вертеп „Біда в мішку“. Накл. автора. Л. 1936, 16°, 16.

І. Я. Луцик: „Вертеп“, на 1 дію. Театр. Бібл., вип. 85 (нове вид.). В-во „Русалка“. Л. 1936, 16°, 8 + 8 огол.

М. Мартирій: Борис і Глб. Істор. укр. драма в 6 відсл. „Бібл. Реліг. Драма“ ч. 13. В-во ТІСВВ у Жовкві. В. 16°, 48.

Л. Чайка: Козачка. Песа на 4 д. Вид. „Світанки“. Л. 1936, м. 8°.

П. Корнич: Січковий Суд (Ол. Попович). Песа на 3 д. Вид. „Відгомін“. Л. 1936, м. 8°.

Т. Лилик: Гапка Бушовничка. Ком. на 3 д. Накл. „Відгуки“. Л. 1936.

І. Завада: Село на сцені. (Весела ревія з рідн. побути). Л. 1937, в. 16°, 48.

Релігія

О. Квіт: Зоря світу. Опов. з життя Пречистої Діви. Л. 1936. Накл. „Наш Приятель“. 16°, 60, ціна 75 сот. з перес. 90 сот.

о. І. Погорецький: Пояснення правд катехизмових (для дорослих) ч. I. Станисл. 16°.

О молитви упокоєння св. Івани де Шанталь. Вид. брат І. Л. Строкон Лаврентій. Л. 1936, 16°, 16. О. M. Neubert: Mój Ideal Jezus, Syn Marji. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 32°, 180.

Ідеологія — публіцистика — спомини

Світ летить у пропасть! Де ратунок? Бібл. Тов. „Скала“ ч. 2. Станисл. 1936, 16°, 27 + 5 нпг.

О. Назарук: Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. 1. Про поцілу сатани, 2. Смагу в пламенного рога... 3. А лисиці брешуть на щити червоні... Л. 1936. Накл. „Нової Зорі“. 16°, 156 + 4 нпг.

Ол. Буць: Червоний опир (про більшовизм). „Християнська Книжка“, ч. 1. Вид. „Мета“. Л. 1936, 16°, 32.

Д-р М. Антонович: Маршал вперед (Бліхер). Квартальник „Вістника“, ч. 4. Л. 1936, 16°, 85.

Ю. Липа: Українська раса. Вид. „Народн. Стяг“. Л. 1937, 8^о 24.

Б. Мусоліні: Доктрина фашизму. Перел. М. Островерха. Накл. Б. Кравцева. Л. 1937, 8^о, 32.

Д. Штикало: Над світом сяє хрест меча. Накл. О. Грозовської. Л. 1936, 16^о.

Е. Бей: Змова проти світу ГПУ. Авториз. перекл. із нім. II. ч. Накл. „Хортиці“ Л. 1936, 16^о, 176.

М. Заклинський: А ми тую стрілецьку славу збережемо. Спомини Укр

В. Бояринич: Кривавий шлях. 5 місяців боїв III. кур. 24 п. п. за Львів. „Укр. Бібл.“ Л. 1936, 16^о, 128.

Ю. Павликовський: За землю Батьківщини. Вид. „Діло“.

Фр. Коковський: Культурний рух на Лемківщині. Л. 1936, 16 ст.

П. Боднар: Духові Орли. Коломия 1936, 16.

С. Корбут: Україна в огні. 1936, 32 ст.

І. Конгрес ФНЄ. Сусп.-політ. бібл. „Перемоги“, ч. 5. Накл. „Батьківщина“. 16^о, 46.

Далекий Схід, збірник присвячений справам Україн. Далекого Сходу. Вид. Ради Укр. Нац. Кольонії у Маньчжу-Ді-Го. Харбін. 1936, 4^о, 84.

Р. Літописець: З історії роздору. Замітки до історії релігійної боротьби всередині України в 16, і 17. в. Накл. „Гром. Голосу“, Л. 1936.

М. Миколаєвич: Москвофільство, його батьки і діти. Істор. нарис. Накл. „Гром. Голосу“, Л. 1936.

М. Стахів: Демократія, соціалізм та національна справа. Накл. „Гром. Голосу“, Л. 1936.

П. К. Шмиренко: Машина смерті. Історія черезвичайки і ГПУ. Накл. „Гром. Голосу“, Л. 1936.

Д-р Wł. Kołpaczkiewicz: Spór o „Narodny Dom“ we Lwowie. Nakł. autora. L. 1936, 16^о, 32.

Наука

Лінгвістика

Я. Рудницький: Мовна та правописна справа в Галичині. Відб. з „Календаря для всіх“, накл. І. Тиктора. Л. 1937, 16^о, 16.

Ф. Агій: Жива мова. Ужгород 1936, ст. 80.

І. Огієнко: Словацько-українська спільнота в лемківській говорі пол. XVIII ст. „Sbornik Matice Slovenskej“. Turč. sv. Martin, 1936, 12 ст.

Історія — Географія

М. Korduba: Rozwój i obecny stan badań nad latopisami staroruskimi „Balticoslavica“ 1936, t. 2.

Д. Дорошенко і С. Наріжний: Пам'яті проф. В. Біднова. Прага 1936, 32 ст.

О. Мицюк: Нариси з соціально-господ. історії Підкарпатської Руси Т. I.: до 2-гої чверти XVI. в., з 13 малюнками. Накл. автора. Ужгород 1936, 8^о, 246.

Д. Дорошенко а J. Rypka: Polsko, Ukrajina, Krym, a Vysoká Porta v prvním pol. XVII. stol. Praha 1936, 32 ст.

Інж. Ю. Крохмалюк: Жовті води (страт.-такт. студія). Военно-істор. бібл. „Перемоги“, ч. 2. Накл. „Батьківщина“. Л. 1936, 16^о, 24.

О. Думін: Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914—1918. Вид. „Черв. Калина“. Л. 1936, вел. 4^о 375 стр., 99 світлин, 23 мапки.

Базар. Другий зимовий похід. Популярно-наукові реферати. 2 (14) двотижневик. В-во „Батьківщина“.

Історія Української Культури. „Історична Бібліотека“. I. і II. зш. Вид. І. Тиктора. Л. 1936, по 48 ст.

М. Гнатишак: Скарби нашої культури. Л. 1936, 8 ст.

D. Oljančyn: Aus dem Kultur u. Geistesleben der Ukraine. I. Was ist die Häresie der „Judaïsierenden“. „Kyrios“, 1936, II 176—189. Königsberg.

D. Oljančyn: Originaltext der Urkunde der Generalkonföderation zwischen Protestanten u. Orthodoxen in Wilna 1599. „Kyrios“ 1936, II 198—205.

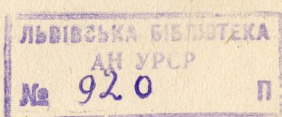
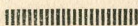
D. Tschizewskij: Neue Comenius—Fund. Römerstadt, 1936, 6 ст.

D. Čyževskij: Zwei Briefe Ludovik Šturs an August Friedrich Pott. Sv. Martin 1936, 3 ст.

Б. Галайчук: Про Грузію та Грузинів. 22 ілюстр. Вид. „Просвіта“, Л. 1936, 16^о, 48.

Праці геогр. Ком. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Л. Вип. I. Л. 1935, 8^о, 208.

П. Беркут: Багатства Української Землі. Ч. I. і II. Вид. „Деш. Кн.“. Л. 1936, 16^о, по 32 ст.

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА

ДЕВІЗОВИЙ БАНК

Централа: Львів, вул. Словацького ч. 14.

Відділ: Станиславів, вул. Собіського ч. II.

Телефон число: 203-82, 252-92.

Телеграфічна адреса:

Конто в П. К. О.: Варшава ч. 149.000.

ЗЕМЛЕБАНК — ЛЬВІВ.

" " " Львів ч. 500.170.

Жировий рахунок у Банку Польським у Львові.

Акційний капітал зл. 5,000.000.

Власна каменниця.

Виконує

всякі банкові чинності

Полагоджує

перекази за границю до всіх місцевостей світу.

Переводить

інкасо у всіх місцевостях в краю і на чужині.

Приймає і виплачує

вклади в золотих і в золотих в золоті та в долярах на біжучі рахунки.

Купує і продає

цінні папери, девізи, валюти по курсі дня на найкорисніших умовах.

Приймає вплати на вкладкові книжечки платні оказителів.

У всіх краях Європи та Америки власні кореспонденти.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ

що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

7—x

„КАЛИНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ

О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості

19—x

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин

Пасту до взуття „Елегант“ воскову

Пасту до підлоги „французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Васеліну до шкіри

Шварц до чобіт — Віск шевський, — Смолу шевську.

СИНКУ ДО БІЛЛЯ

помаднову
і коронову

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ

інформаційний тижневик, що докладно знайомить із життям української еміграції в ЧСР та головними загально українськими справами

Адреса ред. й адм.: Praha XII, Šumavská 16. Č. S. R. Передплата для ЧСР, Польщі, Австрії і Югославії 40 корон чеських річно. Для інших країв 60 кор. чеськ., або рівновартість у відповідній валюті.

Цікаву лектуру знайдете в „НОВІЙ ХАТІ“!

ПОВІСТЬ ПЕРЛИ БАК

„НА ПЕРЕХРЕСТІ ВІТРІВ“ Життя китайської жінки, таємниче й далеке

починається в ч. I. 1937. Квартальна передплата 4.50 зл.
Адміністрація: ЛЬВІВ, вул. ХОДКЕВИЧА 9.

Вже появився після конфіскації вдруге КАЛЕНДАР на 1937 р. **„УСЕ ГОТОВСЬ“**

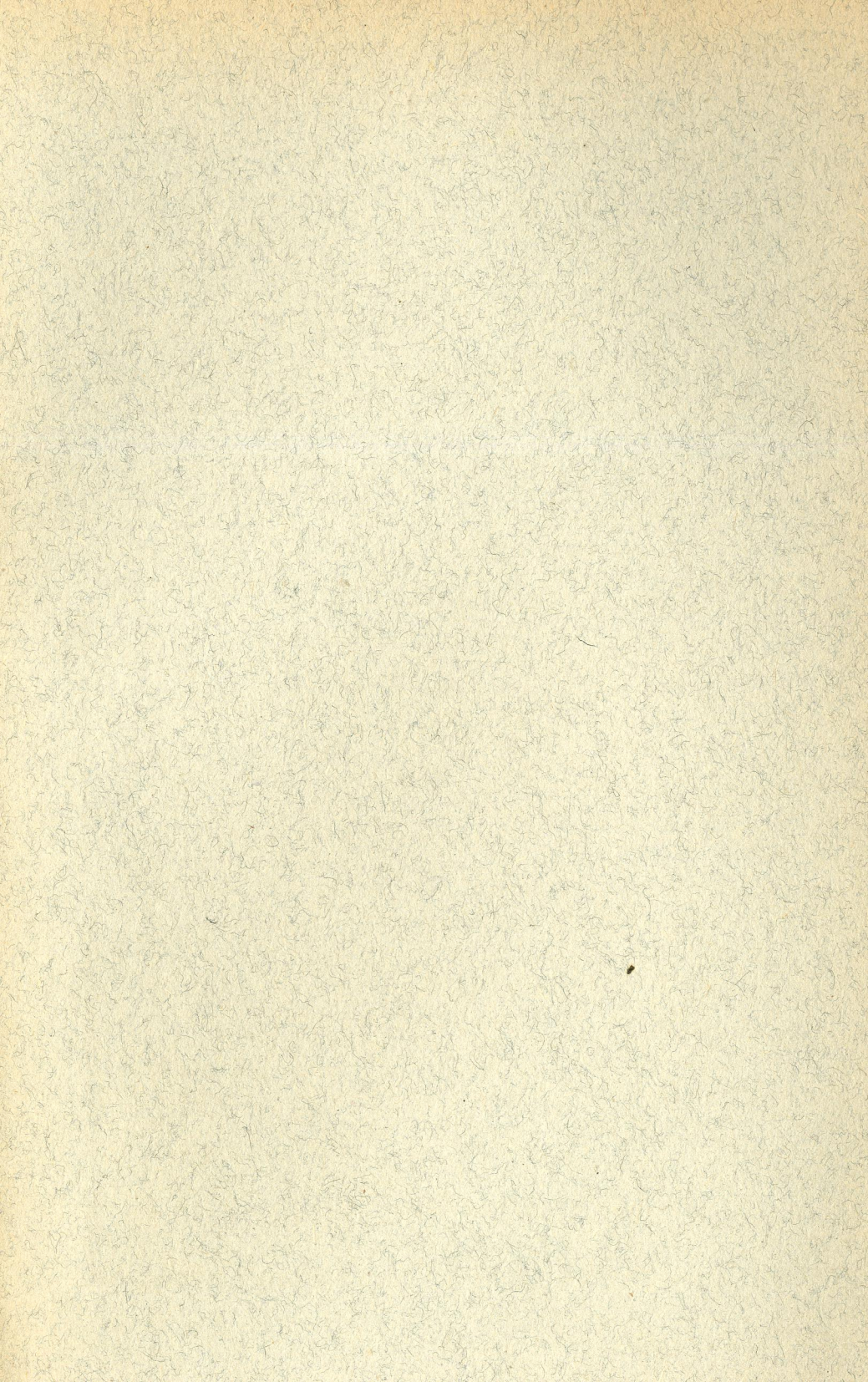
(об'єм 100 стор., ціна 20 сот. з пересилкою, при більшому замовленні 20% опусту). Замовляти: В-во „Українське Юнацтво“, — Львів, вул. Петра Скарги 5.

Ідея ЖИТТЄВИХ ОБЕЗПЕК впливає з глибоко гуманних і етичних засад, тому є вона так поширеною у тих великих культурних народів, які думають заздалегідь про належне задоволення БУДУЧНОСТІ нації і держави. **Обезпечуйтеся** тому на життя в самотньому українському Товаристві взаємних обезпечень на життя

„КАРПАТІЯ“

У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 38. — Тел. 258-43.

00020

ДЗВ НИ

1936

III
ЖС 14.902
1936-1-12